

Libro del adulto
Kityi jil'i nyatë kusu

MEVYT
Modelo
Educación
para la Vida
y el Trabajo

MIBES 3
MEVYT Indígena
Bilingüe con Español
como segunda
lengua

Leo y escribo en
mi lengua. Chatino
Zenzontepec

'ne tsá'ä ló'o kusä'ä
shitsää. Tsá'jnyä

Tsá'jnyä • Cha'ño • Chakña • Cha'jna'a • Chaño • Kitse Cha'tnio • Chatino • Tsá'jnyä • Cha'ño

CONVOC

Con la vida
en la mano
en la mano
en la mano
en la mano

BASES

- 1. Ser ciudadano
- 2. Ser ciudadano
- 3. Ser ciudadano

PREMIOS

- Ser ciudadano
- Ser ciudadano

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Elisa Vivas Zúñiga
Flor María Kobe Guzmán
Carmen Díaz González
Javier Avelino Fernández
Luis Alavez Bautista

Autoría del prototipo
Guillermina Duarte Hernández
Elisa Vivas Zúñiga

Adaptación para la población hablante
de lengua chatino Zenzontepec
Alfonso Merino Pérez

Asesoría académica
Norma Gregoria Escamilla Barrientos
Israel Filio García
Liv Kony Vergara Romani
Elvia Rosa Martínez Medrano

Revisión técnica
Liv Kony Vergara Romani

Revisión de consistencia
Elvia Rosa Martínez Medrano
Liv Kony Vergara Romani

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Ricardo Figueroa Cisneros
Jorge Alberto Nava Rodríguez

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Revisión editorial
Laura Sainz Olivares
Alicia Naves Merlín

Diseño e ilustración de portada
Ricardo Figueroa Cisneros

Diseño de interiores
Guadalupe Pacheco Marcos
Ricardo Figueroa Cisneros

Diagramación
Ricardo Pérez Rovira

Ilustración de interiores
Ricardo Pérez Rovira
Irvin Richard Zela Vázquez
Nora Adriana Millán Jaramillo
Ricardo Figueroa Cisneros
Melquiades González Becerra
Ernesto Arce Ortega
Ismael David Nieto Vital
Valeria Gallo López de Lara
Víctor Hugo Morales Rayón
Juan Jesús Sánchez Muñoz

Fotografía
Pedro Hiriart y Valencia

Leo y escribo en mi lengua. Chatino Zenzontepec. MIBES 3. Libro del adulto. D. R. 2013 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Chatino Zenzontepec. MIBES 3. Libro del adulto: En trámite

Impreso en México

Shi ntsu'u

Laka' shi ntsu'u

Ndee kityi nde 4

Kueá nu chajani'ina ... 5

Tsa lashu'ú tsá'ä 8

Tsá'ä 1 10

Tsá'ä 2 36

Tsá'ä 3 63

Laa ndyikää 90

Ndikua' lashu'ú tsá'ä 98

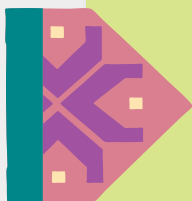
Tsá'ä 1 100

Tsá'ä 2 124

Tsá'ä 3 149

Laa ndyikää 177

Laka' ta nga 191

Ndee kityi nde

Nu kityi nu ndetaaya jì'ì ndee, laa tsaka kityi nu le' jì'ì ndukuárikyya lónu nkyá, ja nde chaja tyityö lashu'ú itsá nu tyotyukuá jì'ì nu 'nè tetsa laa ta ndyika nu 'nè tsá'ä ló'o kusä'ä ndo kityi.

Na kityi nde ntsu'u tukuá lashu'ú tsá'ä jì'ì. Tsa lashu'ú tsá lashu'ú ntsu'u tsuna tsá'ä jì'ì tsaka.

Ndoo tsaka tsaka tsá'ä ntsu'u ndo kityi nde, chaja ka'á shi 'nè tsá'ä nu kilie kää le'e chukui laa ka'á ka tsá'ä kuati' ló'o kilie kuää tsá ntsu'u ndo kityi, bi le' laa ka'á kuati' ló'o kilie kuää tsá tso'o nu ndaa lónu kikui'na nu lee 'nè tyilíng lónu kikuina ndo kityi, chukui laa ka'á tyá' 'nè tsá'ä nu kusä'ä ló'o jni tso'öo shi ná tso'ólaa ngusä'ä jì'ì. Laa ka'a tyejnä chajá shaa lashu'ú shi laa shitsá'na tsá'jnyä nu talaa nchatí' chu'u ndo jì'ì.

Tsaloo tyu'úsukua laa nchakuí kityi ndee kajá ka'á tsaka kityi 'nè tsá'äna laa kaa tsaka laka'kityi sée shishí ló'o tsaka ka'á shi ntsu'u tsá tsa tu'uari tsá' nu ná kulatsa jì'ì le'e kaka kinijnyá jì'ì, shi 'nè tsá'ä chukui laa nchakuí' na kityi nde nu nchaa tsú' ndo.

Tsaa tso'o ló'o tsa lashu'ú tsa tsu'u kityi tsa tsu'u kityi tsá'ä nde.

Ka tsá'ä tso'o ló'o laa nde'nè tsá'ä.

Kueá nu chajanĩ'ina

➤ Kueá nu 'në tsá'äna ◀

Nu kueá ndu'u nde chaja jĩ'i tatyía ndo kityi nde nu ketsa' jĩ'i lyalaa 'në jĩ'i tsa sě'ě tsa sě'ě bi le' laa ka'á tatyía laa katsá'ä ndo tsa lashu'ú tsá'ä ntsu'u kityi tsá'ä nde.

Laa ndyikuina. Nu nde ndeletsá' nu nyä'ä sä'á tso'óna koloo kuinyákuë ndu'u jĩ'i koloo le'e taana tsá' akuá 'në tsá'äna ló'o kusá'ána tsaka tsaka kityi uá.

Laa ntsu'u tsá' kiina. Nu kuinyákuë ndee ketsa' jĩ'i lyalaa 'nëtsá'ä nu chalarikye ló'o 'në tii ti' tukuĩ tsa' nchakuĩ tsú' nanel' ndákuĩ nu 'në tsá'ä kueá tsaka kityi, bisa' ndii nu nyä'ä sä'á kuinyákuë, seyú, lakua tunü letraa ndu'u ndo, lya nyä'ä nu laa ka'á ti tsatu'ua laa ló'o shaa ka'á kityi nu ntsu'u ndo.

'në tsá'äna kityi. Ló'o nu kuinyákuë nde ndeletsá'ü jĩ'i nu kusá'ä ñakä lónu 'në tsá'ä ndo kityi nu tókuenta jĩ'i lónu kikuĩ ndo. Ti ná nkuĩ'ie kuë shi nga'në tsá'ä tsalyiari mashi chatyu'ú ka'á kikuĩ jĩ'i tsalyia ka'á le'e chukui laa' tyarikye tukuĩ tsá' nchakuĩ'.

Ki'ie kuë ng shi nchakuĩ kityi. Nu nde laa tsaka kuinyákuë nu ndetaa jnyä shi 'në tsá'ä le'e chukui laa chaja tsá' nu ndu'u koloo nu ntsu'u shi nga'nëtsá'ä. Tatyía lolaa nkyá ló'o tukuĩ tsá ntsu'u jĩ'i.

Lyalaa nkyá tsaka kityi. Nde nyä'ä sä'ána lyalaa nkyá tsaka kityi. Tatyía laa nkyá ló'o tsa' ndu'u koloo nu ntsu'u jĩ'i.

➤ Tsá'ä nu lete kikuina ➤

Nde 'në tsá'ä lee 'në tyilí shi tyotyukuá chu ndaa nu tií chukui laa nchakuí' tsa sä'ë tsa sē'ë shi nde'në tsá'äna.

1. Nde nchatí' tsaka nyatē nu lana'á 'në tyilí lónu kikuí ndo kityi.
2. Kikui'na tukuí tsá' nchatí' chu ngasá'ä kityi nde nu kuati'na ló'o katsä'ána kusä'ána.
3. Nga'në tsá'äuä lee 'në tyilíuä lónu kikui'uä ndo kityi le'e kus'uuä jì'í tatyíá chu tyá'g ntsu'u üä.
4. Nde 'në tsá'äna nu taarikyena tsá nu nde'në tsá'äna, le'e chukui laa tókuentana: laa 'në tu'uana lónu kikui'na, lo 'në tyilí'na, ti tyig o jnyá yakuina jì'í le'e chukui laa taana nu tii le'e ka tso'o laa katsä'ána.

Laa ndyikuina. Nu kuinyäkuë nde ndeletsá' jì'í nu nyä'ä sä'á tso'o kuinyäkuë jì'í kityii le'e kikuí akuá ndii nu kusä'ána ndo kityi.

Shi nya'ä sä'á tso'óna koloo. Nde nyä'ána sä'ána laa nkyá tsaka kityi, shi laa ló'o tatyíá tsá' ntsu'u jì'í, bi lyalaa tsá' nu nchakuí.

Laa kusä'ána taarikye lónu tyejnä. Ló'o nu kuinyäkuë ndee kuati' ló'o ketsá' jì'í tukuí jì'í kutejë tsaka kityi nu kusä'ä, tula nikuë jì'í, lyalaa kikuí jì'í bi lyalaa chaa kityii jì'í chukui laa nchatí' nikuë jì'í chu ndetejë kityi uá.

Shi kusä'ä tsaka kityi. Nde chajá jnă kuinyăkuë nde nu ketsa' jî'î shi kilyó ló'ó kusä'ä laa ta ngatarikye bi nchatí' kusä'ä ndo kityi.

Nya'asä'ä ló'ó jnî tso'o shi ngasä'ä ndo kityi. Nu kuinyăkuë nde ketsa' jî'î ja lónu tyasä'ä tsaka kityi jî'î ndi nu nyä'ä sää tso'o laq ta ngasä'ä le'e chukui laa' kuati' ti le' nu laq nikuë nchatí' ngusä'ä jî'î, le' jnî tso'o jî'î ti ná tso'o laa ngusä'ä ndo kityi jî'î.

➤ Taarikyena shitsána ◀

ʼnë tsä'ä ndo kityii le'e tyana tukui ndu'u koloo ntsu'u jî'î ló'ó tukui'sá' nchatsä'ä ló'ó shitsa'

Kikuína ndo kityi le'e chukui laa ka kakua chu nchatsä'ä ló'ó tsá' nu nchatsä'ä ló'ó sitsa'.

Shi ki'iekuëna tsá' nchatsä'ä ló'ó shitsa'

Nde ʼnë tsä'ä kueá shi kinijnyăna tatyíá tsá' nchatsä'ä ló'ó shitsa'.

Shi kinijnyăna tsaka tsaka itsá' nu ntsä'ä ndo kityii

Shi ʼnë tsä'ä kueá ng, le'e chukui laa kinijnyang laa tsá' nchatsä'ä ló'ó shitsa'.

Tsa lashu'útsá'ä

Tsaka nyatë nkuitsá ló'ó tsaka nu ta kusu':

- Taarikye tukuj tsá' ntsu'ú ndo kityi 'në tsá'ä.
- Kuityaná tsá' nu ntsu'ú jil'i shi nchakuj ndo kityi.
- Kutyejnä 'në tsá'ä kueá ló'ó le'e kiku' ndo kityi.
- Kuityaná laa tsa lashu'ú kityi ló'ó chu'u ndo shi ndyinijnyä tsá nchakuj ndo kityi.
- Tsuna lashu'ú kueá nu kusä'ána: taarikyena, kusä'ána ló'ó kisä'ätso'óna lónu kusä'ána ndo kityi.
- Kuityaná la nu kuati'ng lónu ndesä'ána shitsána ndo kityi.

Tsǎ'ä 1

Tsá' katsǎ'ä:

- Nganë tsǎ'ä tunü, tunüri kityi nu ndyisha'a jǐ'i nyatë nde le'e kuati' tsá' ntsu'u jǐ'i.
- Ndi'iekuë la ncha' kityi nu ndyisha'a jǐ'i nyatë.
- Chatëyu'u tsá' nu ntsu'u jǐ'i kityi nu ndyisha'a jǐ'i nyatë nde le'e ki'ie kuëë tsá' nu kuati' nchatí' chu ngasǎ'ä kityi uá.
- Leé nga'në tsǎ'ä.
- Kuityanǎ laa kusǎ'ǎ ndoo kityi nu ku'yanǐ'i.
- Ngajnyǎ tsaka kityi nu ku'yanǐ'i chukui laa ndetárikye.
- Kuinyǎ'ǎsǎá ló'o 'ni tso'o kityi nu ku'yanǐ'i.
- Taarikye laa tyi'i nu ndyikua tya ketu shëna lonu ndyikuina shitsa'na ló'o letra: **jn, jl, jly.**
- Kuityanǎ lo laa nkya na kityi uá ló'o tatyía lashu'u laa nu nchaa kityi nu nkyá ndoti'.
- Kuityanǎ tukui tsá ntsu'u ndoo kityi nu nde'ne tsǎ'ána uá.
- 'neëchaku ǎ jnä kityi nu ndeyaa uá.

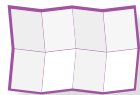
Kuinyá'äsä'á kuinyákuë le'ë kisetë'ë tsá ndenitsa'.

Tukuì lashu'ú kityi ndechukuä chu ki'yu ndii.

Tula ndyika na kityii ndii.

Ta nchukuä kityi laa loo, laa ka'á ti ntsu'u ndo ti taká nyatë nu ndaü kityi laa nuä jì'i.

**Nga'nětsä'ä shi nakuē nu nijiä nde, ló'ó seyú bi laa ka'á shi
ntsä'ä firmä jì'ì, le'e kikuì' tukuì tsá nu nchakuì nya'a kiina.**

“TSA SĚ'Ě SHI TAKAÜ KITSĚ”
KITSĚ KIA'Á TII

SHI NDYIKUI JNYÄ: TONE'E JNYÄ
TSALASHU'Ú: SHI NCHAA KITYI
LAA NCHAA: 29
LAA CHAYU'UKO'O: 2013

TSÁ NU NCHAKUI: NIJIÄ NDE

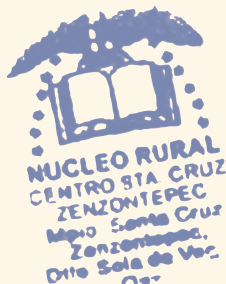
Kitsē kia'á tii, natē' michē, ló'ó Londa'á shi ndyikui' kuenta, kua' 21 ndetä'ä
koo ñájä kukui, ñájä 2013.

EFRAÍN RUIZ ROMERO
KITSĚ KIA'Á TII

Ló'ó tsá' ntsä'ä ndoo kityi nde ndyikuì jì'ì yukui bi laa ka'á chu'u tsá jlyu ti',
ja ndetsä jì'ì nu nijiä tone'e jnyä nde shi ndukuä tsa kueá jlyá, tsú' kushē 22
ndetä'ä koo ñájä kukui, kikuina tsá nu ntsu'ü jì'ì ló'ó tone'e jnyä nde.

Ndetaya jì'ì la'a laa kueá ló'ó tsä ntsä'ä ndo kityi nde, laa ka'á nu talaa
ntsu'ü kuenta yukui ló'ó shi takana.

CHU NCHAKUI JNYÄ.
GENTE JÍ'Í CHU KITSĚ

GIL SÁNCHEZ LEÓN

Kuisetë'ë tsá' nu ndenitsa' nde.

Tukuĭ tsá ntsu'ŭ ndo kityi nde ndii.

Tukuĭ ũ ndujnyä jĩ'ĩ.

Ta ndyoti tukuĭ lashu'ú kityi uá.

Nga'në tsä'ä kityi nde.

Kuityaná ló'o ngatō leta tsaka tsaka itsá' ntsä'ä ndo kityi ló'o nu itsá shi ndyijĩ'i. Kuinyä'ä sä'á laa ta ntsä'ä kueá uá.

Jlyani chu laa jente

C. Efraín Ruiz Romero

Tsää ntsä'ä nu
ndyisha'aü jĩ'iyu

C. Gil Sánchez León

Shi ndyisha'aü jĩ'iyu

Tone'e jnyä kitsë

Jlyani jĩ'i chu
ndyisha'aü

22 ndetä'ä koo
ñájä kukui

Kuisetë'ë tsá nu ndenitsá' nde.

Tukuí tsa' ndyisha'aü jì'ì chu laa Efraín Ruiz Romero nyä'ä kiina:

- a) Ti ntsu'ü nu tyaayu.
- b) Ti ndenaná jnyayu.
- ch) Tsá' nu nchakujì'ì ló'ö tonë'ë jnyä.

Chu ná nduliji laa chu laa Efraín Ruiz Romero, tala nu tsayu tsä ntsä'ä ndo kityi uá:

- a) 22 koo febreru.
- b) 22 ñájä kukui.
- ch) 22 koo satiaú.

Tukuí kitsë ndyikui' kuenta kya'a kyéku shi ngutu'ú kityi uá.

Kuinyä'ä'sä'ä tso'o kityi nde ló'o jlyanĩĩ laa nää tsa sē'ē tsa sē'ē jĩ'i.

Jĩ'i chu
tsaa

“TSA SĚ'Ě SHI TAKAÜ KITSĚ”
KITSĚ KIA'Á TII

Jlyanĩĩ
kityi uá

SHI NDYIKUI JNYÄ: TONE'E JNYÄ
TSALASHU'Ú: SHI NCHAA KITYI
LAA NCHAA: 29
LAA CHAYU'UKO'O: 2013

TSÁ NU NCHAKUĪ: NIJIÄ NDE

Kitsē kia'á tii, natē' michē, ló'o Londa'á shi ndyikui' kuenta, kua' 21 ndetä'ä koo ñájä kukui, ñájä 2013.

EFRAÍN RUIZ ROMERO
KITSĚ KIA'Á TII

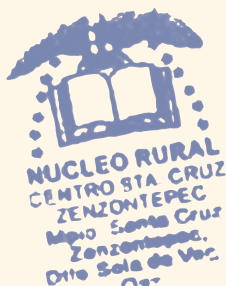
Firmä

Chu
ngatējē
jĩ'i

Ló'o tsá' ntsä'ä ndoo kityi nde ndyikuĩ jĩ'i yukui bi laa ka'á chu'u tsá jlyu ti', ja ndetsäá jĩ'i nu nijiä tone'e jnyä nde shi ndukuä tsa kueá jlyá, tsú' kushē 22 ndetä'ä koo ñájä kukui, kikuina tsá nu ntsu'ü jĩ'i ló'o tone'e jnyä nde.

Ndetaya jĩ'i la'a laa kueá ló'o tsäá ntsä'ä ndo kityi nde, laa ka'á nu talaa ntsu'ü kuenta yukui ló'o shi takana.

CHU NCHAKUĪ JNYÄ.
GENTE JĨ'Ĩ CHU KITSĚ

GIL SÁNCHEZ LEÓN

Tsä
ntsä'ä

Neĩ nu
njniö kití
re

Kuityarikye ja...

Ja ló'ö nu **kityi nu ndyisha'a jì'ì nyatë**, nu ndyisha'aü tukuiru' nyatë nu nchati'ü chää nu tsayu shi ndukuá chulyajnyä bi le' laa ka'á lónu ndyisha'a tukuirú' nì'ì jnyä jì'ìü ló'ö.

Bisa' ndyisä'ä: jì'ì chu tsa, ló'ö shi takayu, ndyisä'ä ka'á shi ngutu'ú kityi uá, tsá' nu nchakuì, tukuì tsá' nu nchakuì ú shi ndyisha'a ú jì'ìna, tsä nu ndyisa'aü jnä, shi tsaana ló'ö kueá' nu ndetaú jnä.

➤ Tsá'ä nu lee kikuina ◀

Lee 'në tyi'í kikuì ndo kityi nde, tókuenta le'ö tso'o ló'ö tii kikuì tsa tu'ua, tsa tu'ua tsá'.

Koloo 'në tsá'ä kui'yaari bi seeri, kuetsa' laa nkui'ie kää.

Kuentu jì'ì kinì tukää

Taka tsaka kinì nu nää tukää. Ja nashi'ì loolaa sukua' tu'ua nā kinì nde nga, ja le' loo laa sukua' tu'ua kuanyä'ä kinìri laa nga. Tsalyia nakuë jì'ì tsaka ka'á kinì nu jlyu sukua' tu'ua nga:

Kuityaa sukua' tu'ua jìá tsatì'ì ja kalyö'ö.

Le'e ng kinì biì' ngataa sukua' tu'ua jì'iyu le'e nà'ä nkuityayu jì'ì.

Bisa' mashi nìi kinì nu nää tukää jlyu sukua tu'ua.

Agustín Díaz. Chu nkuisoo jì'ì: J. Manuel Hidalgo Pérez.
Chulya Jnyä ndu'ukuloo jì'ì kitsë shi nää Chiapas

Kuitya tsá'.

Uala leeru kutsa nkui lónu nga'në tsá'ä ndo kityi uá.

Tukuì itsá' kutsa nga'në tu'ua nkuii. Lyakuá cho.

Lya ndarikye tsá' nu nchakui na kityi uá.

A ta ndyoti ja...

Lónu lee 'në tyi'iuä lónu kikui'ua ndo kityi, ndii nu tsú' nane'
ndákui, ndii nu kuatíi tula nikuë chu ngasá'ä jì'ì nchatí', le'e
chukui laa kil'ie kuëna tsá ntsu'u jì'ì, le'e tso'o kenë kii chu ntesä'ä
ñaka nchakuina.

Taariyë laa tsá' nga'në tsá'ä.

Nkuilie kuëë tsa lashu'ú tsa lashu'ú itsá' nu nga'ne tsá'ä.

Ajá () Á'ä ()

Taká itsá' le kutsaa nkuiä shi nchakuì tsa lashu'ú tsa lashu'ú itsá uá.

Ajá () Á'ä ()

Nga'ne tsá'ä kityi nu nakuë “Shu'ué kuityii ló'o nì' kuityee”, ndo Kityi nu 'nëtsä'äna, ngatoti le'e talaa jì'i ja lee kikuì ndo kityi.

Kuityotyukuá jì'i ló'o laa nchakuì' nde le'e tyejna kikuì' ndo kityi:

- Nga'në tsá'ä seeri bi laa ka'á kuilie kuëë tula nikuë nchatí'.
- Kui'yákuenta tso'o le'e chukui laa tso'o 'në tu'ua lónu kikuì ndo kityi.
- Bi chukui laa ka'á tókuenta shi ntsä'ä puntu, la ka'á shi ntsä'ä tsa ngulú nkuilulu, laa ka'á shi ntsä'ä tukuá tsunä nu ngulú, bi le' laa ka'á ti ndákuì leta shi ndyejnä ndyikui ndo kityi.
- Ná kitsati' shi nää kityi nu nga'në tsá'ä, laka' shi ntsu'u, laa ka'á tukuì chu engasä'ä jì'i nu kolo, laa ka'á tukuì chu nkuisä'ä jì'i tsá'jnyä. Ja le ndu'u kuloo nu kuati'na ló'o ketsana tukuì chu nkyalarikye jì'i tyá koloo.

Nga'nè tsá'ä kityi nde, le' nyá'ä sä'ä kuinyákuë le' kikui' laa tsá' ndetaa.

Kitsë kya'a tii ná kyeeri kukiüü tsaka tyenta jì'ì kitsë shi tse'na tsaa tukuiiru' laa. Ndo tyenta bii kujuiü tatyia' laa kaja jì'ina nchati'na, nuja tsú' nane' ndákuì nu kukiü jì'ì ndiiü kuati'ü tukui tyaa kosa nu ndii nyatè le'e chukui laa kolójyaü laa nu kichää. Bisa' ni jute' Josefina laa ni chu ntsu'u kuenta yaa jnya tyenta uá ndi nu kunitsá nì jì'ì shaa kya'a kyéku tu kuì tyaa yu'uá nu ntsu'u jì'ü le' chukui laa kolójnya nì nu kukjuiü.

Amalia, le nijiä shi ndujui ja ti jñè tsa' tso'o ketsa jiä tukui tyaa kosa nu leeru ndyika kyaa ndo tyenta jnyä, nu ka tsatu'ua tsa jì'ina lyala kaja nu chu'u jì'ina Kitsë Kya'a tii. Ti ketsa jiä tukui tyaa kosa nu leeru ndu'ya nyatè kya'a kyéku nde.

Ja ndyitsä'ä laa jñè tsa sè'è tsa sè'è kya'a kyéku, nuja taká kosa nu ndyika kyaa tsaka laari laa ndiina...

Julia, na kikuì le'e nü'ü kusä'ä.

Tso, o kusä'ä jì'ì ndo kityi jiä.

Kikuí' le' kisetë'ë tsá' nu nchakuí nchaa tsú' ndo.

Tula nde'nëü nchaja ndo shi ntsä'ä kuinyákuëë.

Lyakuá ndu'ü koloo nu kujnyána kityi nu ku'yaní'í laa kosa nu kaja nu kakya ndo tyenta jnyä.

A ta ndujnya kityi nu ku'yaní'í.

Lyakuá ndu'ü koloo nu kusä'ána laa ku'yána.

Kuinyä'äsä'ä tso'o kityi uá le' 'nē tsä'ä jĩ'i. Ngatukuáyakö shi naq tsa sē'ē tsa sē'ē jnä kityi nde.

Nu ku'yána

Tsaloo kájá	Shi naa nu ku'yána
2 kájá	nga eta maría
1 kájá	kuiyaa jii nu ½ Kg.
3 kájá	jnya ntsu'u nane' lata nu 100 g u
2 kájá	tyinkinyá nu nga'a sōö
2 kájá	nkuishi ta nkue ntsu'u nene' lata nu 250 gramu
2 kájá	lyisu'
3 kájá	sue kuetu nu tunü
2 kájá	shityi' tyie' (yogur)
1 kájá	shityi' yutsá
2 kájá	sukuä keta bityi so'ni nu lue nchaa súkua
2 pake	yutsá tyityö lashu'ú tyi'í nchi'yu nu nchaa itya tyikala'
2 kilo	kanela
3 kilo	jnya chuu
1 bultu	jnya yá'a (jalapeño)
1 bultu	nda'a kuiji
1 bultu	nu 10 kuejé nū tsa kilo teje' shikui
2 kájá	sete nu ndakuna nū tsa jlye'e litru.
5 kilo	chukula
2 kájá	kuiyaa tykéla nu nga'a jii nu 200 gramu

Ngasá'ä itsö leta ndu'u ndo kityi nde tuku' tya tsá nu ntsu'u j'i'i kityi nu ku'yan'i'i.

Shi naa nu ku'yána:

Tsaloo ku'ya:

Tuku' ka'á tsá ntsu'u ndo kityi nu ku'yan'i'i.

Kuityarikye ja...

Kityi nu ku'lyani'ì, laa tsaka kityi shi ndyisä'ä tatyíá laa kajá jì'ìna, nu kinijnyá, nu kakuna, yaajnyána, sate'na laa ka'á tukuirú' kajá jì'ìna nchatì'na. Ndo kityi nde kusä'ána lakua ku'yána laa ka'á shi naa laa nu kajá jì'ìna.

Taká ka'á tsá lashu'ú kityi shi ndyisä'ä jlyani'ì nkuitsä nu ndyá'ä sukuela laa ka'á kityi shi ndyisä'ä jlyani' nyatë nu ndyá'ä shi nchatö kityi.

Nu kityi nde laa tsaka yaa jnyana nu tyotyukuá jì'ìna le'ë ná kitsati'na laa ka'á ja nchanü säá tsá' nuta ngutëjë. Kaka kinijnyána jì'ì lónu ku'yána laa kinijnyá lónu 'nëna ta'a, laa ka'á lónu kunyana tsaka súkua, nu nchu'u tyityö lashu'ú tyi'ì jì'ì.

Ngajnyä tsaka kityi nu ku'lyani'ì.

Ni Aurelia na'a kyee 'nëni ta'a kitsë, ja kena'a nyatë tsaa nu tyotyukuá, nuja ndii nu kuati' tukui tyaa nu kinijnyá le'ë chukui laa ku'lyani' jì'ì bi lakua kajá tsá lashu'ú tsá lashu'ú nu chaa ti'ì, ti tyiää 40 nyatë nu kaku jì'ì.

Tula jneng kolo tsu nane' ndákuì nu ku'yána laa nu kinijnyä.

Tula naa kityi nu kujnyána koloo.

Tukuǐ tyaa ku'ya ló'ǫ́ lakua tsa lashu'ú tsa lashu'ú le'e kueá nū kaku tsaloo 40 nyatë nu tsaa.

Nu ku'yána	Tsaloo kajá

Tukuǐ chu ndujnyä kityi nu ku'yaní'í.

Ndo leta nde ngasä'ä nīi tsaka kityi nu ku'yanī'i laa ku'ya Aurelia nu kinijnyä lónu kaka ta'a jī'i.

A large, blank, lined notepad with a spiral binding on the left side. The notepad is yellow and has several horizontal lines for writing. The spiral binding is on the left edge, and the notepad is slightly tilted to the right.

Kuinyá'äsä'á kityi nu ngasá'ä chukui laa nchakuí' nchaa tsú' ndoo.

A taká shi naa kityi nu ku'yaní'í.

Ajá () Á'ä ()

A ngasá'ä tatyíá lashu'ú laa kinijnyä lónu ka ta'a.

Ajá () Á'ä ()

A ta ntsä'ä lakua kajá.

Ajá () Á'ä ()

A le' ngasá'ä lyalaa tsa lashu'ú tsa lashu'ú laa nu kajá.

Ajá () Á'ä ()

**Kuínitso'o kityii jì'í shi ná tso'ó laa ngusä'ä jì'í ti laa jnikya'a.
Nikuë jì'í tyá'a nde'në tsá'ä kikuí shi ngasá'ä le'e kunitsa jì'í:**

Ti le' tii ngusä'ä nu kityi nu ku'yaní'í laa nchakuí.

Ajá () Á'ä ()

Tula nee chu nga'ne tsá'ä shi ngasá'ä, ti taká shi cha tso'o jì'í.

Ajá () Á'ä ()

Kuitya tsá' akuá nchaa kityi nu ku'yanĩ'ĩ.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____

**Kuishika tsaka tsá nu ngataa shi ndyinijnyá kityi nu ku'yanĩ'ĩ
le'ě kujnyä tsaka chukui laa nkyá nu ta nga'netsä'ä tsú' nene'
ndákuj.**

Kuinyá'äsä'á shi ngasä'ä le'e 'ne chakua jī'i ti tsatu'ua laa ló'ö shi ta nga'ne tsä'ä, laa ka'á ti ná uala jī'i ndeliji.

➤ 'në chakuana kityi ◀

Nde ta nganä'äsä'á tukuá lashu'ú kityi koloo ngana'a kityi nu ndyisha'a jī'i nyatë laa ka'á kityi nu ku'yanī'i. Bisa' nī kiku' tsuna itsá' nu ntsu'ü jī'i tsata tsaka kityi uá.

Kityi nū ndyisha'a jī'i nyatë

Kityi nu ku'yanī'i

Ngsä'ä ló'ǫ kikuĩ'.

Lyakuá ná tsatu'ua laa kityi uá.

Uala ló'ǫ akuá' ndyiniĩnyă tsaka tsaka na kityi uá.

Tukuĩ tsa' ndusä'äü jĩ'ĩ.

➤ Taarikyena shitsána ◀

Nga'ne tsá'ä ndo kityi nde bi kuinyä'äsä'ä tso'lo tsa tu'ua tsa tu'ua itsá un ngata nyä'ä ndo kityi nde.

Tsaka jné' jlyalá

Tsaka **jnë'** nu leta **jlyalá** ngataka **jnö' jni'** nu kuéné' j'i'i toshu' **jnyä** kuenta nu tyikatsö, laa nchaka le' ngutyikuá tsaka **jnë'ë** nu ngayoyo **jni'i** le' ngutä'ä ngashá'a.

Ja le ta ti'i nkuii ja leta **jnyä** ti shi ndyijo **nya'në jlyalá** nu laa laa', bisa ti n'i ja tatyia **nyatë** ngutyejnä **nyä'ätyika'a** tyi shinya'në le' chukui laa' na tulaa tyakä laa ngutakä na **nya'në** bii, ja tatyiaü ngajnyäü **n'i** j'i'i le' chukui laa' nä'ä tyisë tyakä.

Kuityaná lo'o kuishikä tsa tu'ua tsa tu'ua tsá nu ngusä'ä ló'ó j bi laa ka'á tatyíá tsá nu ná ngusä'ä ló'ó' j. Kuinyä'ä tsä'ä tso'lo chukui laa ntsä'ä tsú jlakui.

Itsá nu na ntsu'u (j) jī'ī	Itsá nu ntsu'u (j) jī'ī
nī'ī	jnī'ī

Kuitya tsá laa ndyi'ie kuëe la ngusä'ä tsaka tsaka itsá uala jī'ī ndyitsä'ä laa ngusä'ä, ja taká tsa tu'ua tsá nu ngusä'ä ló'ó j bi taka ka'á tsá nu ná ngusä'ä ló'ó j.

Nga'ne keta'a tsa lashu'u tsá nu ntsä'ä tsu' jlakui lo'o tsaka tsaka itsá nu ntsä'ä tsu' jlakui.

a) _____ nyatë ua ketsá lé'ë kuati' uala 'në tsä'ä.

Nä

Jnä

b) Ntsukuá kaku kuetu le'e chatsä'ä _____ ja le nchute'.

la

jláku

ch) _____ kusä'ä lé'ë chukui laa telu' tyaa jil'i.

La

Jlyá

e) Lónu telá lé' ndyu'úchä _____ .

lakutí

lyaa

i) _____ ndyika kya' ndyä'ä jlyá.

Kikuä

Lejlí

**Kuinyä'äsä'á tsaka tsaka kuinyákuē ntsä'ä ndo kityi ndee lé'ē
kutō leta jĩ'i ló'ō kuinyákuē laa ndyijĩ'i jĩ'i.**

jlyekua

ua'ájlya

jnëë

kijya

kijya

jlya'

chajlya

majtyi

Fotografía: B.navez,
Creative Commons Genérica
de Atribución/
Compartir-Igual 3.0

Ngasä'ä tsaka kityi ló'o nu taarikye ló'o taa kuenta ló'o_itsá nu ta nga'ně tsá'ä nu ntsä'ä tsú jlakui.

yaa/yaa'

laa/laa'

jlya'ue/jlya'ue

jně/jně'

jlyaa/jlyaa'

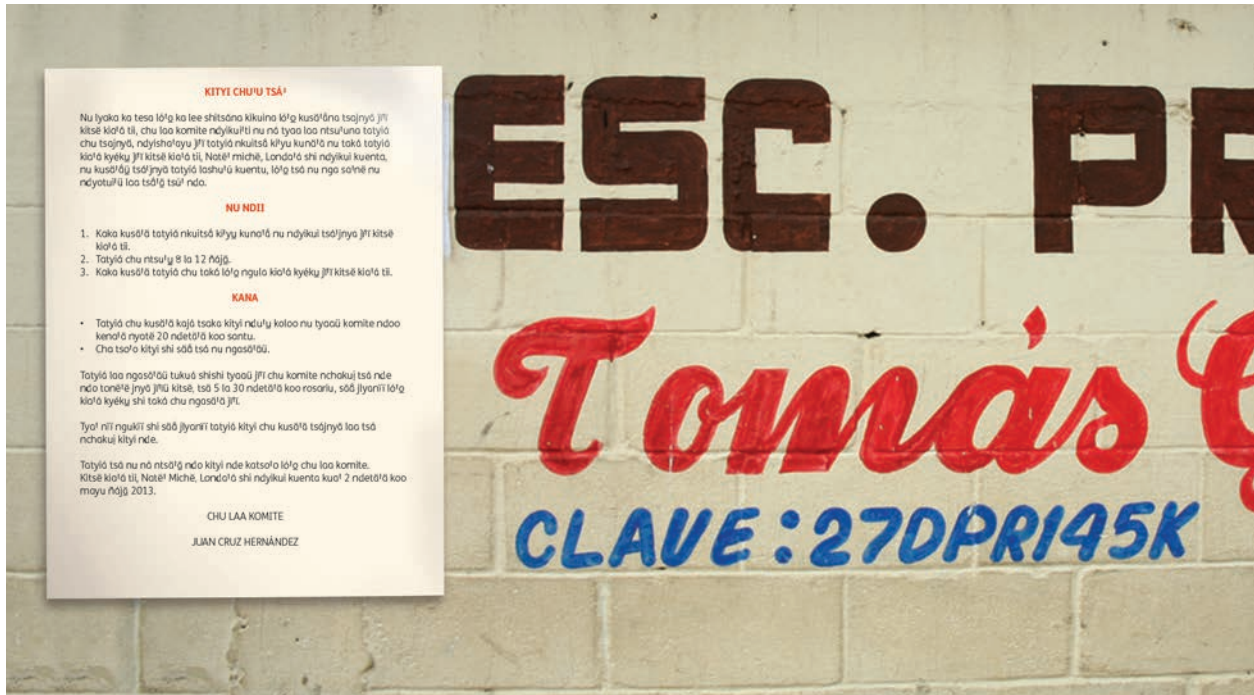
Tsǎ'ä 2

Tsá' katsǎ'ä:

- Kuinyǎ'ǎsǎä laa nkyá kityi nde ló'ǒ kuinyákuë ndu'u jǐ'í le'e kuati' tsá nu ntsu'u jǐ'í kityi chu'u tsá' shi kusǎ'ǎü tsá'jnyä.
- Ndi'iekuë so'o ló'ǒ kuinyǎ'ǎ tso'o laa nkyá kityi chu'u tsá' shi kusǎ'ǎü tsá'jnyä.
- Ngayukuä ló'ǒ n yǎ'ǎ sǎä tso'o tsá ntsu'u ndo kityi chu'u tsá' shi kusǎ'ǎü tsá'jnyä uá le'e tyotyukuá jǐ'í shi nde'ne jǐ'í ló'ǒ tsá ntsu'u jǐ'í.
- Nganë tsǎ'ä nu lee kikuï ndo kityi. Shi kinijnyǎ tsá nu nduloo jnyä ló'ǒ shi ndetsá laa kaka.
- Kuityaná itsá nu sǎä ndo kity nu ndetsá' nu ntsu'u shi ka jǐ'í tyá'ana.
- Ngasǎ'ǎ tsaka kity nu ndetsá' nu ntsu'u shi ka jǐ'í tyá'ana.
- Kuinyǎ'ǎsǎä ló'ǒ 'ni tso'o kity nu ndetsá' nu ntsu'u shi ka jǐ'í tyá'ana.
- Taarikye lo laa ndyiniijnyǎ tyil'ina ló'ǒ shitsána, ja taka nu tii ndenë bi taka ka'á nu tyil'ina nu ndyikua tya kétu shëna, laa ndiina: **a, e, i, o, u y ä, ë, ï, ö, ü.**
- Kuityaná lo laa nkyá na kityi uá ló'ǒ tatyia lashu'u laa nu nchaa kityi nu nkyá ndoti'.
- Kuityaná tukui tsá ntsu'u ndoo kityi nu nde'ne tsǎ'äna uá.
- 'neëchaku a jnä kityi nu ndeyaa uá.

Kuinyá'äsa'á kuinyákuë le'e kisetë'ë tsá ndenitsa'.

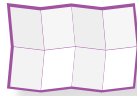

Kikuĩ' le' kisetě'ě tsá' nu nchakuĩ nchaa tsú' ndo.

Tula nde'něü nchaja ndo shi ntsä'ä kuinyákuěě.

Uala ta nyä'ä kityi laa nuă.

Uala ndyiniĩnyă nyatě kityi la loo.

Kuityaná Kityi sēē kityi chu'u tsá'. Kuinyá'äsä'á laa nkyá le' kuisetē'ē tsá' nu ndenitsa' nde.

KITYI CHU'U TSÁ'

Nu lyaka ka tesa ló'ó ka lee shitsána kikuina ló'ó kusá'ána tsajnyá jì'ì kitsē kia'á tii, chu laa komite ndyikui'ti nu ná tyaa laa ntsu'una tatyía chu tsajnyá, ndyisha'ayu jì'ì tatyía nkuitsá k'iyu kunä'ä nu taká tatyía kia'á kyéku jì'ì kitsē kia'á tii, Natē' michē, Londa'á shi ndyikui kuenta, nu kusá'á tsá'jnyá tatyía lashu'ú kuentu, ló'ó tsá nu nga sa'nē nu ndyotui'ü laa tsá'á tsú' ndo.

NU NDII

1. Kaka kusá'ä tatyía nkuitsá k'iyu kuna'ä nu ndyikui tsá'jnyá jì'ì kitsē kia'á tii.
2. Tatyía chu ntsu'ü 8 la 12 ñájä.
3. Kaka kusá'ä tatyía chu taká ló'ó ngula kia'á kyéku jì'ì kitsē kia'á tii.

KANA

- Tatyía chu kusá'ä kajá tsaka kityi ndu'ü koloo nu tyaaü komite ndoo kena'ä nyatē 20 ndetä'ä koo santu.
- Cha tso'lo kityi shi säá tsá nu ngasä'äü.

Tatyía laa ngasä'äü tukuá shishi tyaaü jì'ì chu komite nchaku' tsá nde ndo tonē'ē jnyá jì'ü kitsē, tsá 5 la 30 ndetä'ä koo rosariu, säá jlyani' ló'ó kia'á kyéku shi taká chu ngasä'ä jì'ì.

Tya' nì' ngukii shi säá jlyani' tatyía kityi chu kusá'ä tsá'jnyá laa tsá nchaku' kityi nde.

Tatyía tsá nu ná ntsä'ä ndo kityi nde katso'lo ló'ó chu laa komite. Kitsē kia'á tii, Natē' Michē, Londa'á shi ndyikui kuenta kua' 2 ndetä'ä koo mayu ñájä 2013.

CHU LAA KOMITE

JUAN CRUZ HERNÁNDEZ

Kuisetě'ě tsá' nu ndenĩtsa' nde.

Tukuĩ tsá ndyikui kityi uá nya'a ndii.

Tukuĩ tsá kaja nu ntsu'ũ ndo kityi uá.

A ta nyä'ä kityi la loo.

Nga'ně tsǎ'ä kityi nde.

Kuityaná ló'ö ngatö leta tsaka tsaka itsá' nu nga'në tsá'ä ndo kityi nde laa nu 'në keta'a jì'ì.

Kityi chu'u tsá'

1. Kaka kusä'ä tatyia nkuitsä ki'yü kuna'ä nu ndyikui tsá'jnya jì'ì kitsë kia'á tii.
2. Tatyia chu ntsu'u 8 la 12 ñájä.
3. Kaka kusä'ä tatyia chu taká ló'ö ngula kia'á kyéku jì'ì kitsë kia'á tii.

Tatyia chu kusä'ä kaja tsaka kityi ndu'u koloo nu tyaaü komite ndoo kena'ä nyatë 20 ndetä'ä koo santu.

Cha tso'lo kityi shi sää tsá nu ngasä'äü.

Juan Cruz Hernández

Chu laa komite ndyikui'ti nu ná tyaa laa ntsu'una tatyia chu tsajnyä

KANA

Laa ntsä'ä ikye

NU NDII

Kuityaná ló'õ ngatõ leta tsaka tsaka itsá' nu nga'nẽ tsá'ä ndo kityi ndee laa nu 'nẽ keta'a jĩ'ĩ.

Tula na komite nu
nchakuĩ tsá uá.

Lakua ñájä nkuitsá
nu kaka chatẽ tsá' nu
nchakuĩ ú.

Tukuĩ tsá chotẽ'ẽ ú nu
ketsa ú tukuĩ chu nga'nẽ
kana ló'õ tyaaü kityi nu
nde'nẽ jlyu jĩ'ĩ.

Tukuĩ taaü jĩ'ĩ chu 'nẽ
kana.

Tukuĩ chu nde'nẽ firmää
kityi nu ndetsá shi
kusä'äü tsá'jnyä.

Nu 8 la 12 ñájä

Tyukuá jlyu chu 'nẽ
kana, ló'õ kosonẽ'ëü
laa ngasä'äü ló'õ
tsá'jnyä

Kilyona ló'õ 'nẽ
jlyuna laa ntsu'una
ló'õ kitsẽ tyiina

20 ndetä'ä koo
santu

Kuishikä ló'õ kutõõ leta itsá nu 'nẽ keta'a tsá' nu nchatí'. Kuinyä'ä'sä'ä laa ta ntsä'ä tsá sële.

Tukuí shi tsá' nkuitsä nu kaka tsaa shi kusä'äü.

a) Tsá'jnyä

b) Mixe

ch) Zapoteco

Lakua ndetä'ä koo ta nä'ä kaka kutējēü nkuitsä laa ngasä'äü, kuenta ta ngutejē laa ntsä'ä kueá.

a) 7 koo rosariu

b) 25 koo rosariu

ch) 7 koo santu

Ti tu Kitsē Kya'á Tij lee kil'ie choo klee ló'ö kuē'ē tsäa nu tyaü laa 'nē kanaü, tukuí jil'i chu ndyijil'i nyä'äyü lyala chanü ló'ö lyala kaka.

a) Jil'i tone'le jnyä

b) Jil'i chu laa komite

ch) Jil'i chu ngasä'ä tsá'jnyä.

Tukuí ñájä jil'i *primaria* ntsu'u nkuitsä, kil'yu kunä'ä nu kusä'ä tsá'jnyä laa nkyu'u tsá.

a) 3° jil'i nkuitsä lue

b) 3° - 6° *primaria*

ch) 1°-2° *primaria*

Lakua ndetä'ä koo, kaka tsä'ä jlyaniü chu laa Pedro Méndez shi kusä'äü tsá'jnyä.

a) 14 ndetä'ä koo mayu

b) tsä 1 koo mayu

ch) 20 ndetä'ä koo santu

Ngasä'ä jlyani tsaka kuentu nu ndyoti' shi taká kya'a kyéku jil'i.

Ngasu'u ló'ḡ tsaka nkilya laa nchakuĩ' ndo kityi nu ndetsá' shi kusä'äü tsá'jnyä. Kuinyä'äsä'ä tso'o chukui laa ntsä'ḡ tsú jlakui.

Tsá'
nchakuĩ'

Laa ntsä'ḡ
ikye

Tatyía laa
ndenaná

KITYI CHU'U TSÁ'

Nu lyaka ka tesa ló'ḡ ka lee shitsána kikuina ló'ḡ kusä'ána tsajnyä jĩ'i kitsē kia'á tii, chu laa komite ndyikui'ti nu ná tyaa laa ntsu'una tatyía chu tsajnyä, ndyisha'ayu jĩ'i tatyía nkuitsá ki'yu kunä'ä nu taká tatyía kia'á kyéku jĩ'i kitsē kia'á tii, Natē' michē, Londa'á shi ndyikui kuenta, nu kusä'äü tsá'jnyä tatyía lashu'ú kuentu, ló'ḡ tsá nu nga sa'nē nu ndyotui'ü laa tsá'ḡ tsú' ndo.

NU NDII

1. Kaka kusä'ä tatyía nkuitsá ki'yu kuna'á nu ndyikui tsá'jnyä jĩ'i kitsē kia'á tii.
2. Tatyía chu ntsu'ḡ 8 la 12 ñájä.
3. Kaka kusä'ä tatyía chu taká ló'ḡ ngula kia'á kyéku jĩ'i kitsē kia'á tii.

KANA

- Tatyía chu kusä'ä kajá tsaka kityi ndu'ḡ koloo nu tyaaü komite ndoo kena'ä nyatē 20 ndetä'ä koo santu.
- Cha tso'o kityi shi säá tsá nu ngasä'äü.

Tatyía laa ngasä'äü tukuá shishi tyaaü jĩ'i chu komite nchakuĩ tsá nde ndo tonē'ē jnyä jĩ'iü kitsē, tsä 5 la 30 ndetä'ä koo rosariu, säá jlyaniĩ ló'ḡ kia'á kyéku shi taká chu ngasä'ä jĩ'i.

Tya' niĩ ngukii shi säá jlyaniĩ tatyía kityi chu kusä'ä tsá'jnyä laa tsá nchakuĩ kityi nde.

Tatyía tsá nu ná ntsä'ḡ ndo kityi nde katso'o ló'ḡ chu laa komite. Kitsē kia'á tii, Natē' Michē, Londa'á shi ndyikui kuenta kua' 2 ndetä'ä koo mayu ñájä 2013.

Tsa' sä'ä
jlyaniĩ ú

CHU LAA KOMITE

JUAN CRUZ HERNÁNDEZ

Laa kajá chu
'nē kanä

Tukuĩ chu
nchakuĩ tsá' uá

Kuityarikye ja...

Nu kityi shi nchu'u tsá' laa tsaka kityi nu nchakuḡ tsa' minḡ nu ndujnyä mashi tukuḡ ualaa shi ndujui ú, laa ka'á mashi nḡ'ḡ jnyä, ndo kityi uá ndyisä'ä ló'ḡ ndetsaü tsá' nu ntsu'ḡ ló'ḡ laa ka'á le' kuati' nyatë laa 'nëü nchati'ü, ja ndo kityi uá ndyisä'ä kueá, tsä, laa ka'á lakua ndetä'ä koo ló'ḡ ñájä nu ndyishä'äü jḡ'ḡ nyatë nu nchatiü nḡjiä nu 'në tukuḡiru' jnyä kaka jḡ'ḡü nchati'ü ló'ḡ tsá ntsu'u.

Lee laa ndyisä'ä ndo kityi uá:

- Itsá' nu ndyisä'ä jḡ'ḡ koloo “Kityi chu'u tsá’”.
- Tukuḡ chu ndesenë tsá' uá, a chulya jnyä, chu ndujui', a shaa lashu'úru nyatë.
- Taká lyia ndyisä'ä kueá' jḡ'ḡ chu ndusä'ä jḡ'ḡ laa ka'á ti chula jnyä ndesä'ä jḡ'ḡ.
- Tsá' nchakuḡ laa tyu'usukua nchati' tsá' uá.
- Tsá' nu chu'u kuenta ló'ḡ nu ndii.
- Tsä ntsä'ä.
- Jlyani tatyia nyatë nu nganá'ä nkyaa kityi nu ndesenë tsá'ua.
- La shi ndyia tsá' ntsu'ḡ ndo kityiuá ló'ḡ laa nu taaü jḡ'ḡ chu tsaaa.

➤ Tsá'ä nu lee kikuina ◀

Nga'ne tsá'ä tsa kuekú tsá' ntsä'ä ndo kityi nde.

- a) (Ku'ya) kityi nu chatë nì'íng.
- b) (Ndi nu ku'ya kityi) nu chatë nì'ína.
- ch) (Kyä'ä ja tsä) le'ë chukui laa le'ë kuati'.
- e) (Ndi nu tsaana) le'ë chukui laa kuati'.

Tukuì tsá' nchakuì a letraa ló'ò **e**.

Ti 'në tsá'ä jì'ì tatyíá, a tsatu'ua tsá' nu nchakuì.

Lya ndii ja lé' ndu'u koloo, ja lónu 'në tsá'äna tsaka kityi ndii nu kikuina ló'ò 'në tyil'ina laa ntsä'ä le'ë chukui laa kil'ie kuëëna shi nchakuì.

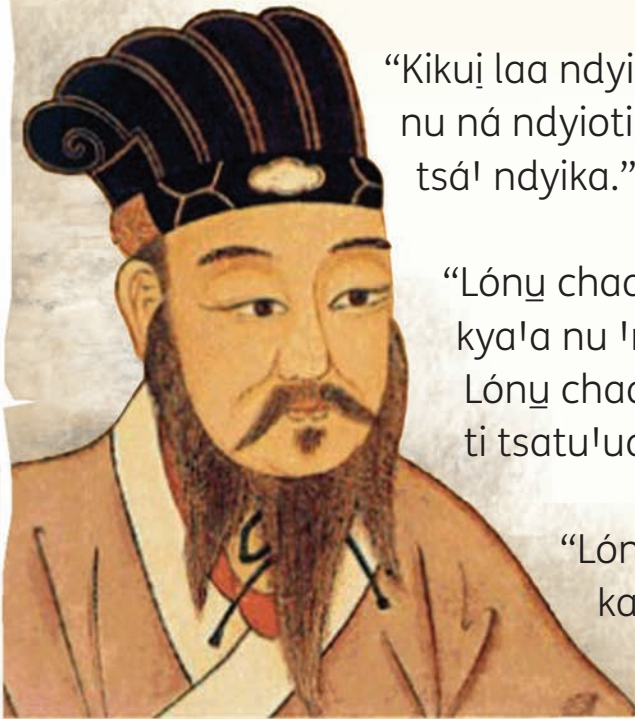
A ta ndyoti ja...

Le ndu'u koloo laa 'në tyi'ina lónu kikuina ndo kityi mashì tukui tsá' nu ntsä'ä jì'ì ja ló'ö nuä kaka kikuina laa nikuëna nchatì'na bi le' laa ka'á lónu taká tukui chu ndesä'ä tukui lashü'üru kityi.

Lee 'në tyi'í kikuì ndo kityi nde' ndi nu koloo 'në tsä'ä kui'yaari bi seeri, le'e 'në nu kilie kää tsá' nu nchakuì kityiuá.

Laa nakuë Confucio:

“Kikuì laa ndyioti. Ná nikuë nu ndyika laa tsá' nu ná ndyioti, ja nuee laa ti nu tsá' minì ló'ö tsá' ndyika.”

“Lónu chaatee tsaka nyatë tso'lo, 'në jnyá kya'a nu 'në jlyu jì'ì nyatë nu nkyatee. Lónu chaatee jì'ì nyatë jnyä'ä, kunitsá jì'ì ti tsatu'ua laa ló'ö.”

“Lónu kikuì jì'ì chu tyá'a tso'lo 'në kaka tatyíá laa nikuë jì'ì.”

Ngane tsä'ä ka'á tsalyia ndo kityi nde laa nchakuíú jì'ì.

Nu koloo tsá lashu'ú tsá': nu tii.

Nu ndyikua lashu'ú itsá':

- Nu koloo tsá lashu'ú itsá': kikuì tsaloo ti nu ndelojnyä.
- Nu ndykua tsa lashu'ú tsá': tsaloo ti nu ndetaa nu tsá nu tii.

Nu nchunua lashu'ú itsá': ngane tsá'ä tsalo ti ndetaa tsaka nu tii.

Taarikyë laa tsá' nga'në tsá'ä.

Nkui'ie kuëë tsa lashu'ú tsa lashu'ú itsá' nu nga'ne tsá'ä.

Ajá () Á'ä ()

Taká itsá' le kutsaa nkuiä shi nchakuì tsa lashu'ú tsa lashu'ú itsá uá.

Ajá () Á'ä ()

Nga'ne tsá'ä kityi nu nakuë “Tsaka ngö ló'o tsaka kuitye”, ndo kityi 'në tsá'äng, le'e kutotí ja le' bii' nī le' lee kikuì ndo kityi nde.

Tyotyukuá jì'í ló'o itsá' nu ntsä'ä nchaa tsú' ndoo lónu 'në tsá'ä ndo kityi nde.

- Nga'në tsá'ä seeri le'e chaja tula nīkuë nchatí'.
- Kui'ya kuenta laa 'në tu'ua tsaka tsaka itsá lónu 'në tsá'ä.
- Tso'o 'në tyi'í lónu kikuì ndo kityi le'e chukui laa ki'ie kuëü shi nchakuì ndo kityi.
- Chu'urikye shi naa kityi nu nde'në tsá'ä, laa ka'á tukuì laka' ntsu'u bi tukuì chu nkyalati' jì'í ló'o tukuì chu nkuisä'ä jì'í tsá'jnyä. Le ndu'u kolo nu ketsána tsá'ua lónu tyejnä kikuì ndo kityi ti ntsä'ä tukuì chu ngasä'ä jì'í.

Nga'në tsá'ä kityi nde, le' nyá'ä sä'á kuinyákuë le' kikui' laa tsá' ndetaa.

Ta ndyotina ja tatyíá kya'a kyéku jì'í kitsë tyiina, tatyíá nyatë le ta ndiiú 'nëü ta'a, bisa' ni' jute'na Julia, nde'nëti'ní nu 'nëni tsaka ta'a kuenta tyasukua ñájä jutikulaní lónu ka koo mayu. Bisa', ta ndejnyani kity nu ndetsá' jì'í nyatë nu tsaaü shi kaka ta'a bii'.

Kikuĩ' le' kisetě'ě tsá' nu nchakuĩ nchaa tsú' ndo.

Tula nde'něü nchaja ndo shi ntsä'ä kuinyákuěě.

Tukuĩ lashu'ú tsá' nchui' kityi uá.

Lokueá ndyinijnyä kityi uá.

Ukuĩ chu ndusä'ă jĩ'ĩ.

Kuinyä'äsä'á tso'lo kityi uá le' 'në tsá'ä jì'ì. Ngatukuáyakö tatyíá shi ntsä'ä tsa kuekú tsá nu leeru' ngata nyä'ä.

Julia Cruz Fernández

*Ndeletsä jì'íuä nu keta'a
ñájä jutikulää*

Tomás Fernández Juárez

*Ndetsä jì'ì tatyíuä nu tyukuá ta'ana ja jne jlyúna nu keta'a
80 ñájä jutikulana. 30 ndetä'a koo mayu chótë'ëna. Le' tone'le
jiä chótë'ëna tyukua jlyuna ló'ö kulakiana, shi ndö kaye jlye'é
kitsë shi ntsä'ä kueá ló'ö 5, tsá kueá jlyá. Ja tatyíána kakuna
tì'i kuetu nu ka tyá'a ló'ö tya tyikala'.*

Ndetä jì'íuä la'á

Ngasä'ä ndo leta uá tsá' nu ntsu'ü ndo kity nu ndetsá' un ta ngana'a sä'ä tsú' kuä.

Tukuì chu ndeletsá.

Lyakuá ndeletsá'.

Lokueá ló'ö uala chótë'ëü nu tyukua jlyu ú.

Kuityarikye ja...

Kity nu ndetsá' laa nu ndusenë tsá le'e ndyoti' nyatë laa tsá nu ntsu'ü ualaaru', shi ntsä'ä kueá ló'ö tsää nu kaka. Tsá' nu ndu'ú kolo nu ntsu'ü jì'ì kity nu ndetsá': tsä, kueá lakua ndetä'ä koo bi laa ka'á lyakuá kaka ta'a. Laa ka'á ndyisä'ä jlyanīī chu ndujnya jì'ì. Kaka kinijnya kityi uá tatyíá shi ntsu'ü shi kaka, tone'e sukuela, shi chótë'ë nyatë, shi ka lyo'öü, shi kaka ta'a jì'ì majmä, laa ka'á shi kaka tukuirú' jnyä nu kaka nchatì'na.

Ngasä'ä tsaka kityi nu ndetsá'.

Ta'a ndu'ü koloo jì'ì kitsë kya'a tii, 3 ndetä'ä koo mayu ndyika, shi ndyichää tatyia nyatë kya'a kyéku, tatyia ñájä ndyika taká majmä nu jñë kaká shi kaka ta'a, ndyisä'ä ndoo chu ndujnyä súkua, chu ndujnya uata jaa, laa ka'á chu ndyaná mastu nu kula'á shi kaka ta'a bi chu laa majmä ndujnyayü kityi nu ndetsá' laa kaka ta'a nu ndetsá'. Chu laa majmä ndii yu nu chää ú laa chukula nu kujnyäü tyinkinyä totyiyu, 3 ndetä'ä koo marsu nu tyejnä tyá' jlyari kua' kaari ndetä'ä ora. Kuityotyukua jì'ì ló'ö laa tsá' nu ntsä'ä nde:

Tukuj chu ndeletsä.

Lyakuá ndeletsá'.

Tsä ló'ö uala chótë'ëü.

Lyakuá chaa tyinkinyá.

Ndee nī shi kusä'ä tsaka kityi nū ndetsá' tukurú' tsá nu ntsu'ū jī'ī.

Kuinyá'ä'sä'á kityi nu ngasá'ä chukui laa nchakuí' nchaa tsú' ndoo.

Ntsä'ä lakua ndetä'ä koo jì'ì.

Ajá () Á'ä ()

Ntsä'ä jlyani chu ndeletsä jnä kityi uá.

Ajá () Á'ä ()

Ntsä'ä uala chotë'ëü jì'ì.

Ajá () Á'ä ()

Ti ntsä'ä kueá' nu tyejnä jì'ì.

Ajá () Á'ä ()

Ti ntsä'ä tukuia ta'a kaka shi chotë'ëü.

Ajá () Á'ä ()

**Kui'nitso'o kityi jì'ì shi ná tso'ó laa ngusä'ä jì'ì ti laa jnikya'a.
Nikuë jì'ì tyá'a nde'në tsá'ä kikuí shi ngasá'ä le'e kunitsa jì'ì:**

Ti ntsu'u tatyíá tsá' jì'ì kityi nu ngasá'ä, nu laa kityi nu ndetsá'.

Kikuī ló'ō ketsa' lyakuá ló'ō uala ndyini jnyä kity nu ndetsá' lónu
ntsu'ū shi kaka ualaaru'.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

**Kuishikä tsaka tsá nu ngasá'ä tsú' kuää le'e kusä'ä tsaka kityi
kityi nu ndetsá' jī'ī tyá'a leta tukuirú' jnya nu ntsu'ū jī'ī, ná
kitsati tatyíá laa ndyisä'ä jī'ī tsaka kityi nu ndetsá.**

➤ 'në chakuana kityi ◀

Nyä'äsä'ána tsá lashu'ú tsá'ä nde jī'ī kityi chu'u tsa' e kityi nu ndetsá'. Kikuḽ mashi tsunari shi laa tsaka tsaka na kityi nu nde'ne tsá'ä.

Kity chu'u tsa'

Kityi nu ndetsa'

Ngsä'ä ló'ö kikuḽ.

Lyakuá ná tsatu'ua laa kityi uá.

Uala ló'ö akuá' ndyinijnyá tsaka tsaka na kityi uá.

Tukuì tsa' ndusä'äü jì'ì.

➤ Taarikyena shitsána <

Nga'ne tsä'ä itsá ntsä'ä ndee le'e nya'ä sä'ä tso'o tsa tu'ua tsa tu'ua tsä un leeru ngata nya'ä ngusä'ä.

Kuayu **tsa** ló'o laka' kela.
Tsä nīī keta'a ñájä nkuitsä.

Tulaa **naa** jutikula.
Nää laana jnyi ñakä jutikulää Juaa.

Tatyia ti **kuag** yaaya ta'a kitsë.
Le ta **kuää** ndyákui ti kue'ya kinī.

Tatyia nyatë **tsaa** sukuela jì'ì nyatë kusu.
Tukua tukuä **tsää** kyajo'ó shi ntsu'u sungä.

Tyikä ndakui kuichí **koo** ndo kyajo'ó.
Lonu ndyika santu ndyisone'e **köö** tyishi.

Ló'o kii ndashë' nchaa **kii** kä'ä.
Kīī ndyásukua jì'ì nyatë lonu ndyika kitsa.

Kuilyoo tsa tu'ua itsá nu leeru ngata nyä'ä ngusä'ä, chukui laa ta ntsä'ä tsu' jlakui.

naa

Nää

Lyakua na tsatu'ua la ngusä'ä letra uá ndii, uala jil'i shaa laa ndii lo'o un shi ngusä'ä koloo ló'ó nu ndyiku tsa leta nu ndöö uá.

Ngatöleta shi ndyiji'lī tsaka tsaka tsá' ntsä'ä ndee ló'ǫ jlyaniī Kuinyákuë ndu'u ndoo kityi ndee.

kuekö

kueka

kuetu

kuetö

säkö

saka'

Tyia' tyia'ri kikui' ndoo kityi tsatu'ua tsa tu'ua tsa' ndu'u ndoo kityi ndee nu tyotyukuá chu ndaa nu tii jii'í le' kusä'ä tula nikuë ndi.

láti

lati'

jii

jii

teje'

tejë'

kétä

Tókuenta lónu 'ne tsä'ä tsa tu'ua tsa tu'a itsá nu leeru ngatá nya'ä ngusä'ä.

Kuentsákä ló'o kuekuá

Tsaka kuentsákä ndetä'ä tsú telá le' **nkyátya'a** lo'o tsaka kiní **kuekuá** ndoo **kukua'** le'e nakuë jì'ì, tulaa nde'në nakuë na kuentsákä bii' jì'ì, ja nderi ndukuä ja kuenta na ndyika **tyä'ä** tsu' tyitsää, ja na nchajandöö lonu tyii shii jì'ì **tyitsää**, bisa' na ndyika **tyä'ä** laa **ndyä'ä** shaa kiní nu ndyä'ä tyitsää, bisa' nu le nchueti'ì laa ndetakää nu ná tula ndyikää, nuja nì'ì ná kueti'na tso'ola nu tsu' tela ja chukui laa na tyikye ndiina lonu **tyä'ää**, laa nga bisa' lyikui tela **ndyä'ä** ti kuentsákä ló'o kiní kuekuá mashi tela ndyä'ä tsalaa **tyakuë** shi ndetä'änä.

Chukui laa nchakui kityi nu ta nga'në tsä'ä Kuinyä'äsä'ä tso'o tsaka tsaka itsá' nu leeru' ngata nyä'ä ntsä'ä ndoo kityi ndee le' 'në keta'a shi ndelijí tsá' nu nchakui tsu' jlakui chukui laa nchatì'.

1. Tska _____ ndetä'ä tsu tela.
2. Na kuentsákä nkyá tya'a ló'o na _____.
3. Na kuentsákä ná nchaja ndoo lonu _____.
4. Na kuentsákä nakuë jnä _____ ná kueti'na.

Tsá'ä 3

Tsá' katsá'ä:

- Nga'netsä'ä tsa sē'ē ndo Kityi nu ngutu'utō nyatē le'ē kil'ie kēē tukuī tsá' nchakuī kityi uá.
- Ndil'iekuē laa nkyá Kityi nu ngutu'utō nyatē jī'ī chu ndyu'utō, laa ka'á lolaa nchaa.
- Chatēyu'u tsá nu ntsu'ū jī'ī Kityi nu ngutu'utō nyatē ndyu'utō le'ē chukui laa kuati'na lyalaa mashi tukuī lashu'ú kityi.
- Nga'ne tsá'ä kikuī lee ndo kityi le'ē 'nē tyi'ī tsaloo ti ndelala bi la ka'á nu kuitsaa nchatí'.
- Kuityanáríkye tsá nu sä'ä ndo Kityi nu ndetsá shi ka ta'a.
- Ngajnyä tsaka Kityi nu ndetsá shi ka ta'a, chukui laa chaa.
- Kuinyá'ä'säá ló'ō 'nī tso'o kityi nu ngajnya nu ndetsá shi ka ta'a, ti tyá ndeliji jī'ī.
- Taarikikye laa ndyiniĩnyä tyi'ina ja taka nu tii ndenē lonu ndyikuĩng bi taka ka'á nū ndushu'ú tyi'ing laa ndiina: **a, e, i, o, u y a', e', i', o', u'.**
- Kuityanā lo laa nkyá na kityi uá ló'ō tatyíá lashu'u laa nu nchaa kityi nu nkyá ndoti'.
- Kuityanā tukuī tsá ntsu'u ndoo kityi nu nde'ne tsä'äna uá.
- 'leéchaku ā jñä kityi nu ndeyaa uá.

Kuinyä'äsä'ä kuinyákuë le'e kisetè'e tsá ndenitsa'.

Tula nde'ne nyatè ki'yu kuna'a nu ndu'u ndo kuinyákuë ndi.
Tula nde'ne chu' kuna'ä ndo pisarö.
A ta ndyukua juntá shi ndyu'utö nyatè nu ndusókuä yaaü.
Tukuì kityi ndechukuä chu' kuna'ä ntsä'ä ndo kuinyákuë nya'a ndi.

Kuinyá'äsä'á tsá nu nchakuí, laa ka'á shi ngutö leta ló'ó shi nga firmä, kikuí' tukuí tsá' nchakuí kityi uá.

TSA SË'Ë CHI TAKAÜ KIA' A TII

SHI NDYIKUI JNYÁ: TONE'E JNYÁ
 TSALASHU'Ú: SHI NCHAA KITYI
 LAA NCHAA: 4
 LAA CHAYU'U KO'O: 2013-09-02
 TSÁ NU NCHAKUI: KITYI NGUTU'UTÖÖ NYATË

Kitsë kia'la tii, natë' michë, lo'o Londa'a shi ndyikui' cuenta, kua' 12 ndetä'ä koo ñájä kukui, ñájä 2013.

NORMA BAUTISTA CERVANTES
 SHI NTSU'U NDONA, KITSË KIA' A TII

Kuaa un chu joya jii' kia'la kyéku nde Gil Sánchez León lo'o Francisco Palacios Merino, Gente lo'o nu ndyikuá jii', bi chukui laa nkyanuna lonu nkyótë'ëna kua' tyítukua ndetä'ä koo ñájä kukui jii' ñájä nde, shi ngutukua tayia kuna'a nu ndiji jné lo'o opotunidaa. Bisa' lo'o kityi nde ndetsaya jii' yukui nu ngutu'utöö nu kaka, chu kikuí'ti tsa salu, nu jne kaka lo'o tsa tsando tsando shi taka nyatë nu nyä'ä sä'ä ti le' ndejnëkakaü lo'o tsa ndubii tonë'ë jii'ü, tsa jlyu jneriuä jnya nde lo'o tatyia nu chu jnya jii' kya'la kyeku nde jii'ina.

Ndetaya la'a le' nu jné kaka ndo'ti', laa jnyä nu ngalotöü jii', le'e chukui laa tyu'usukua jnyä nu ntsu'u lo'o kya'akyeku jii'ina lo'o chu ndiji jné, laa ka'la ja le' nu chu'u kuenta yukui tatyia kua' jii' nyatë.

CHU JNYÄ JII'.

GENTE JII' CHU KITSË

GIL SÁNCHEZ LEÓN

CHU LAA NU NDYIKUA JII'

FRANCISCO PALACIOS MERINO

Kuisetě'ě tsá' nu ndenĩtsa' nde.

Ntsu'ũ ndo tukuĩ kityi uá.

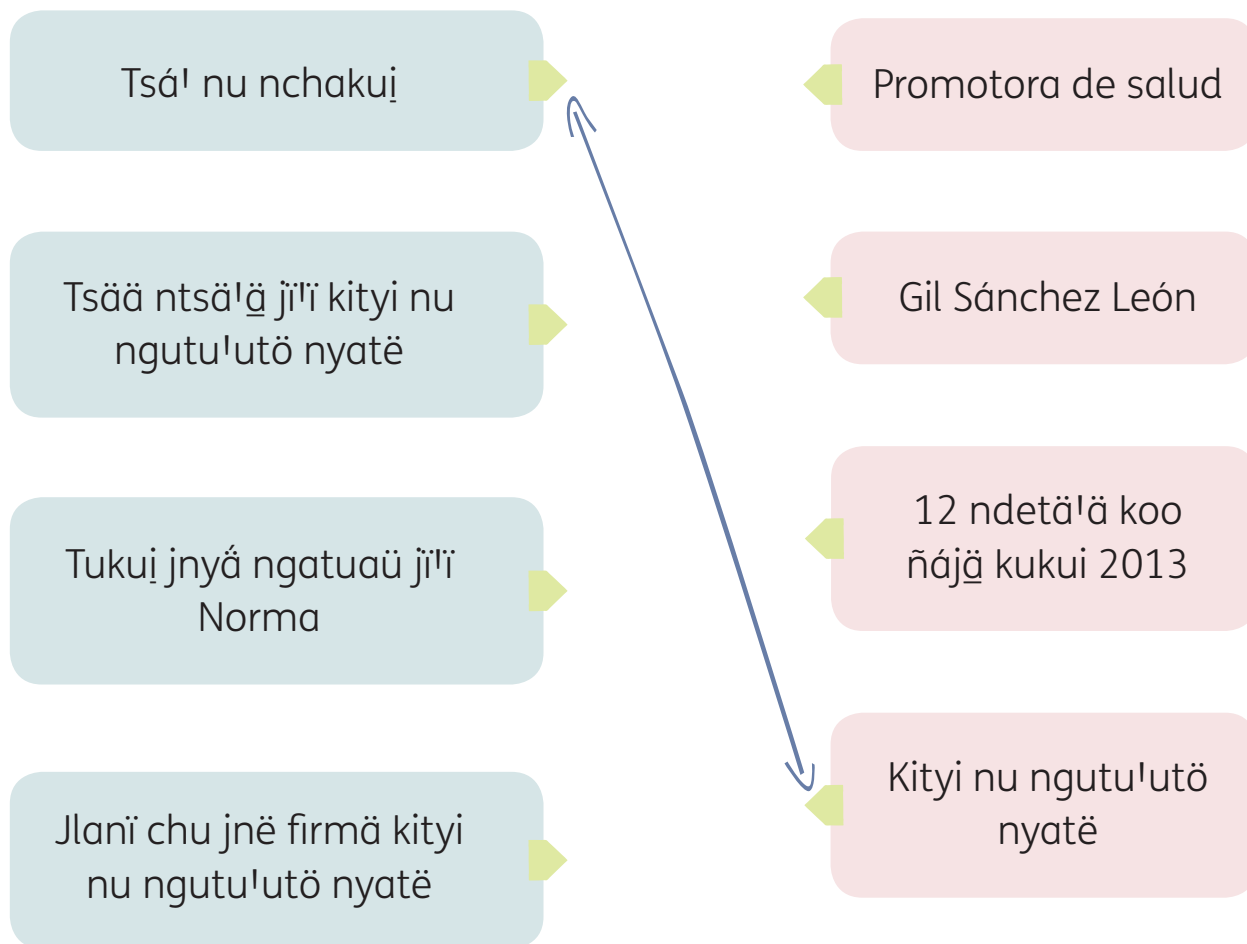
Tukuĩ uá laa kityi nu ngutu'utö nyatě.

A ta ndyöö juntá shi ndyu'u tö nyatě.

Nga'ně tsǎ'ǎ kityi nde.

Kuityaná ló'ó ngatöleta tsaka tsaka itsá' ntsä'ä ndo kityi ló'ó nu tsa kuekú tsá shi ndyiji'i. Kuinyá'ä'sä'á laa ta ntsä'ä kueá uá.

Ngatöleta ti tsá' minĩ, laa ka'á ti ná tsajnya'á, tsaka tsaka itsá' chukui laa ndenitsá'. Kuinyá'äsä'á laa ta ntsä'ä kueá tsú' jlakui.

Chu nkyukuä kityi nu ngutu'utö
nyatē laa Francisco Palacios.

Tsá' ná minĩ

Tsá' minĩ

Chu laa gente Gil Sánchez León.

Tsá' ná minĩ

Tsá' minĩ

Tukuĩ chu ngajnyá kityi nu
ngutu'utö nyatē chu' Norma
Bautista Cervantes.

Tsá' ná minĩ

Tsá' minĩ

Kuna'a nu laa *promotora* jĩ'i salu,
lónu ndya'a na'aü tone'e shi taká
nyatē tsá jlyu ndä'äü ló'ö nyatē
ndukuá shi ndyika kuityi.

Tsá' ná minĩ

Tsá' minĩ

Si ntsä'ä lakua kityi nchaa ndeyaa.

Tsá' ná minĩ

Tsá' minĩ

**Kui'nī tsajlyu lö'ö tsaka nkilyá shi ntsä'ä tsa sē'ē tsa sē'ē jī'ī
ng kityi nu ngutu'utö nyatē chukui laa ndenitsá'. Kuinyä'äsä'ä
tso'o chukui laa ntsä'ä tsú jlakui.**

Seyú

TSA SÉ'É CHI TAKAÜ KIA'Á TII

Jnya nu
ndyika

Jlyanī kityi
nde

SHI NDYIKUI JNYÄ: TONE'E JNYÄ
TSALASHU'Ú: SHI NCHAA KITYI
LAA NCHAA: 4
LAA CHAYU'U KO'IO: 2013-09-02
TSÁ NU NCHAKUI: KITYI NGUTU'UTÖÖ NYATÉ

Kitsē kia'a tii, natē! michē, lo'o Londa'a shi ndyikui! cuenta, kua! 12
ndetä'ä koo ñájä kukui, ñájä 2013.

NORMA BAUTISTA CERVANTES
SHI NTSU'U NDONA, KITSÉ KIA'Á TII

Tsää tsä'ä
lö'ö kueá

Kuaa un chu joya jī'ī kia'a kyéku nde Gil Sánchez León lo'o Francisco
Palacios Merino, Gente lo'o nu ndyikuá jī'ī, bi chukui laa nkyanuna lonu
nkyótē'ēna kua! tyítukua ndetä'ä koo ñájä kukui jī'ī ñájä nde, shi ngutukua
tayia kuna'a nu ndiji jñē lo'o opotunidaa. Bisa! lo'o kityi nde ndetsaya
jī'ī yukui nu ngutu'utöö nu kaka, chu kiku'iti tsa salu, nu jne kaka lo'o tsa
tsando tsando shi taka nyatē nu nyä'ä sä'ä ti le! ndejnēkakaü lo'o tsa
ndubii tonē'ē jī'īü, tsa jlyu jneriüä jnya nde lo'o tatyia nu chu jnya jī'ī kya'a
kyeku nde jī'īna.

Ndetaya la'a le! nu jñē kaka ndo'ti!, laa jnyä nu ngalotöü jī'ī, le'e chukui laa
tyu'usukua jnyä nu ntsu'u lo'o kya'akyeku jī'īna lo'o chu ndiji jñē, laa ka'a
ja le! nu chu'u kuenta yukui tatyia kua! jī'ī nyatē.

CHU JNYÄ JĪ'Ī.

Totyii

Jī'ī chu
ndyijī'ī

GENTE JĪ'Ī CHU KITSÉ

GIL SÁNCHEZ LEÓN

CHU LAA NU NDYIKUA JĪ'Ī

FRANCISCO PALACIOS MERINO

Kuityarikye ja...

Kityi nu ngutu'utō nyatē laa nu nda tsá' kuea jì'ì nu 'nē kaka laa jnyá ngutu'utō.

Lee laa tsa sē'ē tsa sē'ē jì'ì:

- Tsá' ntsu'u nu nchakuì
- Jì'ì chu ndyìjì'ì ló'ō shi takayu
- Laa ntsá'ä tsú' ikye shi ngutu'ú kityi
- Jnyá nī nu ngataaü jì'iyu
- Tula 'nēü shi jnyá jì'iyu
- Lakua ñájä tyukuáyu
- Tukuì ngalotō jì'iyu
- Seyú
- Firmä

➤ Tsá'ä nu lee kikuina ◀

Nga'nē tsá'ä kikuì chukui laa nakuē nde.

- a) Le tso'orikye chu'. (Kuitsaa)
- b) Kunu ndunära lónu ndetaaya tsá'. (Nchueti')
- ch) Tatyíá ngataa laa kinijnyá shi ntsu'ü shi nchaka. (Kuitsaa)
- e) Tso'óka tyotyukuä jì'ì nkuiä. (Nchueti')

Tukuì tsá ndoo tsa kuekú ntsá'ä itsá' ló'ō letra **e**.

Ti tu ta ndyika kikuḽ tatyíá itsá ntsä'ä ndo kityi nde a tsaka tsari nikuë ndi.

Lyakuá lónu 'në tsá'äna ndo kityi ndii nu tso'o ló'o 'në tyi'ina lónu kikuḽ.

A ta ndyoti ja...

Lónu kikuḽ lee ndo kityi, ndii nu taa tyi'í lakui laa kikuḽ jì'í. Kolo ndii nu kíl'ie kuëna tukui tsá' nchakuḽ, laa ka'á kíl'ie kuëna tula nīkue nchatí' chu ngasá'ä jì'í, le' bi' nī le'e tso'o 'në tyi'í lónu kikuḽ tsaka tsakatsa kuekú nu ndu'u koloo nu nchatí' kuati', nu'u nu laa chu nchakuḽ ndo kityi bi laa ka'á kíl'ie kuë chu ndesä'ä ñaka shi nchakuḽ ndo kityi.

Nu tsá' nde tyotyukuá jì'í nu kíl'ie kēë tsá' nu ntsä'ä ndo kityi bi laa ka'á kunaú shaaú le'e chukui laa ka'á tso'o kiiú tyë'ëü 'në tsá'äü.

Lee 'nē tyi'í kikuḽ ndo kityi nde, tókuenta nu tii ló'ḡ tso'lo 'nē tu'ua lónu kikuḽ tsatu'ua tsa tu'ua itsá' lónu 'nē tsá'ḡ ndo kityi.

Kolo 'nē tsá'ḡ kui'yari laja tnē tsá'ḡ kueá bi nashi'iru' laari ja ndi nu ki'ie kuē tsá' nu nchakuḽ' ló'ḡ tsá' nu ntsu'ḡ jì'ì.

Nu ketsaú jì'ina laa kakuna

Sa'ne le tso'lo nu tii nda juti kulää nga.

Tiburcio naa juti kulää. Kua' ndunä ni lónu ndanī nu tii jiä. Le ta ngusu ni ja lokya'ara nduna ni lónu ndyikuḽ' jì'ì nī. Ja nkuie tso'óri nduna ni ti lee kikuina jì'ì nī. Le ta tso'ó nda ni nu tii nga. Ti lui ja tyá' shia ti naa'.

—Ná kaku chaja nu le ta tyikie' —ndukuá ti nī' ndyikui' nī laa jiä.

—Nga'nē kala' jì'ì koloo le'e kaku jì'ì, ti le ta tyikie'. Ja laa le'e kyee tyē'ē nde'ya. Ná tyasuu jì'ì telu'. Ná kaku súkua tyikye'.

Taarikyë laa tsá' nga'në tsá'ä

Nkuilie kuëë tsa lashu'ú tsa lashu'ú itsá' nu nga'ne tsá'ä.

Ajá () Á'ä ()

Taká itsá' le kutsaa nkuiä shi nchakuï tsa lashu'ú tsa lashu'ú itsá' uá.

Ajá () Á'ä ()

Nga'ne tsá'ä kityi nu nakuë “Tsaka lya ló'o bó'o”, ndo Kityi 'në tsá'äna, ngatoti le'e talaa jì'ì ja lee kikuï ndo kityi.

Tókuenta nde le'e tyotyukuá jì'ì laa 'në tsá'ä ndo kityi:

- Nga'në tsá'ä seeri ndo kityi le'e kuityanä chaja laa nikuë nchatí'.
- Tókuenta ja tii kikuï ló'o tso'o 'në tu'ua tsaka tsaka itsá' uá.
- Kuityanä itsá' nu tso'o nkuenë nkuii le'e tyá' kikuï ka'á jì'ì tsalyia nu lee 'në tyilí, laa ka'á kikuï jì'ì nu lanä'ä 'në tyilí, le'e kikuï ka'á jì'ì nu 'në tyilí tsaloo ti nu ndelalá bi laq ka'á nu tsaloo ti kuitsaa nchatí' le'e chukuï laa ki'ie kuëë tsá' nu tso'o ntsu'ü jì'ì kityi uá ndii.
- Chu'urikyë shi naa tsá' nu nde'në tsá'ä, bi le' laa ka'á laka' shi ntsu'ü ló'o tukuï chu ngasá'ä jì'ì bi le' laa ka'á jlyani chu nkuisä'ä jì'ì tsá'jnyä. Tatyíá tsá' nde le ndu'ü kolo nu kikuina jì'ì lónu tyiejna ná 'në tsá'ä n ando kityi ti ntsá'ä jlyani chu ngasá'ä jì'ì.

Nga'nē tsá'ā kityi nde, le' nyá'ā sá'ā kuinyákuē le' kikui' laa tsá' ndetaa.

Ni chii Pedro, laa nī comite jì'ì nyatē nu taká kitsē kya'a tii, nu ndetárikyenì nu kulajáni tatyíá laja kitsē, nuja nchatì'nī ketsáni jì'ì nyatē ló'ō kityi nu ndetsá nu kusá'ätsaani tatyíá shi nyá'ā nyatē jì'ì shi ketsáni tukui ló'ō jì'ü tsaaü, a ta ndujnyä kityi laa loo, a ndiirú kujnyä tsaka kityi nu ndetsá laa nū nchakuina uá.

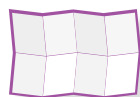

Kikuì' le' kisetë'ë tsá' nu nchakuì nchaa tsú' ndo.

Tula nde'nëü nchaja ndo shi ntsä'ä kuinyákuëë.

Tukuì lashu'ú tsá' nchui' kityi uá.

A ta nyä'ä kityi sëë laa nuä shi taká bi tukuì tsá' ndyikui' uala ndyinijnyä.

Kuityaná kityi sēē nu ndetsá jī'i, nga'nē tsá'ä jī'i le'e
kutukuáyakö tsa sē'ē tsa sē'ē shi ntsä'ä tsa lashu'ú tsa lashu'ú
laa ntsä'ä ndoo kityi sēē uá.

TYUKUÁ JLYUNA TA'A KITSĚ

KITSĚ KIA'A TII NATĚ
MICHE, LONDA'A, SHI
NDYIKUI KUENTA

TSÄ 1,2,3,4 KOO MAYU ÑÁJÄ 2010
LAA KAKA TSA TSÄ TSATSÄ:

1 KOO MAYU:
KULA KELENDÄ
LÓ'O KUNA'Ä' NYA'ÄTYA KIEE

2 KOO MAYU:
TSA KUEÁ JLYÁ, TYĚ'Ě NYATĚ
TAA KUI'YA NU TYU'Ú LONDA'A KULAKYA

3 KOO MAYU:
TYIKUAÚ UATÁ TYĚ'Ě UATÁ
NU LERU LEE NDEKUÄ NU
TYU'Ú NDEERI

4 KOO MAYU:
TYIÄ' TORO SEU NU
TUNÜ, NU TYIKUA NU CHU LEERU'
KI'YU NDII

SHI NA TSAKA
TSAKA TORO VS **CHU TYIKUA JI'I**
TORO NDYÄ'Ä KUÄ
TORO KUĚĚ
TORO KUIYĚ NGATSĚ
TORO KUĚ'Ě KYUNÜ'
TORO JI'I KUINILAJA
TORO KUIYIJUÜ
NKUITSÄ KUI'YÄ
CHU KUIYĚ NGATSĚ
CHU KINI KUAYU
CHU KUIYĚ CHINYA'
CHU KUE'YA KII
CHU NKUILYAKI

Bandidos

KI'YU KUNA'Ä'UÄ NA KULIJUÄ JA TYUKUÄ KUI'YANA TATYIA TSÄ NU KA TA'A

Ngasá'ä ndo leta ndu'u ndo kityi nde tukuj tsá' nchakuj tsa sē'ē tsa sē'ē laa ntsä'ä ndo kityi sēē uá.

Tula naa laa ntsä'ä shi ndyejna

Tula nakuē shi ndákuj nu ndyikua leta

Tula 'neü tsa tsää tsa tsää

Kuinyákuē ló'q seyú

Kuityarikye ja...

Kityi nu ndetsá shi ka ta'a, kityi nu ndyika kusä'ána tukuirú' tsá nu nchatina kuati' nyatë, shi ndyisä'ä tsá' nu ndyilie kuërina, ndyika kusä'ána kuinyákuë ndo ló'ò letraa, le'e chukui laa ná kutsaa chajando nyatë jì'ì bi ndyikaru' ka'á kusä'ä tsaana letraa ndabi' jì'ì. Bi ja talaru ndabi ndyika Kityi nu ndetsá le'e tso'o nyä'ä kii nyatë.

Bisa' lyikuì kityi nu ndetsá ndyinijnyä lónu ndetsaü shi kaka tukuirú' ta'a, shi kijiaü, shi tyë'ëü kulakiaü, shi tyikuaü uata, laa ka'á shi tsaaü nu tyajaü chu'u kuityi jì'ìü bi le' laa ka'á ti ndetajaü tu nya'në nu, bi laa ka'á shi chakya'á tukuirú' kuanyä'ä laa.

Ngajnyä tsaka kityi nu ndetsá shi ka ta'a.

Ni jute' Rosa nchatinì nu tatyia nyatë taká kya'a k yéku shi takanì tsaaü kulajáü tatyia laja nì'ì le'e labii kaka, nuja ndo kityi nu ndetsá kusä'änì laa kaka nchatinì le'e chukui laa labii kaka tatyia sè'è laa ndiina tatyia laja kitsé bi laa ka'á mashi itya kela labii kaka. Ngajnyä tsaka kityi nu ndetsá shi sä'ä tatyia laa ndetarikye le'e tyotyukuá jì'ì laa ntsä'ä laa nchaa tsú' ndo.

Tula naa itsá' nu kusä'á ndo kityi nu ndetsá shi ka ta'a.

Tula naa nu sä'ä ikye kityi sèë nu ketsa shi ka ta'a nu chaa jì'ì.

Tula 'në tsaka tsaka nyatë le'ë labii kaka kitsë tyii shi taká bi le' laa ka'á mashi ítya kela labii kaka.

A sä'ä kuinyákuë j'i'i. Kikuï tukuï kuinyákuë sä'ä j'i'i.

Tukuï nu tii j'i'í le' tukuá kuentaú tsá' nu nchakuï kityi nu ndetsá shi ka ta'a uá.

Ngasá'ä tsaka kityi nu ndetsá shi ka ta'a ndo leta nde chukui lolaa nchaa.

[illegible]

Kuinyá'äsä'á kityi nu ngasä'ä chukui laa nchakuí' nchaa tsú' ndoo.

Tula naa tsá' nu nkuesä'ä ndusä'ä ndo kityi nu ndetsá jì'ì.

Bi tula nakue nu ntsä'ä nu ndyikua ncha tsú' ndo.

A ntsä'ä laa nikuë ni jute Rosa nchati'nì ndo kityi sèè jì'ì'nì.

A ntsu'u ndo kityi sèè uá tatyíá laa kaka nchati'nì nu kilyaja le'ë labii kaka kitsë shi takána ló'ö itya kela.

A tso'ó laa ngusä'ä tsa tu'ua tsa tu'ua itsá nu ngasä'änì.

**Kui'nitso'o kityii jī'ī shi ná tso'ó laa ngusä'ä jī'ī ti laa jñikya'a.
Nikuë jī'ī tyá'a nde'në tsä'ä kikuī shi ngasä'ä le'e kunitsa jī'ī:**

A le tii nchakuī kityi uá.

A tyá' nchalarikye ka'á tukuī kuinyákuë sä'ä jī'ī le'leéru' tso'o laa kaka.

**Ngajnyä tsaka kityi shi kusä'ä tatyíá itsá' nu ná tso'o nde'në
kya'a kyéku shi taká.**

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____

Kuishikäuä ló'q tyá'q ntsu'u tsaka itsá nu ta ngasä'äuä ndo
kityi sēē le' kujnyäuä tsaka kityi nu ndetsá.

Kuinyä'äsä'äuä jī'i chukui laq ta nga'nē tsá'äna tsú' nane'
ndákuj.

➤ 'nē chakuana kityi ◀

Nyā'āsā'āna tsa lashu'ú tsǎ'ä nde kityi nu ndetsá ló' o kityi nu ngutu'utö nyatědyu'útö nyatě, kityi sěe nu ketsa ntsu'u shi kaka. Kikuĩ mashi tsunari shi laa tsaka tsaka na kityi nu nde'ne tsǎ'ä.

Kityi nu ndetsá

Kityi nu ngutu'utö nyatě

Ngsä'ä ló'o kikuĩ'.

Lyakuá ná tsatu'ua laa kityi uá.

Uala ló'o akuá' ndyiniĩnyǎ tsaka tsaka na kityi uá.

Tukuí tsá ndusá'äü jì'ì.

➤ Taarikyena shitsána ◀

Tsá nu kijiana ló'lo tyanana uala ntsu'u kachi' tsa tu'ua tsa tu'ua tsá.

b	j	i	k	u	e	t	a	l	k	l
sh	t	ng	u	o	u	i	l	p	t	m
n	nd	j	e	r	t	ch	f	k	j	k
l	m	ñ	t	p	s	y	b	u	ch	f
j	k	l	á	m	n	ñ	p	a	r	s
a	o	t	sh	p	u	sh	t	c	y	t
b	ch	f	j	l	a	j	k	h	ch	m
k	u	e	l	t	l	b	f	i	ng	nd
ch	j	t	l	y	p	y	s	l	f	p
l	b	p	i	r	f	j	ng	ly	sh	l
s	f	k	u	e	l	a	t	p	m	n
b	k	u	e	t	u	b	a	k	t	m
m	sh	nd	ty	l	ly	nk	t	u	s	ä
n	i	b	ch	f	j	k	l	m	n	ñ

[illegible]

Kuinyä'äsä'á tsaka tsaka kuinyákué ntsä'ä ndo kityi ndee lé'le
kutö leta jī'ī ló'ó kuinyákué laa ndyijī'ī jī'ī.

kyeekuēla'á

kuityulu'

kuē'ya

kuetu

kichi'

kuēya'

jaa'

kukuē'

kuitsu'

Nu nchaa tsu' ndoo ngasä'á tsaka itsá ló'ó tsaka tsaka tsá nu
ta nga'ne tsä'ä tsu' nane' ndakui.

kyeekuela'á

kuityulu'

kue'ya

kuetu

kichi'

kueya'

jaa'

'ne tsä'ä ló'ó tókuenta laa nakué tsá' ntsä'ä ndoo kityi ndee le' kuisetë'ë tsá' ti tso'o na tso'o laa ngusä'ä chukui laa nchakui' tsaka tsaka itsá uá.

Tsaka tsaka itsá	Tsó'o	Ná tsó'o
Kuitsu' ndaku ndä'ä.	☐	☐
Kuetu' ndaku' ndaa'.	☐	☐
Kuruu ndaku sue kye.	☐	☐
Kakuna kuéng' ló'ó chaja.	☐	☐
Tyisö' ndaku til' kuachi'.	☐	☐
Nyanë' kishë' laa kueta'.	☐	☐
Tukuá yaka lyilya.	☐	☐
Tsaka' kuichì' ndekuä'.	☐	☐
Le tyishi ndaku sukaa.	☐	☐
Chata' tsaka' yaka.	☐	☐
Yutsa' sate'.	☐	☐

Kuishikä shi 'në nu leeru' tso'o nu ketsa' laa 'në nu kuati' laa ntsu'u ndoo tsaka kityi tsu' nane' ndákui nu 'në tsä'ä jì'ì.

- a) Kuinyä'äsää kuinyákuë ló'ó letraatunüнду'u jì'ì.
- b) Kunitsä jì'ì chu ndaa nu tìj.
- ch) 'Në tiirikyë mashi ná ndaarikye luë.
- e) Kuinyä'äsä'á tukui ló'ó ualatsá' nchakui'.

Ngatukuáyakö' tsa sè'è tsa sè'è jì'ì tsaka kityi nu nyä'äsä'á yukui tsu nane' ndakuì nu 'në tá'ä ndoti jì'ì.

“TSA SÈ'È SHI TAKAÜ KITSÈ”
KITSÈ KIA'Á TII

SHI NDYIKUI JNYÄ: TONE'E JNYÄ
TSALASHU'Ü: SHI NCHAA KITYI
LAA NCHAA: 29
LAA CHAYU'UKO'O: 2013

TSÁ NU NCHAKUÏ: NIJIÄ NDE

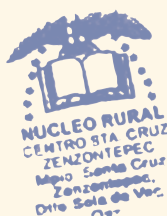
Kitsè kia'á tii, natè' michë, ló'ó Londa'á shi ndyikui' kuenta, kua' 21 ndetä'ä koo ñájä kukui, ñájä 2013.

EFRAÍN RUIZ ROMERO
KITSÈ KIA'Á TII

Ló'ó tsá' ntsä'ä ndoo kityi nde ndyikui jì'ì yukui bi laa ka'á chu'u tsá jlyu tì', ja ndetsäá jì'ì nu nijiä tone'e jnyä nde shi ndukuä tsa kueá jlyá, tsú' kushë 22 ndetä'ä koo ñájä kukui, kikuina tsá nu ntsu'u jì'ì ló'ó tone'e jnyä nde.

Ndetaya jì'ì la'a laa kueá ló'ó tsäá ntsä'ä ndo kityi nde, laa ka'á nu talaa ntsu'u kuenta yukui ló'ó shi takana.

CHU NCHAKUÏ JNYÄ.
GENTE JÌ'Ì CHU KITSÈ

Gil Sánchez León
GIL SÁNCHEZ LEÓN

Nga'në tsä'ä kityi ndee le'ë kuissetë'ë tsá' nu ndenitsa' nde.

KITYI CHU'U TSÁ'

Nu lyaka ka tesa lö'ö ka lee shitsána kikuina lö'ö kusä'ána tsajnyä j'i'i kitsë kia'á tii, chu laa komite ndyikui'ti nu ná tyaa laa ntsu'una tatyia chu tsajnyä, ndyisha'ayu j'i'i tatyia nkuitsá ki'yu kunä'ä nu taká tatyia kia'á kyéku j'i'i kitsë kia'á tii, Natë' michë, Londa'á shi ndyikui kuenta, nu kusä'äü tsá'jnyä tatyia lashu'ú kuentu, lö'ö tsá nu nga sa'në nu ndyotui'ü laa tsá'ä tsú' ndo.

NU NDII

1. Kaka kusä'ä tatyia nkuitsá ki'yu kuna'ä nu ndyikui tsá'jnyä j'i'i kitsë kia'á tii.
2. Tatyia chu ntsu'ü 8 la 12 ñájä.
3. Kaka kusä'ä tatyia chu taká lö'ö ngula kia'á kyéku j'i'i kitsë kia'á tii.

KANA

- Tatyia chu kusä'ä kajá tsaka kityi ndu'ü koloo nu tyaaü komite ndoo kena'ä nyatë 20 ndetä'ä koo santu.
- Cha tso'lo kityi shi säá tsá nu ngasä'äü.

Tatyia laa ngasä'äü tukuá shishi tyaaü j'i'i chu komite nchakuí tsá nde ndo tonë'ë jnyä j'i'ü kitsë, tsá 5 la 30 ndetä'ä koo rosariu, säá jlyani'í lö'ö kia'á kyéku shi taká chu ngasä'ä j'i'i.

Tya' níi ngukíi shi säá jlyani'í tatyia kityi chu kusä'ä tsá'jnyä laa tsá nchakuí kityi nde.

Tatyia tsá nu ná ntsä'ä ndo kityi nde katso'lo lö'ö chu laa komite. Kitsë kia'á tii, Natë' Michë, Londa'á shi ndyikui kuenta kua' 2 ndetä'ä koo mayu ñájä 2013.

CHU LAA KOMITE

JUAN CRUZ HERNÁNDEZ

1. Tukuí tsa' nu nchakuí ndoo kityii.

2. Tukuì jì'ì nchakuì na kityi sěě nu ndeletsal uá.

3. Tukuì tyaa lashu'ú ndenaná le'ę kaka chatěna.

4. Tukuì tyaa chu ngatejě kityi uá.

**Nga'neketa'la ló'ę tsa kuekú tsá nu itsa' nu ntsä'ä tsu' jlakui
le'le keta'la laa nikuě nchati' shi ndelijí uá.**

Lonu _____ le ndu'úkolog ja
chukui laa' ndyika kikuina ló'ę 'ně tyi'ina lag nikuě chu ngasä'ä jì'ina
nchati'.

- a) 'nii tso'óna laa nkyá kityi
- b) taarikyena lag 'ně tsä'äna
- ch) 'ně tsä'ä seena
- e) tsä'ä nu lee kikuina

Kuishikä tukui tsá'ä nu leeru' tso'o le'e chajána laa nikuë chu nganyä kityi uá nchati'.

- a) Tsa kua' 'Inë tsá'ä seerina bi tyia'ri, laja ndetaarikyena laa kikui'nä tsaka tsaka tyi'i shitsána.
- b) Kikuing kuenta kuekú, ló'o chu'u yakóna.
- ch) 'Inë tsá'ä seena le'e kikuing lee 'Inë tyi'íng, laja ndetókuentana laa 'Inë tu'uana kikui'na, laa ka'á shi kityigana tsashii ló'o laa 'Inë tyi'ína kikuing.
- e) Kuni'tsána lyalaa nchaa tsä jì'i chu nchakui nu ngasä'á ndoo kityi ndee, lyalaa nchalarikyeyu, bi tukui tsa' ndayu lonu ndusä'áyu ndoo kityi.

Kuinyä'äsä'á tsá' nu ntsä'ä tsu' ndoo le'e kusä'ä jì'i tsö letä uá le'e tukuj lashu'ú kityi laa: _____

1. Tsá' nu nchakuj
2. Jì'i chu ndyjì'i
3. Kuinyäkuë ntsä'ä jì'i kityi
4. Jnyá nu laayu
5. Jnyá nu 'Inë kakayu
6. Kueá nu kaka
7. Chu ndesä'á ndoo jì'i
8. Seyú
9. Firmá

Ngatöleta laa ndyijì'ì tsaka tsaka itsá' nu ntsä'ä tsu' kuëë.

Kityi nu ndetsá'
shi takana ló'ḡ shi
ngulana

Shi ndyu'ú kityi nu ndyu'útöö jná.

Kityi nu ku'yanì'ì

Kityi nu ndyisha'ḡ jì'ì nyatë nu chaa
shi ndukuá chulya' jnyá.

Kityi nu ndetsa'

Ndyiniḡnyä lonu kusä'ána tayiá
lashu'ú laa ndeliji jì'ing laa ndiina,
tayiá lashu'ú súkuḡ, yaa jnyá kua'
sate'na kua'.

Kityi nu ndetsá'

Laa tsaka kityi nu ndetsa' jì'ì ntsä'ä
ndoori nyatë nu tyukuaḡ shi ntsu'u
shi kaka, laa ka'á ndetsa tukui tsä
ló'ḡ kueá nu kaka.

Kityi nu ngutu'utö
nyatë

Ndyiniḡnyä lónu nchatì'ng nu kuati'
nyatë nu kaka ta'a bi laa ka'á lonu
kijiaü o nchatì'ü kakyaa tukuiiru'
taka jì'íü.

Kityi nu ndetsá nu
ntsu'u shi kaka

Laa tsaka kityi nu nchaa tsoo
nu ndyuú ndoo nii jnyä tunü nu
ndetsa jii tyityö lashuú nyatë nu
ntii chótë'ë shi nyaä kueá tyaaü lee
taaü cuenta tukui chu leeru ndyika
në tukuiiru jnyä.

Nga'në tsá'ä kityi nde.

Üchulya'jnyá jì'ikitsëkyä'a tii nchatí'ü nu kijiaü balöö chu nkuitsä nu taka tyityö kitsë. Le'e chukui laa' tso'o kii yunkutiü laa ka'á le'e chukui laa' ná keyu'uü ndoo lúkuì bi laq ka'á na kala'ü yutsá taná, nu le kena'a nyatë nchala' jì'i ti kuá nïi.

Tukui lashu'ú kityi chaa le'e kuati' chu nyatë nkuitsä laq ndetaarikye ü chulya'jnyá.

Tukui tyaa tsa' sä'ä ndoo.

Tukui tyaa tsä'ä kusä'ána ndoo le'e chatërikye chu nkuitsä tsaaü kijiaü.

[illegible]

[illegible]

97

Ndyikua' lashu'ú tsá'ä

Tsaka nyatë nkuitsá ló'ó tsaka nu ta kusu':

- Kikuí ló'ó tsá' ndusä'ä tatyíá tsá' nu lyala jne nu chalarikye tsú' nane' ndákui nu 'në tsá'ä tsaka kityi.
- Kuityaná le'e tyana itsá' nu ntsu'ú jì'í kityi nu jne tsá'ä.
- Lee kikuí ndo kityi le'e tyaná tsá nu ndu'ú koloo ntsu'ú jì'í.
- Kuityaná lyala tsaka tsaka kityi uá le'e chu'u ndo jì'í laa ka'á uala tukuí nu tii ndaa jì'in lónu jne tsá'äna jì'í.
- Nga'ne tsá'ä kusä'ä nîi: taarikye koloo le'e kusä'ä, le'e cha tso'o ka'á shi tya' ngaliji jì'í lónu ngasä'ä ndo kityi.
- Kuityaná ló'ó jne chakua n uná tsatu'ua laa itsá nu nchakuí ló'ó tu'uana ló'ó itsá' nu ndyisä'ä ndo kityi.

Tsä'ä 1

Tsä' katsä'ä:

- Nga'në tsä'ä tsakua shi ndu'ukoloori ndo Kityi nu ndetsä' shi takana ló'ó shi ngulana, le'e taarikyena tukui tsä' kikuí nā kityi nde jì'ina.
- Ndi'iekuë lo laa nkyá nu Kityi nu ndetsä' shi takana ló'ó shi ngulana le'e chukui laa chu'u ndoona lolaa nchaa.
- Chatëyu'u ndo kityi nu ndyikui' tsä Kityi nu ndetsä' shi takana ló'ó shi ngulana le'e chukui laa kuati'na laa ndetaarikye chu ngasä'ä jì'i.
- Nga'në tsä'ä kikuí lee ndo kityi nde. Koloo 'në tsä'ä nu 'në tyi'í tsalo ti ndelala le'e kikuí ka'á tsalo ti nu ndeliji ti'.
- Kuityanä tsä nu ndu'ukoloo laa cha tsaka kityi chu'u tsä' laa nchaa súkuá.
- Ngasä'ä kityi chu'u tsä' laa nchaa tsaka sukua chukui laa ndyoti ndujnyäú jì'i.
- Kuinyá'äsää ló'ó 'ni tso'o Kityi chu'u tsä' laa nchaa súkuá.
- Taarikye laa ndyiniinyä tyi'ina ja taka nu kueá bi taka nu jlya'ue tyi'í (') (_) **a, e, i, o, u.**
- Kuityanä lo laa nkyá na kityi uá ló'ó tatyia lashu'u laa nu nchaa kityi nu nkyá ndoti'.
- Kuityanä tukui tsä ntsu'u ndoo kityi nu nde'ne tsä'äna uá.
- 'neëchaku á jnä kityi nu ndeyaa uá.

Kuinyá'äsá'á kuinyákuë le'e kisetë'ë tsá ndenitsa'.

Tukuï kityi ndenaná ni jil'i tyientaa jil'i na kuna'a uá tsaka le'e taani' jnyá 'Inë ló'ó nî.

Tukuï kityi ndetyaa na kuna'a uá ndii le'e taaü jnyä.

Lyakuá ndu'u koloo na kityi nu ndetsá shi ngutu'úna laa nu nde.

Kuinyá'äsä'á tso'o nu kityi nde le'e nyä'ä lolaa nkyáa Kityi nu ndetsá' shi takana ló'o shi ngulana ló'otakana ló'o shi ngulana le' kotöleta shi ndesä'ä ndyikui' tsasë'ë tsasë'ë jĩ'i.

TSA SË'Ë SHI TAKAÜ
KITSË KIA'Á TII, JĨ'İ LONDA'Á

SHI NDYIKUI JNYÄ: TONE'E JNYÄ
TSALASHU'Ú: SHI NCHAA KITYI
LAA NCHAA: 158
LAA CHAYU'UKO'O: 2013

Tsá nu nchakuı: Kityi nu ndetsá' shi takana ló'o shi ngulana.

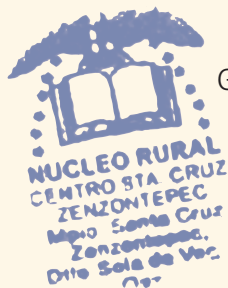
JĨ'İ CHU NDYIKUI KUENTA:

Ná nu chu jnyá jĩ'i nyatë kitsë Kya'a tii, nu ndyikui jnyá jĩ'i Natë' Michë, ló'o Kitsë Londa'á, nu jlye'e nde'në kakaya jnä jnyá nde.

NDA SHITSÄ'Ä

Nu Chu' **Marina Martínez López**, nu ntsä'ä sukua kye chu' ndo kityi nde, laa chu nyatë nde y laa ka'á le' nde ngula ló'o ndöo lyityi chu nu tatyía nyatë ntsu'u ndo jĩ'i chu', nu laa chu' nyatë kitsë kya'a tii, nu ndyikui kuenta natë' Michë, ló'o kitsë Londa'á, bi kua 26 ndetä'ä koo ndetaa ñajá ngula chu jĩ'i ñájä 1953.

Laa jnyá nu kaka kityi nde nchatí' chu, ndaaya jna kityi nde ndo tone'e jnyá jĩ'i chu kitsë, kia'á tii, natë' michë, ló'o Londa'á shi ndyikui' kuenta, kua' 7 ndetä'ä koo mayu ñájä 2013.

CHU JNYÄ Jĩ'İ
GENTE JĨ'İ CHU KITSË

GIL SÁNCHEZ LEÓN

Kuisetë'ë tsá' nu ndenitsa' nde.

Ntsu'ü ndo nu kityi nde.

Tukuï chu ngajnyä jì'ì.

Tukuï tsá' ntsu'ü ndo kityi ndee ndii.

Nga'në tsä'ä kityi nde.

Nga'nē tsá'ä kityi nde.

Nì' jute' Marina Martínez López ngananáni tsaka kityi nu ndetsá' tsá shi ngut'únì jì'ì chulya' jnyä jì'ì kitsë tyiinì' shi takanì', laa ka'á ti ta ndyikuiü jì'ì nu nyä'ä säá jì'ì ti le' tso'lo laa nkyá, bisa' ngasá'ä tsaloo 10 sē'ē shi laa le' chukui laa ntsu'u tsá' ndoo le'ē ndeta'a laa nchaa ng kityi uá le'ē ntsu'u kuenta.

Firmä jì'ì chu laa gente jì'ì kitsë

Seyú shi tkaü tsasëë shi takaì kitsé kya'a tìj kya'a kyéku jì'ì kitsë kya'a tii

Jì'ì chu ndyijì'ì:

Laa ntsä'ä shi ndyejnä nu ndukuá ikye kityi jì'ì kya'a kyéku jì'ì kitsë kya'a tii

Nì'ì jnyä

Ndää kuenta:
Nu chu' laa c. Marina Martínez López, ngataka ló'ō taká chu' kya'a kyéku nde

Tsá' nu nchakuì': Kityi nu ndetsá' shi takana ló'ō shi ngulana takana ló'ō shi ngulana

Tsa loo ndákuì nchaa kityi

Chu ndesä'ä kityi nde C. Gil Sánchez León, gente jì'ì kya'a kyéku jì'ì kitsë kya'a tii

Shi tsá chu' ndenaná jì'ì kityi nde nu kinijnyä shi nchatí' jì'ì bi laa ka'á le' nu tsá' minì laa tyusukua nchatí', ndetaaya jnä kityi nde...

Ngasä'ä kueá ló'lo tsaka kurusi shi tso'lo laa ndesetë'ë tsá'.

1. Kitsë shi ngutu'ú chu' Marina Martínez López laa:

- a) San Juan Chicahuxtla
- b) Santos Reyes Nopala
- ch) Kitsë Kya'a tii

2. Marina ntsu'ü:

- a) 77 ñájä
- b) 57 ñájä
- ch) 47 ñájä

3. Tukuï ta'a ndyika tsä ló'lo sumanä nu ngula chu' Marina.

- a) Ta'a ngula jo'o
- b) Tsä j'i'i santu kusu
- ch) Tsä ta'a jo'o Gualalupe

Tukuï tsä ngataaü jnä kityii.

Ngatōleta ló'ō nkilyá tsaka tsaka itsá' ntsä'ä ndo kityi ló'ō nu itsá shi ndyijĩ'i jĩ'i.

Jĩ'i chu
ndyijĩ'i

TSA SĚ'Ě SHI TAKAÜ
KITSĚ KIA'Á TII, JĨ'Ī LONDA'Á

Tsä nkyá

SHI NDYIKUI JNYÄ: TONE'E JNYÄ
TSALASHU'Ú: SHI NCHAA KITYI
LAA NCHAA: 158
LAA CHAYU'UKO'O: 2013

Tsä nu nchakui: Kityi nu ndetsá' shi takana ló'ō shi ngulana.

Tsä nu
ngula

JĨ'Ī CHU NDYIKUI KUENTA:

Ná nu chu jnyä jĩ'i nyatē kitsē Kya'a tii, nu ndyikui jnyä jĩ'i Natē' Michē, ló'ō Kitsē Londa'á, nu jlye'e nde'nē kakaya jnä jnyä nde.

Shi ngula

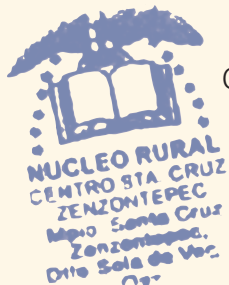
NDA SHITSÄ'Ä

Firmä jĩ'i
chulya'
jnyä

Nu Chu' **Marina Martínez López**, nu ntsä'ä sukua kye chu' ndo kityi nde, laa chu nyatē nde y laa ka'á le' nde ngula ló'ō ndöo lyityi chu nu tatyíá nyatē ntsu'ü ndo jĩ'i chu', nu laa chu' nyatē kitsē kya'a tii, nu ndyikui kuenta natē' Michē, ló'ō kitsē Londa'á, bi kua 26 ndetä'ä koo ndetaa ñájá ngula chu jĩ'i ñájä 1953.

Laa jnyä nu kaka kityi nde nchatí' chu, ndaaya jna kityi nde ndo tone'e jnyä jĩ'i chu kitsē, kia'á tii, natē' michē, ló'ō Londa'á shi ndyikui' kuenta, kua' 7 ndetä'ä koo mayu ñájä 2013.

Jlyanĩ chu
ndenana'
jĩ'i

CHU JNYÄ Jĩ'i
GENTE JĨ'Ī CHU KITSĚ
Gil Sánchez León
GIL SÁNCHEZ LEÓN

Seyú

Kuityarikye ja...

Nu **kityi nu ndetsa' shi takana ló'ö shi ngulana** laa tsaka kityi nu ndu'ukoloo nu ndyinijnya tsaloo ti kityi ngulana ja ntsu'u jì'í tsäa nu ngulana, bi laa ka'á ló'ö shi takana tatyíá tsá ua nda kuenta.

➤ **Tsá'ä nu lee kikuina** ◀

Nga'ne tsá'ä laa ntsä'ä chukui laa ndenaná jì'í.

- a) Cho, le' tso'o ja nganä'ä tyá'ana. (Nu tso'o nchatì')
- b) Kuetsa' jìä tula nguka. (Tsaloo ti ndelalá)
- ch) Le' tã tso'ólaa ndee. (Nu ndelijì ti')
- e) Ná tso'o ndiä jì'í nu 'në loó. (Tsaloo ti ndelalá)
- i) Le' ta tyisëlaa ndee. (Nu nchutsë)
- j) Le' ta tso'olaa ndee ja ntsu'u ítyä. Nu ndelijiti'.

A ta ndyoti ja...

Lónu 'në tsá'ä le ndu'úkolo nu chaja ndoo lyalaa nchakui' ndoo kityi ti ndelalá ti nchaarikye, chukui laa ta nga'në tsá'ä kueg laa ka'á lónu kuitsa, bi le' laa ka'á lónu ndukuá jlyung ló'ö tsa' tunü.

Chukui laa ná kutsa kuati lyalaa 'në kikui tsaka kityi, ti tu kuentu laa kaá ti kuentu jì'í nya'në nu nchakui', takalia ntsu'u shi nchakui tsalo ti nu ndelalá, shi ndelijiti' chukui laa' ka'á lónu nchakui tsá tunü. Lónu 'në tsá'ä 'në tsá'ä kueda koló le'e chukui laa' chajá laa tsá nchakui' bi ja toti' shi ntsä'ä puntu ndoo kityi shi nde'në tsá'ä ja bii' kityia' tsakunü, le'e chukui laa' tyotyukuá jì'ing chajána tsa' nu ndu'úkolo nu ntsu'u tsaka ndoo kityi.

Leé nga'ně tsǎ'ǎ nu lee kikui tsá' nu 'ně tii ti'ng.

Tsunáü kuityi'ú tsaka chu leeru' tyikuë jì'íú tukuáü, chu leeru' tyikuë ndukuá shikö ló'ö nde'ya, bi ú tukuá ka'á bii tsakua' nde'yariü' ndukuá. Tukui bii'.

(Yakutē')

Ndukua kitsä kye bi nashi'í kunä'ä laa, ndukua nde'ya bi nashi'í kiyu laa, nga'a nyä'ǎ ti sate' bi le tyishi lya'a ndoo. Tukui bii'.

(DǎpN)

Taarikyë laa tsá' nga'ně tsǎ'ǎ.

A kutsaa nkuiä nga'ně tsǎ'ǎ tsa' nu 'ně tii ti'ng.

Tukui itsa' kutsaa kuiä lonu nga'ně tsǎ'ǎ jì'í.

Uala tyotyukua jǎ nu 'ně tsǎ'ǎ lee kikuí.

Ngasä'ǎ ñakä laa nakuë chu ndaa nu tii ló'ö tsǎ'ǎ nu nga'ně.

Nga'ne tsǎ'ǎ kityi nu nakuë “Kuentu jì'í kuichí ngatsë ló'ö nyä'ǎ telá”, ndo Kityi shi 'ně tsǎ'ǎng, le'e ja lee kikui lonu 'ně tsǎ'ǎ.

Kaka tyotyukua jì'í ló'ö tsa' nu ntsä'ǎ tya tsu' ndoo ndee:

- Nga'ně tsǎ'ǎ seeri kikui ndoo kityi nde le'e chajá tsá nu nchakui'.
- Ngatoti' nu sto'ó 'ně tu'ua kikui tsa tu'ua tsa tu'ua tsá'.
- Kuityaná tukui tyaa laa 'ně tyi'í nchakui' ndoo kityi ndee bi kuityaná ka'á nu'u shaa ka'á lashu'ú laa kikui jì'í.
- Chu'u ti' shi nää kityi shi nga'ně tsǎ'ǎ, laka' shi ntsu'ü ló'ö tukui chu nkyalarikyee jì'í bi laa' ka'á tukui chu nkuisä'ǎ jì'í tsájnyä. Le ndu'ú kolo nu tayia tsá uá kikuina lónu tyiejnä kikuina tsaka ndo kityi.

Nga'në tsá'ä kityi nde, le' nyá'ä sä'ä kuinyákuë le' kikui' laa tsá' ndetaa.

Chu'Adela ti' ngujui lyo'o chu' le'e lyaka tso'o kii lyo'o chu' le'e ngatarikye chu' kujnyä chu' súkua nu ndaku nyatë kitsë kya'a tii, nuja ná ndyika chu' kujnya chu' jì'ì le' yanitsa' chu' jì'ì nyá'ä chu'.

Kikuĵ' le' kisetě'ě tsá' nu nchakuĵ' nchaa tsú' ndo.

Tula nde'něü nchaja ndo shi ntsä'ä kuinyákuěë.

Lyakuá ndu'u koloo nu kusä'ána ndo kityi laa ncha tsaka súkua.

A ta ndyoti lyalaa ncha shaa ka'á súkua.

Kuinyä'äsä'ä tso'lo kityi uá le' 'në tsá'ä jì'ì. Le' kutukuáyakö shi ndyejnä tsa sè'è tsa sè'è.

Ti'i kuachi'*

Laa nchu'u jì'ì:

3 kuachi'
1 nde'ya jashu
2 nda'a kuijì
5 nchi'yu nchu'u ndo súkua
5 kyee nchu'u ndo súkua
Tsa nguti kii nchu'u ndo súkua
Tsa ngulü' shia' sukuä
Tsa tyia jnyä bityi
Tsa tyia jnyä nga'a
Tsa jlye'e kilo nkuishi
Tsa ndo oréganu
Tsuna ndo kyunü kuachi'
Tsashii teje' chukui laa ndakuna.

Laa chaa:

Tsakya'ana tsaka kuachi' koloo le'e kutä'ä kiina jì'ì le'e kisu'u kiji' tsö', la ta ngutä'ä kii' le'e kuloona jüü sè'è, le'e sukua ndo kii' le'e kakye' tsakunü, la ta ngutä'ä kii' nì le'e kutué luena jì'ì, le'e kototsána jì'ì kilyakui ló'ö nda'a kuiji le'e kakye ngushi ló'ö kuki'ina ti jnyä' ndo jnyä la ta nkue tatyianì le' tyalana tsashi sukuä ló'ö kantu nu katyá'a le'e keyu'u tatyia laa nchu'u jì'ì kue koloo le'e talaari lónu keyu'u ndo súkua nu ndeyaa. La talaa jì'ina le'e kototsána tsaka suela shi chaa ti'ì nu nchati'na kujnyána ló'ö tsashii sete' ló'ö nda'a kuiji le'e la ta ngukye tsakunü le'e kutukua kati'na tatyia laa nchu'u jì'ì ló'ö kuenä kuachi' le'e ketana kakye' le'e tyisö' tyu'u.

Laa Kaka kakuna súkua:

Katyá'a ló'ö chaja, ló'ö ruu, ndaa ló'ö tukuiiru' nijjärikyena.

* Tomado de: <http://www.inafed.gob.mx/work/templates/enciclo/oaxaca/municipios/20386a.htm>
11 de octubre de 2010.

Ngasǎ'ǎ tsá' nu ntsu'u tsa sē'ē tsa sē'ē ndo kityi nde itsö letǎ ndákui tsú' jlakui.

Laa Kaka kakuna súkua uá.

Laa chaa.

Laa nchu'u jī'ī.

Kuityarikye ja...

Tsaka **kityi chu'u tsá' laa nchaa súkua** ndetsá' ka'á jì'ina tulaa jnena kolo_o, ja ndetsá' lue jì'ina lyalaa 'nëna jì'ì le'ë tyu'u tso'o laa kujnyána nchatì'na. Taká ka'á kityi chu'u tsá' tatyíá laa kinijnyäna nu kujnyána tukuiiru', taká lya ló'lo kuinyäkuë ndyisä'ä jì'ì le'ë ki'ie kää tso'óna tsá nu nchakuì', laa ka'á ndetsá nu ku'yakuenta jì'ina le'ë na tula tyakána lónu nchala'na jì'ì le'ë chukui laa tyu'u tso'o jnyä nu nde'nëna.

Ngasä'ä tsaka kityi chu'u tsá' laa nchaa súkua.

Chu' laa Adela nkuatì' chu', nu'u le' tyisö' súkua ndujnyä, bisa' nchatì' chu' nijjä nitsa' jì'ì lolaa ancha súkug, nuja, ná ndijilaja taa tsá' ló'lo chu', bisa' tso'ola kusä'ä jì'ì ndo kityi le'ë lee tyaari jì'ì chu. Ngajnyä tsaka kityi shi ntsu'u tsá nu leeru ndu'ú koloori lolaa Kityi chu'u tsá' laa nchaa súkua jì'ì chu', tyotyukuá jì'ì ló'lo itsá' nu tyá'ä ti ndenitsá' ntsä'ä tsú' jlakui.

Tula naa kityi nu ndetsá' laa chaa súkua nu ngasä'ä.

Tukuĩ tyaa tyi'i laa nchu'u jĩ'i bi lakua nchu'u jĩ'i.

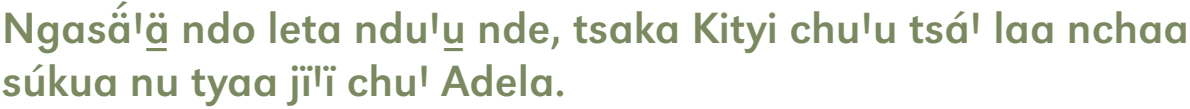
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>

Lyalaa nchaa.

<hr/>
<hr/>
<hr/>
<hr/>
<hr/>
<hr/>

Tukuĩ nu tii taa le'e tyisö' tyu'ú súkuḡ nu chaa.

<hr/>
<hr/>
<hr/>

[illegible]

Kuinyá'äsä'ä kityi nu ngasá'ä chukui laa nchakuī' nchaa tsú' ndoo.

- Tulaa ntsä'ä shi ndyejnä kityi chu'u tsá' laa chaa súkua nu ngasá'ä.
- Ngusä'ä tatyíá laa nchu'u jī'ī.
- A le' tso'o laa ngusä'ä tsa tu'ua tsa tu'ua itsá' jī'ī.

**Kui'nitso'o kityii jī'ī shi ná tso'ó laa ngusä'ä jī'ī ti laa jñikya'a.
Nikuë jī'ī tyá'a nde'nē tsá'ä kikuī shi ngasá'ä le'e kunitsa jī'ī:**

A le' tii ndeletsá' laa chaa súkua jī'ī.

A le' ná kutsaa ki'iekuëëna laa nu tii ngataa.

**Ngasá'ä ndo kityi nde tatyíá lashu'ú súkua nu leeru' ndaku
nyate kitsë tyii.**

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____

Kuishikä tsáka súkua ló'ö tyá'a ntsu'u le'e kusä'ä ndo Kityi chu'u tsá' laa nchaa súkua lyalaa nchaa. Ngasä'ä j'i'i ndo kityi j'i'i.

Kuinyä'a sää uä j'i'i chukui laa nchakuï shi ta nga'në tsá'ä uä tsú' nane' ndákuï.

➤ 'në chakuana kityi ◀

Nde ta nga'asä'äna ndo tsá'ä nde Kityi chu'u tsá' shi takana ló'ö shi ngulana bi laa ka'á kityi chu'u tsá' laa nchaa súkua. Kuetsa' nii shi laa tsaka tsaka na kityi nchakuina shitsa uá.

Kityi nu ndetsá' shi takana ló'ö
shi ngulana

Kityi chu'u tsá' laa nchaa súkua

Ngasä'ä le'e kikui.

Lyakuá sha laa tsaka tsaka.

Uala ló'ò akuá' ndyiniŋnyǎ tsaka tsaka nǎ kityi uá.

Uala ndyika nǎ kityi uá.

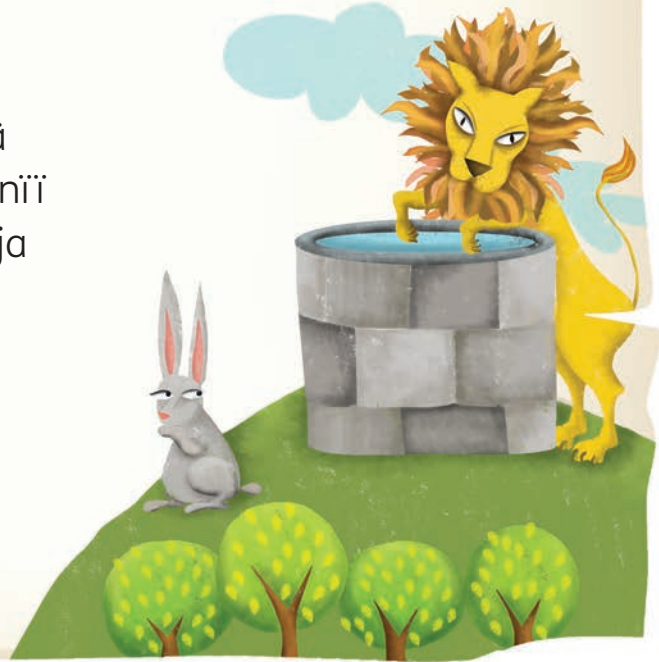
➤ Taarikyena shitsána ◀

Nga'ne tsälä kityi ndee ló'ò kuinyä'ä sä'ä tso'o tsaka tsaka itsá un leeru' ngatá ngusä'ä.

Tsaka kuichí ló'ò tsaka kuichí

Tsalyia nkyá tyá'ǎ tsaka **kuichí ló'ò** tsaka **kuichí**, shi ntsukua tsaka **natē'** jlyu ndoo kyajo'ó **tyikä'** shi ntsä'ä tsaka **lo'ó**, le'e nakuë jì'ì, tulaa nde'nē chii nakuë na kuichí bii' jì'ì na kuichí bii', le'e nakuë ka'á na kuichí jì'ì bi ti nu'u lyakuá ndetä'ä la ndee nakuë na kuichí bii' jna kuichí bii, le'e nakuë jì'ì, ja nde ndetä'ä ja nde le ta tso'ó laa ja **tya'** labii kuë'ë un chukuá tyil'ing, ja ti kakuá shi taka **nyatē** ja le

ta tyitsë laa ja lyikuira nguti
tyikö ndë'ë bi mashi **itya** nä'ä
 labii bisa' la ndee katakana ti nïi
 nakuëna kuichï bii' bisa' ti nïi ja
 labii' shi takäü tyikuaü.

Kuityanä ló'lo kuishikä tsa tu'ua tsa tu'ua tsá' chukui laa ntsä'ä
 tyi'i (´), (_). Kuinyä'äsä'ä laa ntsä'ä kueá tsú jlakui.

Tsa' kuä tyi'i (´)	Tsa' kajnyä tyi'i (_)
Kiajo'ó	Koo

Kuitya tsá lyakuá ná tsatu'ua laa tsaka tsaka tyi'í shitsána ló'ó tyi'i laa ndyikuina jĩ'i, shi kuä shi kajnya tyi'i tsaka tsaka letraa. (´), (_).

Nga'ne tsá'ä tsaka tsaka jlyanĩĩ kuinyákuē ntsä'ä ndoo kityi ndee, le'e tókuenta ti kuää a kajnyä tyi'i le' kusä'ä jĩ'i ló'ó tsaka rabatu ✓.

Tsa'	kuä tyi'i (´)	kajnyä tyi'i (-)
------	--------------------	-----------------------

kueló

Tsa'	kuä tyili (')	kajnyä tyili (-)
------	--------------------	-----------------------

kyaká

kuanä

kuityulu'

koö

yaná

kuichí

Tsa'	kuä tyi'i (´)	kajnyä tyi'i (-)
------	--------------------	-----------------------

teló

chaja

lyitya

Ngasä'ä tso'onitsa' nu kuä ló'ó nu kajnyä tyi'i. (´) o (_).
Kuinyä'äsä'ä tso'o chukui laa ntsä'ä tsú jlakui.

1. kueló _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

Nga'ne tsä'ä tsaka tsaka itsä nu ta ntsä'ä tsu' jlakui le' kuisä'ä jii' shi ndyiji'ä sä'ä.

kuetá	kueló	ketó	nkuilulú	kuelá	kyalá
la'á	ntsä'ä	chaja	kuako'ö	jii	tyikilyi

Kuä tyi'i (^)	Kajnyä tyi'i(_)
1.	2.
3.	4.
5.	6.
7.	8.
9.	10.
11.	12.

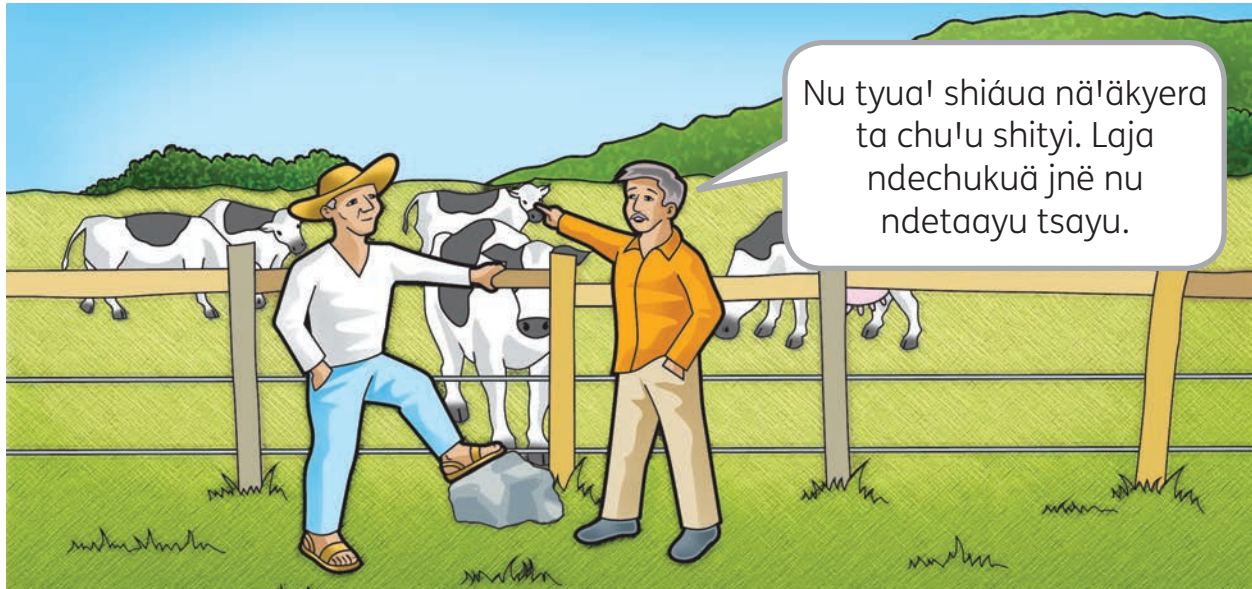
Tsä'ä 2

Tsä' katsä'ä:

- Nga'netsä'ä shi leeru ndu'úkoloo jì'ì kityi jì'ì nya'ně le'ē chukui laa kuati tukuì tsá' kikuì kityi ua.
- Ndi'iekuē laa nkyáa kityi jì'ì nya'ně, le'ē chu'u ndo tatyíá laa ndisä'ä jì'ì.
- Kyatēyu'u tsá' nu ntsu'ū ndo kityi jì'ì nya'ně le'ē ki'ie kuēē laa nchatí' chu ngasä'ä jì'ì latsä'ä.
- Nga'ně tsä'ä nu lee 'nē tyi'í lónu kikuì ló'ō itsá' nu tsaloo ti nu nde'ně jlyu le'ē kikuì ka'á tsaloo ti nchatí' le' lónu nchakuì.
- Kuityanárikye tukuì tsá' kusä'ä ndo kityi shi kunana tsá' kuea'.
- Nganyä tsaka kityi nu kunaná ni'íng tsá' kuea' chukui laa ta ngatarikye.
- Kityi nu kunaná tsá' kueá Kityi nu kunaná tsá' kueá.
- Taarikye laa ndyiniĩnyä tyi'ina ja taka nu kueá bi taka nu jlyá'ue tyi'í. (') nu ndyiniĩnyä ló'ō: a, e, i, o, u.
- Kuityanā lo laa nkyá na kityi uá ló'ō tatyíá lashu'u laa nu nchaa kityi nu nkyá ndoti'.
- Kuityanā tukui tsá ntsu'u ndoo kityi nu nde'ne tsä'ána uá.
- 'neēchaku ā jñä kityi nu ndeyaa uá.

Kuinyä'äsä'ä kuinyäkuë le'e kisetë'ë tsá ndenitsa'

Tukuï kityi ndetaaü shitsa' ndii shi nts ä'ä kuinyäkuë koloo.

Tukuï lashu'ú kityi ndetyotsáü firmä jñ'i ndii shi ntsä'ä nu ndyikua kuinyäkuëë.

Lyakuá ndu'ú koloo nu kataka kityi jñ'i tukuiiru' nu ku'yána.

Nga'nē tsǎ'ǎ shi naa kityi nde, ló'ǒ tsá' nu ndöö leta tsu' nanē'.

TSA SĚ'Ě SHI TAKAÜ KITSĚ KIA'Á TII

Kityi nu ndaaü lónu ndu'yaü tukuiiru'

Chu laa, Melitón Bautista Juárez, kia'á kyéku nde kitsē kya'a tii, nde ngulayu, nde takayu, si ndyikui kuenta natē Michē ló'ǒ kitsē Londa'á shi ndyikui kuenta, le tsá miní ngayujuĩ tsaka uata nga'a nu jĩa, nu nga'ya chu laa Raúl Sánchez León, chu kitsē nde laa ka'áyu.

Nu nyajné nde nyǎ'ǎ ja lee laa: tsaka uata nga'a nu ñukü ndukuá yakye le'ē ndákuĩ tsú' ndo, le'ē ntsǎ'ǎ kueá jĩ'i ló'ǒ tsaka M ló'ǒ B tsú' kuēē itsö tyashikyē, bi le' laa ka'á kueá ntsǎ'ǎ ndo kityi nde.

CHU NGAYUJUI'

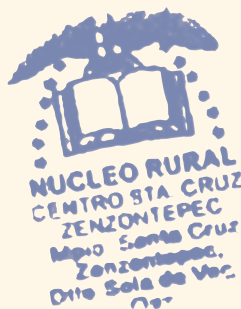
MELITÓN BAUTISTA JUÁREZ

Kityi tso'lo: Nu kityi nde le nu tsá miní nchakuĩ tatyíá laa ntsǎ'ǎ jĩ'i, laa ka'á ná ntsǎ'ǎ sha kueá jĩ'i ló'ǒ chulya jnyá ndukuá tyijiu ja kuenta nalaa, le'ē ngusá'a tsaka kueá ló'ǒ 66 nu ngusǎ'ǎ ndo kityi ntsukua tone'e jnyá nde.

kia'á kyéku shi taká nyatē kitsē kia'á tii, natē michē, ló'ǒ Londa'á shi ndyikui' kuenta, kua' 14 ndetǎ'ǎ koo _____ ñájǎ 2013.

CHU JNYǎ JĨ'Ī ÑÁJǎ NDE.

CHU LAA GENTE

Gil Sánchez León

GIL SÁNCHEZ LEÓN

Ló'lo nu itsá' nu nkuilyoo uá ngasá'ä tukuí tsá' nchakuí nā kityii.

Nga'në tsä'ä kityi nde.

A ta ndunana yukui' Kityi nu ndaaü lónu ndu'yaü tukuiiru' laa ndiina tsaka uatá jì'ì nyatë kya'a kyéku shi taká, bi ta ndunanaü jì'ì nu nyä'ä säá tso'lo jì'ì ti le' tatyia ntsä'ä jì'ì, bisa' nìi ndii nu kulakua nu tyu'ú la tsaka tsaloo tyia tii chukui lag sä'ä kolog tsalo keta'a lag ndyika.

Firmä jì'ì chu laa jente
chulyajnyä jì'ì kitsë

Seyú jì'ì tone'ejnyä jì'ì
nyatë taká tsa lashu'ú
kya'a kyéku kitsë
kya'a tii

Chu ndaa shitsa' le nu
tsä' minì nchakuì tsaka
kityi jì'ì nya'në

Jlyani' chu ngayujui
nya'në

Tsä ló'lo lakua ndetä'ä
koo nkyá kityi uá

Jlyani' jì'ì chu nga'ya
nya'në

Jlyani' chu jì'ì kikuä nu
ndyisä'ä kueá nya'në

Tulaa naa kityi nu
ndaaü lónu ndyika kyaa
nya'në

Lyalaa ló'lo shi nyä'ä
nya'në

Jlyani' chu nda Kityi nu
ndaaü lónu ndu'yaü
tukuiiru

Ngasä'ä kueá ló'lo tsaka curusi shi tso'lo laa nkuisetë'ëü tsá'.

1. Chu ngayujui uatá laayü:

- a) Melitón Bautista Juárez
- b) Raúl Sánchez León
- ch) Gil Sánchez León

2. Lo laa ló'lo lo nyä'ä uata nu nga'yaü:

- a) Tsaka uata nga'a
- b) Tsaka uata nga'a jlyu
- ch) Tsaka uatá ngá'a nu lasekuna yakye tya tsú' ndoo

3. Tukuí seyú ndotyotsäü jì'ì kityi nu ndyika kyaa nya'në:

- a) Nu ndyika kyaa
- b) Nu ndu'ya nì'üü
- ch) Nu jì'ì chulya' jnyä jì'ì nyatë taká tsalashu'ú kya'a kyéku kitsë kya'á tìj

4. Tukuí tsäá ló'lo lakua ndetä'ä koo ngataaü kityi uá.

- a) 18 ndetä'ä koo febrero ñájä 2013
- b) 14 ndetä'ä koo febrero ñájä 2013
- ch) 18 ndetä'ä koo ñájä kukui 2013

Ngasu'u ló'ǒ tsaka nkilyá shi naa tsa sě'ě tsa sě'ě jnä kityi jĩ'i nya'ně uá.

Tsá nu
ntsu'u ndo
kityi shi
ndeletsäü
le nu
tsá minĩ
ntsu'u ndo
kityi nde

Jĩ'i chu
ndyi Tatyíá
shi laa nu
ngashu'u
kyaana jĩ'i

Jlyaniĩ chu
nga'ya

TSA SĚ'Ě SHI TAKAÜ KITSĚ KIA'Á TII

Kityi nu ndaaü lóny ndulyaü tukuiiru'

Chu laa, Melitón Bautista Juárez, kia'á kyékü nde kitsē kya'a tii, nde ngulayu, nde takayu, si ndyikui kuenta natē Michē ló'ǒ kitsē Londa'á shi ndyikui kuenta, le tsá minĩ ngayujui tsaka uata nga'a nu jĩa, nu nga'ya chu laa Raúl Sánchez León, chu kitsē nde laa ka'áyu.

Nu nyajně nde nyá'ǎ ja lee laa: tsaka uata nga'a nu ñukü ndukuá yakye le'ǎ ndákui tsú' ndo, le'ǎ ntsá'ǎ kuedá jĩ'i ló'ǒ tsaka M ló'ǒ B tsú' kuēē itsō tyashikyē, bi le' laa ka'á kuedá ntsá'ǎ ndo kityi nde.

CHU NGAYUJUI'

MELITÓN BAUTISTA JUÁREZ

Kityi tso'o: Nu kityi nde le nu tsá minĩ nchakui tatyíá laa ntsá'ǎ jĩ'i, laa ka'á ná ntsá'ǎ sha kuedá jĩ'i ló'ǒ chulya jnyá ndukuá tyijiu ja kuenta nalaa, le'ǎ ngusá'a tsaka kuedá ló'ǒ 66 nu ngusá'a ndo kityi ntsukua tone'le jnyá nde.

kia'á kyékü shi taká nyatē kitsē kia'á tii, natē michē, ló'ǒ Londa'á shi ndyikui' kuenta, kua' 14 ndetä'á koo ____ ñájǎ 2013.

CHU JNYÁ JĨ'Ī ÑÁJǎ NDE.

CHU LAA GENTE

Gil Sánchez León

GIL SÁNCHEZ LEÓN

Lakua
ndetä'á
koo
ngataü
kityi uá

Jlyaniĩ chu
ngayujui
nya'ně

Firmä jĩ'i
chulyajnyä

Seyú

Kuityarikye ja...

Nu **Kityi nu ndaaü lónu ndu'yaü tukuiiru'** laa ndiina tsaka nya'në laa tsaka kityi nu ndyini'nyä mashi ualaa ja ndetsá le' nu tsa' miní nu le' jíl'ina tukuiiru' laa ndeshu'ukyaana.

Lee laa kityi nu taaü jíl'ina la'a:

1. Jlyani'í chu nda kityi nu ndyika kyaa nya'në.
2. Shi naa kityi nu ndaaü jíl'ing lónu ku'yána tukuiiru' ja ti kitsä'ä laa chukui laa nu ku'yána.
3. Jlyani'í chu ngayujui nya'në.
4. Jlyani'í chu ngashu'u kyaa.
5. Lyalaa ló'lo shi nyä'ä ny'në nu nde'yana.
6. Takálya ndii nu sä'ä lé nu chu ndeyujui laa yu kiso'na jíl'i.
7. Shi ndyisä'ä le tsá miní nchakuiü.
8. Tsä ló'lo lakua ndetä'ä koo nkyá kityi uá.
9. Firmä jíl'i jente jíl'i chu kitsë.
10. Seyú jíl'i tsa lashu'ú kya'a kyéku jíl'i chu kitsë.

Nu kityi nde kaka kinijnyä jíl'i lónu ku'ya o kujui laa ndiina, tsa yu'ué yuu, tsaka níl'i, tsaka nya'në, tsaka ndyä'ä jlyá, laa ka'á tyityo lashu'ú tukuiiru'.

➤ Tsá'ä nu lee kikuina ◀

Nga'nē tsá'ä le' kikui chukui laa nchakuĩ laa nchaa tsú' ndoo.

- a) Tyá' bilya tyakabi', nuja kuela ta ndetakä nu nä'ä kyee kichää.
(Nu nde'nē jlyu)
- b) Le ta tso'lo ti' nyatē uá. (Nu nchati' le')
- ch) Ti tyitsēlaa shi taká yukui', kuityaná shi tso'ólaa katakaevi.
(Nu nde'nē jlyu)
- e) A tyá' nde'nē uä jnyä. (Nu nchati' le')
- i) Ñájä ndee koloona nga'nē kanää. (Nu nde'nē jlyu)
- j) Le tyá'nä ndiä jĩ'iuä. (Nu nchati' le')
- k) Kyalarikyé ka'á nu'u nĩ tsa lashu'ú ka'á tsá nu ndyikui nyatē shi taká.

A ta ndyoti ja...

Tsaka tsaka chu 'nē tsá'ä ndo kityi shaa laa ndaa tyi'í yu jĩ'i mashi lakuiri ka'á, chukui laa nyatē nu ndesä'ä ñakä shi nchakuĩ'yu. Ti ló'ó nkuitsá, laa ka'á ti nyatē kusu, laa ka'á ti le' ndyoti'ü tukuĩ tsá' nchakuĩng, ti le' tso'lo ndene shi nchakuĩ kityi ndiü, bisa' ndii nu chukui laa kikuina ndo kityi laa la nyatē nu ndesä'äñaka shi nchakuina bi le' laa ka'á lónu kikuina ndii nu 'nē yaana lónu nchakuina le'e chukui laa le'e ki'ie kuëëü tukuĩ tsá ndetaana, laa ka'á nya'anä ndooü le'e kuati'na ti le' ndetókuentaü laa nchakuina ndo kityi.

Lee kikuí' ndo kityi le' tókuenta laa nchakuí nchaa tsú' ndo.

Jlyá' ló'ō mantse'

Tsalya tsa tsä tsalyä, tsaka jlyá yaa la ndo kyajo'ó kuää, le'e nkyatee ló'ō tsaka nya'ne nu nijií kueá le' jlyu ja le ta jlyu yane kya' ja ti shëé' ja le ta tyikuë, bi laa ngana'ä ti na jlyáá bii le'e ngayukuä shaa leta lé'e nchaa tya laja losé tyikä, ja laa nga lé'e nakuë na nya'në jlyu bii jii'i, ná kutsë nakuë jii'i ja chu tso'ó laa ti naa nakuë jii'iyu, a laa nakuë na jlyá bii jii'i, ja ti nu ndii kuati ja mantsé naa ti na', ja nu kaku ti na ndetyana bisa' ndetä'ä nde nakue jii'i na jlyá bii bi laa nga le'e nkya tya'a tso'ou.

Jlyá' ló'ō mantse'.

Chu nkuisä'ä tsá'jnyä: Alfonso Merino Pérez

Kuitya tsá ló'ō nyatë nu yunä shi yakui.

Tukuí tsá' ndyikui kityii.

Tukuí shitsa nchakuí

Taarikyë laa tsá' nga'në tsä'ä.

Nkui'ie kuëë tula nikuë ng kityii nchatí'.

Ajá ()

Ä'ä ()

Tsá itsá' nu kutsaa 'në tu'ua nkuiä ndo kityi uá.

Ajá ()

Ä'ä ()

**Nga'ne tsá'ä kityi nu nakuë “Nu chojo'ó ló'o chu ke shika'”,
ndo Kityi'í 'nëtsä'äna, le' ndetoti' ja lee 'në tyi'í kikuí ndo kityi.**

Kuityotyukua jì'í chukui laa nchakuí laa ncha tsú' ndoo na kityi
'nëtsä'äna nde:

- Kikuí' seeri ndo kityi nde le'e kuityaná tukuí tsá nchatí' kikuí.
- Tókuenta nu tso'o 'në tu'ua lónu kikuí tsá tu'ua tsá tu'ua tsá
ntsä'ä ndo kityi nde.
- Kuityaná itsá nu ndu'ukoloo le'e tyana ka'á nu kunu ndu'úkoloo
ndo kityi nde, nga'në tsá'ä tyityö lashu'ú laa kikuí jì'í, laja ndenä'ä
jì'í ndesä'ä ñakä shi nchakuí, nuja ná kilyiji shi nchaa nchakuí ndo
kityi le'e chukui laa tsaa tya tsú' ndoo.
- Ná kitsati laa naa shi ndyejnä na kityi nde, laa ka'á tukuja laka'
ntsu'u ló'o tukuí chu nkyalarikye jì'í bi laa ka'á chu nkuisä'ä jì'í
tsá'jnyä. Tatyia tsá nde le ndu'ú koloo nu kikuina jì'í lónu 'në
tsä'äna tsaka kityi.

**Nga'në tsá'ä kityi nde, le' nyá'ä sä'ä kuinyákuë le' kikuí laa
tsá' ndetaa.**

Tsasë'ë kitsë jì'í londa'á ndeyaa tsaka juente shi tyejétee ndyä'ä
jlyá, le'e chu ndejnyä jì'í nchanöü la shi nchaka jnyä bii' nane' nì'í
tánë, nuja nu laa ndii nì ja ndelijí yanchakí jì'íü nu kujnyäü súkua
nu kakuú. Laa ncha ka le'e nkuisosä'ä tya'aü nu kunanáü tsá'
kueá nu koloóü yanchakí nu kinijnyäü jì'í chu laa gente jì'í kya'a
kyéku shi ntsu'uü bii nu tyotyukua jì'íü.

Kikuĩ' le' kisetë'ë tsá' nu nchakuĩ nchaa tsú' ndo.

Tula nde'nëü nchaja ndo shi ntsä'ä kuinyákuëë.

Tukuì tsá' nchakuì ndo kityi nu ngajnyäú jna chii.

Lyakuá jnyä kya'a ndo kityi sä'ä laa kunana na tukuiiru jì'ì chulyajnyä.

A ndu'úkoloo kityi laa loo kya'a kyéku shi taká.

Nga'në tsá'ä kityi nde le'ë kutukuáyaköshi ntsä'ä tsá' nu leeru ndu'úkoloo jī'ī.

TSA SĚ'Ě SHI TAKAÜ KITSĚ KIA'Á TII

SHI NDYIKUI JNYÄ: TONE'E JNYÄ
TSALASHU'Ú: SHI NCHAA KITYI
LAA NCHAA: 50
LAA CHAYU'UKO'O: 2013

TSÁ NU NCHAKUĪ: KITYI NU KUNANÁ NĪ'NA

Kia'á kyéku Tsokya'a Natē', Kitsē kia'á tii, natē michē, ló'lo Londa'á shi ndyikui' kuenta, kua' 26 ndetä'ä koo marsu ñájä 2013.

CHU FILEMÓN HERNÁNDEZ BAUTISTA
CHULYA JNYA SHI NDYIKUI TSÁ YUU
JĪ'Ī KITSĚ KIA'Á TII, NATĚ' MICHĚ, LONDA'Á.
SHI NDUKUAUÄ NDEE.

Kuaa nu chu jnya jī'ī kia'á kyéku nde Esteban Bautista Cavero, Marcelino Martínez López, Gente kia'á kyéku nde ló'lo chu majmä jī'ī jo'ó kuityi, ndunanaya tsá tso'lo jī'ī nu tyotyukuá jī'īya nu taa tsá kueá nu kishu'ú yaka nu kaka yanchakī la ndo kiajō'ō ncha tya Lójo'lo bi laa ka'á ló'lo nu ti taauä tsaka ndyaä'ä jlyá nu ti kitēē jī'ī la shi takaya Tso kia'á natē nde.

Jne jlyu ti' tsaloo ndenanaya jī'ī, ndetaya la'a le' nu tyu'úsukug laa ndetarikyeya, bi laa ka'á le nu le nījñi kenä'äüü nu ndesä'ä ñākäuä shi nchakui'ya.

CHU JNYÄ JĪ'Ī.

GENTE JĪ'Ī KYA'Á KYÉKU

ESTEBAN BAUTISTA CAVERO

CHU LA MAJMA JĪ'Ī JO'Ó KUIITYI

MARCELINO MARTÍNEZ LÓPEZ

Ngasä'ä ndo leta ndu'ü ndo kityi laa ngasä'ä ndoo kityi nu kunaná nī'íng nu ndu'ukoloo nu ngatukuá yakö shi ndenanáü yanchakí.

Kuityarikye ja...

Tsaka **kityi nu kunaná nī'íng tukuiiru'** laa tsaka kityi nu nchakuí tsá' miní. Tatyíá lashu'ú kityi nde ndyá'ä jì'ì chulyajnyä, laa ka'á jì'ì tukuiiru' nī'ì jnyä nu tunü shi kunana na tukuiiru' bi le' laa ka'á shi ketsa'na tulaa ndetakána ló'ö shi takana. Bisa' tatyíá nī'ì jnyä jì'ì chulyajnyä tunü taká shi ntyig kityi nu laa lee jì'ü le'e chukui laa ndyiseté'ëü tsá jì'ì. Bisa' ndii nu kuni'tsánä ti taká lyalaa chaa bi ti nalaa nyä'ä ja kaka kujnyä mashi lakuírina jì'ì.

Nu kityi nu kunana nī'íng tsa tu'uarika laa ló'ö shaa ka'á kityi nu ndyukua yaana lónu tsaana ualaru le'e kuati'ü tukuí nyatē laana.

Tsa lashu'ú tsa lashu'ú sē'ē jì'ì: Laa ndyejnä, Tsá nu kikuí: nde kusä'ána tsá' nu nchakuí, la tsú' ndoo le' kusä'ána tatyíá tsá nu nchatí'na ló'ö kusä'ána laa kajána nchatí'na, le'e la tsa ntyara tsú' nane' ndákuí tyaana nijni jì'ì chu ndenaná nu tsá' tso'o nu nchatí'na: le' la sanä kityi uá le' kusä'ána jlyaniína le'e kotyotsana firmä jì'ina bi taká lya ló'ö seyú ndyisä'ä jì'ì.

Ngasá'ä tsaka kityi nu kunana nĩ'ĩ tukuiiru'.

Chu laa Andrés Juárez Cruz nchat'i'yu chu'u yuu lakutí ndo yuu jĩ'i'yu, nuja nalaa jñě jĩ'i'yu bisa' nchat'i'yu chaa kityi nu kunaná tsá' kueá nu tyotyukuá chulyajnyá kitsětyi'yu Kitsě kya'a tii jĩ'i'yu nu taa yuu lakuti jĩ'i'yu nu chu'u tsaloo shi nchu'u tukuá majlya ntsukuá jĩ'i'yu. Kuityotyukuá jĩ'i'yu le'e kisetěyu tsá' laa nchaku' nu nchaa ntsu ndo.

Tuku' tsä sä'ä ndo kityi nu kunáni'ina.

Tulaa ndukuá ke jnlyani' chu laa Andrés.

Tuku' kunanáyū ndo kityi nu kunaná nĩ'íng uá.

Lyakuá ndeyaa Kityi nu kunaná nĩ'íng uá.

Tukuĩ chu Inē firmā Kityi nu kunaná nĩ'íng.

Ngasǎ'ǎ ndo leta ndu'u ndo kityi nde lyalaa chaa kityi nu kunaná nĩ'íng nĩ chii laa Andrés.

Kuinyá'äsä'ä kityi nu ngasä'ä chukui laa nchakuï' nchaa tsú' ndoo.

A le' ntsä'ä ndo kityii nu kunaná tsá' kueá níl'íng lyakuá ndenaná nu tyotyukuaü jì'ì.

A le' ntsä'ä ndo kityii tukuï ndenaná nì chii Andrés.

A le' tyakä shi ntsä'ä tsäa nu nkyá kityi uá.

A le' ntsä'ä jlyanì tukuï chu jì'ì tsaa kityi uá.

Kuinikuë jì'ì tyá'a ntsu'u sukuela nu kikuiyu ndo kityi le'e nde kunitsa jì'iyu laa nchaa tsú' ndo:

A le' nchakuì nḡ kityii laa nchatì' nĩ chii laa Andrés.

A le' nkuityanárikyeü laa ngasä'ää lö'o laa yakuiü jì'ì chulyajnyä jnu ngatějëü kityi uá.

Kui'nitso'o kityii jì'ì shi ná tso'ó laa ngusä'ä jì'ì ti laa jnikya'a.

Ngasä'ä ndo leta ndu'u ndo kityi nde tatyíá lashu'ú nu kaka kunaná nḡ lö'o kityi nu kunaná nĩ'ínḡjì'ì chulyajnyä kya'a kyéku shi takana kitsě tyiina.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

Kuishikä tsaka tsá nu ngasä'ä itsö leta ndu'u ndo kityi nde le'e kujnyä tsaka kityi nu kunaná nĩ'ínḡ tukuiirú' kaja nchatí' chukui laa ta nga'ně tsä'ä tsú' nane' ndákuì.

➤ 'nē chakuana kityi ⬅

Ndo tsǎ'ǎ nde ngana'asǎ'ǎna Kityi nu ndaaü lónü ndu'yaü tukuiiru' ló'ǒ Kityi nu kunaná nǐ'íng Ndii ni ti kaka ketsa' mashi tsuna lashu'úri shi laa tsaka tsaka ng kityi nu nchakuina shitsa' uá.

Kityi nu ndaaü lónü ndu'yaü
tukuiiru'

Kityi nu kunaná nǐ'íng

Ngsǎ'ǎ ló'ǒ kikui'.

Lyakuá ná tsatu'ua laa kityi uá.

Uala ló'ḡ akúá ndyiniĩnyǎ tsaka tsaka.

Tukuĩ tsa' ndusǎ'äü jì'ì.

➤ Taarikyena shitsána ◀

Nga'nē tsǎ'ä ndoo kityi nde ló'ḡ kuinyǎ'ǎsǎ'ǎ tatyíá itsá nu leeru' ngatá nya'ǎ ngusǎ'ǎ.

Lutí chojo

Lónu kutukuana nguti **chojo** ndii nu kualajána ló'ḡ kisoona nguti koloo, le' chukui laa' labii shi **kijnĩĩ** nu **jnĩĩ** lutí chojo.

Bi laḡ ka'á ndii nu na kutuana jì'ì ti yakui'shalána jì'ì **chojo'ó**, ja na kajǎ'ǎ tyikua ló'ḡ **kijnĩĩ** ti laḡ yakui'shalána laa ka'á ná kulasuna nguti chojo nu chu'u ndoo shii **kuela jĩĩ** ja ná tyikua ti laa 'nēng, bisa' lonu ta nguĩnĩĩ lutí chojo jì'íng ja tyatu'ú kyee le' tyu'úsǎ'ǎ chojo pii jì'ì, le' chukui laa' tso'ó nguti kuloóna nu kakuna ló'ḡ **kuelá** lonu kaka ta'a jì'íng.

Kuityaná ló'lo kuishikä tatyíá itsá nu kuää tyi'li bi laa ka'á itsá nu na tukui tyi'í ntsä'ä jī'ī (^) ().

Itsá nu kuää tyi'li (^)

Itsá nu ná ntsä'ä tyi'li ()

Kuitya tsá lyala ndyi'lie kuëë. Lyakuá ná tsatu'ua laa tsa tu'ua tsa tu'ua itsá un ndyikui'na.

Nga'ne tsä'ä tso'o tso'ori tsaka tsaka tsa' le' kusä'ä kueá jī'i
 ló'o tsa rabatu (✓) ndo letā shi ndyijī'i jī'i chukui laq tyi'i.

Itsa'	Kuä tyi'i ndenë (´)	Tyi nu jlya'ue ná kuä ná kajnyä
kuelá		
laa		
ngolo		
ketá		
ngujnyä		
lyaa		
shikää		
shinkuee		
kueló		
kakuá		
tää		

Ngasä'ä tso'ó tsaka tsaka itsá ló'lo tyi'i laa ndyiji'i jii' (´).
Kuinyä'äsä'ä laa ntsä'ä kueá tsú' jlakui.

1. Ngasä'ä _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____
11. _____
12. _____

Kikuĩ ndoo kityi nde le'e ketsá tula nikuē ndii tsa tu'ua tsa tu'ua tsá. Kikui jĩ'i tso'o tso'ori.

jakua

jakuá

sukuá

súkua

kutyikua

kutyikuá

kuela

kuelá

Tsá'ä 3

Tsá' katsá'ä:

- Kuinyá'ä_{sä} tso'o kuinyákuë ló'o laa nkyáa kityi nu nkyá lónu nkyotë'ë nyatë le'e chukui laa chaja tsá' nu ntsu'u jì'i.
- Ndiliekuë laa nkyá kityi nu nkyá lónu nkyotë'ë nyatë, le'e chu'u ndo tatyia laa ndisä'ä jì'i.
- Kuinyá'ä_{sä} ló'o nya'a tso'o itsá nu nsu'u jì'i kityi nu nchaa lónu nchotë'ë nyatë, le'e chukui laa ka tso'o te'a lashu'ú itsá ntsu'u jì'ina nu nchati'na kuati'na.
- Nga'në tsá'ä kikuì lee ndo kityi nde koloo 'në tsá'ä nu 'në tyi'í tsalo ti nu ndeshiati' le'e kikuì ka'á tsalo ti nu kuitsaa nchati'.
- Kuityaná tsá' nu ndu'u koloo nu kuisä'ä ndo kityi nu ketsani'li shi ndeletsá' tukuiiru tsá'.
- Ngasä'ä tsaka kityi shi ketsá' chukui laa ndetarikye.
- Kuinyá'ä_{sä} ló'o 'nì tso'o kityi nu ketsani'li.
- Taarikye laa ndyiniijnyá tyi'ina ja taka nu kueá bi taka nu jlyá'ue tyi'ì: (´), (_), ló'o na ntsä'ä kueá tyi'ì, **a, e, i, o, u**.
- Kuityaná lo laa nkyá na kityi uá ló'o tatyia lashu'u laa nu nchaa kityi nu nkyá ndoti'.
- Kuityaná tukui tsá ntsu'u ndoo kityi nu nde'ne tsä'äna uá.
- 'neëchaku ä jnä kityi nu ndeyaa uá.

Kuinyä'äsä'ä kuinyäkuë le'e kikuj' tsá nu ndenitsá'

Tukuj' tsá' ntsu'u nu' ndetaaü nyatëë.

A ta ndyinijnyä yukui' kityi laa loo.

Tukuj' kityi bii' laa nu kityi nu nchaa lónu nchotē'ë nyatē lyakuá nchaa.

Lyakuá ndu'u koloo chaa kityi nu nchaa lónu nchotē'ë nyatē shi ndyisä'ä tatyia laa nchanuü lónu nchotē'ëü ndo juntá'.

Kuityaná ndo kityi sēē kityi nū nchaa lónū nchótē'ē nyatē, nga'nē tsá'ä shi leeru ndu'ukoloo jī'i.

KITYI NKYÁ LÓNÙ NKYOTĒ'Ē NYATĒ

Tsa sē'ē shi takaū kitsē kia'ā tii, natē' michē, ló'q kitsē Londa'ā shi ndykui kuenta, tsá jo'lo kuitsa nkyotē'ē nyatē, kua 9 ndetä'ä koo jlyala ñájä tukua milyi ndukuá kaa, nkyotē'ē nyatē natē tone'e shi ndöō nī'i jnyä kya'a kyéku nde, ngutukuaū, Pedro Hernández Merino ló'q Juan Sánchez León, Maurino Rodríguez Sánchez, Apolinar Pérez Palacios, gente yukui ló'q nu ndykua, nu nchuna, ló'q tatyá nyatē nu nkuetsaū Jī'i nu kaka juntá jī'i kia'ā kyéku nde, nu yakuiū laa ntsá'ä nde:

TSA NU TAAŪ

1. Jlyanī chu ndukuá.
2. Kilyakuá lakua chu ndukuá ló'q kesä'ä ndoti' juntá.
3. Tyu'utöō chu tyukua ndo mesa.
 - a) tsaka seruanu.
 - b) tukua chu kulakua.
4. Kikuiū ndo kityi nu nkyá tsú' nane' ndákui ló'q kityi nu ngataa chulya jnyä.
5. Tyu'utöō gente kukui ló'q tatyá nu chu työō ló'q.
6. Chakó' juntá.

Kikuina tsaka tsaka itsá ntsu'ü

1. Jlyanī chu ndukuá. yakyuiū jlyanī chu ndukuá bi nkyotē'ē 177 itsö nu 199 nyatē.
 2. Kilyakua lakua chu ndukuá ló'q kesä'ä ndoti' juntá. Tsalyia nguati'ü le nu kena'a nyatē ndukuá le'ē nkuetukua tetsa juntá, tsä nde ló'q ñájä nde.
 3. Tyu'utöō chu tyukua ndo mesa. Ndeenī ngutu'utöō la ancha tsú' ndoo kuenta tsuna tsuna le'ē tsaka chu nchanu.
 - a) Chulyajnya tyukua ndo mesa. Juan Cruz López.
 - a) tsaka seruanu. Ngutu'utöō Ángel Ruiz Juárez.
 - b) tukua chu kulakua. Ngutu'utöō Félix Ortiz López ló'q José Merino Mejía.
 4. Kikuiū ndo kityi nu nkyá tsú' nane' ndákui ló'q kityi nu ngataa chulya jnyä. Ndee nī'i yakuiū ndoo kityi nu nkyatö tsú' nane' ndákui ló'q kityi nu ngatējē chulyajnyä kitsē, nu tatyá nyatē yuna la tsá nu nchakui shi yakuiū ndo juntá nu ngutukuaū nkyä tsú' nane', la ta yuna tatyá nyatē la ntsä'ä ndo kityi le'ē ngutöō tso'orikyeü tatyá laa tsá yakui, la ta nga tso'lo tsá jñü kityi nde le'ē nkyatyu'u ka'áü ndykuiū tsá nu nchakui ndo kityi nu ngatējē chulya jnyä nu tyutöō gente kukui nu chu'u yaa kia'ā kyéku jī'ina.
 5. Tyu'utöō gente kukui ló'q tatyá nu chu työō ló'q. Nde nī tatyá nyatē nu nkyotē'ē ngana'a tso'ou tsá' nu nchakui kityi nde, le'ē la ta ngasä'äñaküū le'ē nga tsotu'ua tsá nu tyu'utöō kuenta tsuna tsuna le'ē ngutu'utöō ló'q shitsa tatyá nyatē nu chu ntsä'ä jlyanī.
- Chu ka gente: Gil Sánchez León, nu ndykua Francisco Palacios Merino, Abad Mejía Avendaño, Edmundo Cortés Reyes, Evelio Medina Santos.
6. Ngushu'uyaa juntá. Nde nī na'alaaru tsá kikuina le'ē chu laa gente ngashu'uyayu tsá nu yakuiū shi ngutukuaū juntá, le' tsá nu ngutyajná le'ē nkyá ka'á kityi shi ngusä'ä tatyá tsá nu ngataa le'ē nagatyotsa jlyanīü tatyá chu nkyotē'ē: LE' NU TSÁ MINĪ.

TATYÁ CHU NGUTUKUA NDO MESA

CHULYA JNYA NDUTUKUA NDO MESA
JOSÉ JUÁREZ CARREÑO

SERUANO

RAÚL LÓPEZ HERNÁNDEZ

GENTE

PEDRO HERNÁNDEZ MERINO

APOLINAR PÉREZ PALACIOS

Ū NGALAKUA

JOSÉ RUIZ CRUZ

CHU LAA JNYÄ JĪ'Ī

TYÁ'Ä JNYÄ

JUAN SÁNCHEZ LEÓN

MAURINO RODRÍGUEZ SÁNCHEZ

FILEMÓN RODRÍGUEZ

Kuisetě'ě tsá' nu ndenĩtsa' nde.

Tukuĩ tsá' ntsu'ũ ndo kityi ndee ndii nu ntsä'ä tyityö firmä jĩ'i.

Tukui tsa' kaja nu ntsu'u ndoo kityi uá.

Nga'ně tsä'ä kityi nde.

Ngasä'ä tsá' nu ntsu'u tsa sè'è tsa sè'è ndo kityi nu nchaa lónu nchotè'è nyatè lónu ndyika juntá.

Mashi 'nè tsä'ä ka'á jì'ì tsalyia le'e chaja shi nchatì' kuatì'.

Laa ntsä'ä jì'ì koloo.

Tsá nu kiku'i'ü shi tyukuáü.

Shi ndyejnä ndyikui'ü tsaka tsaka itsá'.

Shi ntsä'ä laa kyanü ü'.

Chu ngatyotsa' firmä.

Uala ntsä'ä tsá' nu kikui'ü.

Tukuǐ tyaa ngalootöü shi nkyótë'ëü nu nga juntá.

Shi kua' 5 ncha tsá nu nchakuiü tulaa naa tsaka tsaka chu ngutu'útöö shi nkyótë'ëü.

Kikuǐ le'e ketsa' tukuǐ tsá' yakuiü shi ntsä'ǎ nu nchaa 4 tsá nu ngataaü.

Nga'nē tsá'ä kityi nde le'ē kutukuáyaköshi ntsä'ä tsá' nu leeru ndu'úkoloo jĩĩ.

KITYI NKYÁ LÓNÚ NKYOTÉ'Ē NYATĒ

Tsa sē'ē shi takaū kitsē kia'á tii, natē' michē, ló'g kitsē Londa'á shi ndyikui kuenta, tsá jo'o kuitsa nkyoté'ē nyatē, kua 9 ndetä'ä koo jlyala ñājā tukua milyi ndukuá kaa, nkyoté'ē nyatē natē tone'e shi ndōō nĩĩ jnyā kya'a kyéky nde, ngutukuaū, Pedro Hernández Merino ló'g Juan Sánchez León, Maurino Rodríguez Sánchez, Apolinar Pérez Palacios, gente yukui ló'g nu ndyikua, nu nchuna, ló'g tatyíá nyatē nu nkuetsaū Jĩĩ nu kaka juntá jĩĩ kia'á kyéky nde, nu yakuiū laa ntsä'á nde:

TSA NU TAAŪ

1. Jlyanĩ chu ndukuá.
2. Kilyakuá lakua chu ndukuá ló'g kesä'ä ndoti' juntá.
3. Tyu'utōō chu tyukua ndo mesa.
 - a) tsaka seruanu.
 - b) tukua chu kulakua.
4. Kikuiū ndo kityi nu nkyá tsú' nane' ndákuj ló'g kityi nu ngataa chulya jnyä.
5. Tyu'utōō gente kukui ló'g tatyíá nu chu tyōō ló'g.
6. Chakō' juntá.

Kikuina tsaka tsaka itsá ntsu'g

1. Jlyanĩ chu ndukuá. yakuiū jlyanĩ chu ndukuá bi nkyoté'ē 177 itsō nu 199 nyatē.
2. Kilyakuá lakua chu ndukuá ló'g kesä'ä ndoti' juntá. Tsalyia nguati'ū le nu kena'a nyatē ndukuá le'ē nkuetukua tetsa juntá, tsä nde ló'g ñajā nde.
3. Tyu'utōō chu tyukua ndo mesa. Ndeenĩ ngutu'utōō la ancha tsú' ndoo kuenta tsuna tsuna le'ē tsaka chu nchanu.
 - a) Chulyajnya tyukua ndo mesa. Juan Cruz López.
 - a) tsaka seruanu. Ngutu'utōō Ángel Ruiz Juárez.
 - b) tukua chu kulakua. Ngutu'utōō Félix Ortiz López ló'g José Merino Mejía.
4. Kikuiū ndo kityi nu nkyá tsú' nane' ndákuj ló'g kityi nu ngataa chulya jnyä. Ndee nĩ yakuiū ndoo kityi nu nkyotē tsú' nane' ndákuj ló'g kityi nu ngatējē chulyajnyā kitsē, nu tatyíá nyatē yuna la tsá nu nchakui shi yakuiū ndo juntá nu ngutukuaū nkyā tsú' nane', la ta yuna tatyíá nyatē la ntsä'ä ndo kityi le'ē ngutōō tso'orikyeū tatyíá laa tsá yakui, la ta nga tso'o tsá jnū kityi nde le'ē nkyatyu'u ka'áú ndyikuiū tsá nu nchakui ndo kityi nu ngatējē chulya jnyä nu tyutōō gente kukui nu chu'u yaa kia'á kyéky jĩĩna.
5. Tyu'utōō gente kukui ló'g tatyíá nu chu tyōō ló'g. Nde nĩ tatyíá nyatē nu nkyoté'ē ngana'a tso'ō tsá' nu nchakui kityi nde, le'ē la ta ngasä'āñakāū le'ē nga tsatu'ua tsá nu tyu'utōō kuenta tsuna tsuna le'ē ngutu'utōō ló'g shitsa tatyíá nyatē nu chu ntsä'ä jlyanĩ.

Chu ka gente: Gil Sánchez León, nu ndyikua Francisco Palacios Merino, Abad Mejía Avendaño, Edmundo Cortés Reyes, Evelio Medina Santos.
6. Ngushu'uyaa juntá. Nde nĩ na'alaaru tsá kikuina le'ē chu laa gente ngashu'uyayu tsá nu yakuiū shi ngutukuaū juntá, le' tsá nu ngutyenjā le'ē nkyá ka'á kityi shi ngusä'ä tatyíá tsá nu ngataaū le'ē nagatyotsa jlyanĩ tatyíá chu nkyoté'ē: LE' NU TSÁ MINÍ.

TATYÍÁ CHU NGUTUKUA NDO MESA

CHULYA JNYA NDUTUKUA NDO MESA
JOSÉ JUÁREZ CARREÑO

SERUANO

RAÚL LÓPEZ HERNÁNDEZ

GENTE

PEDRO HERNÁNDEZ MERINO

APOLINAR PÉREZ PALACIOS

Ú NGALAKUA

JOSÉ RUIZ CRUZ

CHU LAJ JNYÄ Jĩĩ

TYÁ'Ä JNYÄ

JUAN SÁNCHEZ LEÓN

MAURINO RODRÍGUEZ SÁNCHEZ

FILEMÓN RODRÍGUEZ

Kuityarikye ja...

Nu kityi nchaa lónu nchótè'è nyatè laa tsaka kityi nu ndu'ú koloo shi ndyisä'ä tatyíá tsá' nu ndaaü lónu nchótè'èü kya'la kyéku shi takaü, laa ndiina tone'e jnyä ló'ö tone'e sukuela, ndo kityi uá ndyisä'ä tatyíá tsá' nu ndyikui'ü ló'ö tatyíá nyatè laa ka'á laa kaka nu nchaa tsú' ndoo, bisa' ng kityi uá nchaa laa ntsä'ä tsú' ndoo.

- I. Laa ntsä'ä jì'ì koloo: Nde ntsä'ä jlyanì kityi uá.
- II. Kya'la kyéku shi ndeyótè'èü: yakua kusä'ána kueda' ló'ö tsäa nu ndeyotè'è nyatè.
- III. Tsá' ntsu'u kikui'ü: nde ntsu'ü tsá' nu taaü.
 1. Tyiejè jlyanì tatyíá nyatè nu tyukuá shi chótè'èü le'e tsu'u kuenta.
 2. Shi ndetsa'ü nu tatyíá nyatè ta nkyotè'è le'e tyejnä juntá.
 3. Shi ndyulútö chu tyukuá ndo mesa nu ka juntá.
 4. Tsá' nu taaü: laa ndiina: a) Shi ka tsatu'ua tsá' nu chaa tukuirú' jnyä jlyu laa ndiina nì'ì shi kaka kuityi.
- IV. Tyejna kikui'ü tsaka tsaka tsá' nu ta nkyanü.
 1. Nu chaa nì'ì shi kaka' kuityi.
 Tsá' ntsu'u nu yakui'ü: lyakuá', laa ka'á ti le' ntsu'ü kuenta.
 Tsá' nu ndetaaü shi ndukuáü.
 Tukuì, lyakuá, uala, tatyíá tsá uá ndii nu kuati'na lónu tsaana tsaka juntá.

Laa chanuna:

Jnya nu kaka.

Chu kikui' jnyä nu kaka.

Tsäa nu kishu' u yaa jnyä nu kesä'ä.

2. _____.

Ka tsatu'ua tsá':

Tsá' nu chanuna ló'ᵒ nyatë:

- V. Laa katetsa kityi nu nkyatö shi ngutukuaü (tyikua firmä jĩ'i tatyia chu ngutukua ndo juntá ló'ᵒ jlyani chulya jnyä nu ngutukua ndo juntá).

➤ Tsá'ä nu lee kikuina ◀

Nga'ne tsá'ä tsá' ntsä'ä ndo kityi nde chukui laa ndenaná.

- a) Ná nkyajä jĩ'i. (Ndueti' Inë tyi'i)
- b) Tula ndetakä. (Nu taa shilee Inë tyi'i)
- ch) Yakuá nĩjĩa ka'áü. (Ndeshiáti' Inë tyi'i)
- e) Ta ndechä choo. (Kuitsa Inë tyi'i)
- i) Kuityaná ka'á sha tsá' nu loo Inë tyi'i jĩ'i.

A ta ndyoti ja...

Ndoo tsá'ä nu lee kikuina, ndii nu 'në tyi'ina chukui laa nchakui', le' ki'iekuëna tukuila nikuë tsaka kityi nchatí'.

Ti nu tso'lo kikuina tsaka tsaka tsá' nu ntsä'ä ndoo kityi nde, tso'lo kenë tsá' nu ndetaana, kutöletana shi nchaki' tsá' nu ndetaa le' 'në tyi'ina chukui laa nikuë nchatí', le chukui laa ka'á tókuenta ló'ǫ ki'iekuë chu ndesä'äñakä nchakuina.

Lee 'në tyi'í kikuǐ ndo kityi nde laa nchaa tsu' ndoo.

Tsu' nane' ndákuǐ nu tyejnä lee 'në: Nga'nësä'ä kui'yari bi seeri jnä kityii, kuityaná tatyíá tsá' nu ndu'úkoloo nu ntsu'u jíl'i le' kuatí' tukuilaa nikuë nchatí'. Nga'nësä'ä kuea kikui ndoo nu talaa jíl'í lonu lee 'në tyi'í kikuǐ ndo kityi.

Ree nkuitsä

(Tsa kuekú: Nkyátya'a ló'ǫ tsaka kueta')

...Nakuë na kueta' jnä Ree nkuitä. —Tsaka jnyári 'në ló'ǫ nu lu'u jĩa. Ndutusüü kuetu bi nyatë nyä'ä ja ndutukuí jĩa nu ndiiü kajäü jĩa. Tatyíá ti kuetu tsaka laari bi tatyíá ti nyatë tsaka laariü'. Bisa', ndyáyu'utaja jĩa tsashii. Nuja ti nu'ü ku'yakuenta jĩa, ja tyikatsöra kichä nu lu'u jĩa.

Chukui laa kuatíi ló'ǫ chu'undoo lolaa ndenë kyaü ndyä'äü nu sha laa le' chukui laa tokachi' ndöo nane' yunkutíi. Ja ti lónu ndyä'ä yukui', shaalaa ndenë, ja tyikuä shi ntsu'u kachíi nane' lyitíi; ja tsaloo ti tsaka jii laa ndenë shi nijä ti nu'ü. Bi, laaru' ka'á

ja. Ti nchajándoo tsalaa shi ndu'ṽ trigu ndekua. Na ndaku ti na chajlya ja nashi'í jnä kaka ti na triguuá, ti yuu shi ndu'ṽ trigu uá ja ná tula nchakui'. Le ta jnyä ntiä'.

Nuja le tḡ ndabi' kitsäkye ja orora nyä'ä. Ja ti nyä'ätyika'a jĩa, léta tso'o ló'ṽ kuitsaa kii tyikyëë, ja na yuu shi ntë'ë trigu uá 'në nu tyárikýë jì'í ló'ṽ nu ndabí' kitsäkye nu tsaloo ti oro nyä'ä, le' tso'ora chukuä tyi'í kuë'ë tyikala' lajḡ chijöṽ trigu...

Chṽ nkyatati' A. de Saint-Exupéry
El principito. México, Editores Mexicanos Unidos,
4ª edición, 1996, págs. 74-75.

Kuitaa tsá' ló'ṽ nyatē nu ngasä'äñakä yakui'.

Tkui tsá' ndyikui' kityiuá.
Tukui tsá' jì'í chṽ nchakui'.
Lyalaa ntyaa na kuentuuá ndii.

Taarikyë laa tsá' nga'në tsá'ä.

Nkuilie kuëë shi nchakuï tsaka tsaka itsá uá.

Ajá ()

Á'ä ()

Kutsaa nkuia jì'ì takaa sè'è shi yakuï shi ta kenä'ä tsá ntsu'u.

Ajá ()

Á'ä ()

Nga'ne tsá'ä kityi nu nakuë “Tsaka jné ló'o tsaka kui'yu”, ndo Kityi 'në tsá'äna, ngatoti le'e talaa jì'ì ja lee kikuï ndo kityi.

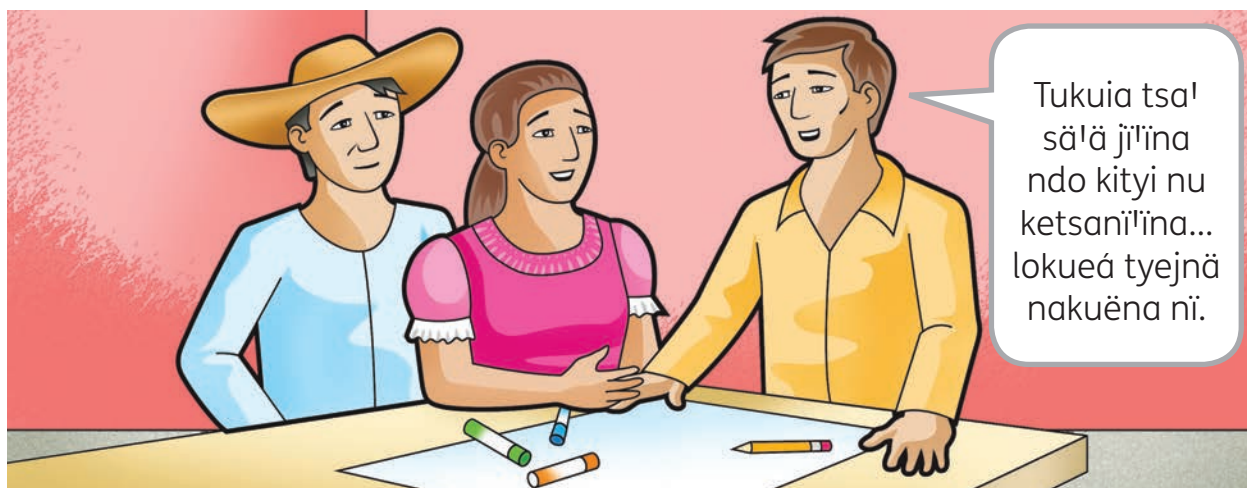
Kuityotyukuá jì'ì ló'o tsaka tsaka itsá' ndu'u nde laa kikuï jì'ì:

- Nga'në tsá'ä seeri jì'ì kityi ndee le'e chukui laa kilie këë tukuï tsá' nchakuï'.
- Tókuentana nu tso'o 'në tu'uana jì'ì lónu kikuï tsa tu'ua tsa tu'ua tsá ntsá'ä ndoo.
- Kuityaná tsá nu leeru tso'o ndenë nkui le'e tyá' kikuï ka'á jì'ì tsalya ka'á, koloo lee kikuï jì'ì le'e kikuï ka'á lanä'äri jì'ì, le'e chatyu'ú ka'á kikuï jì'ì tsaloo ti ndelala, le'e kikuï ka'á jì'ì tsaloo ti kuitsa nchatí' le'e chukui la kuati tukuï tsá' nu leeru tso'o ndenë nkui nu ntsu'u ndo kityi nde.
- Ná kitsati' lyalaa ndyejnä shi ndesä'ä ndyikui ndo kityi nde, tukuï laka' chaja jì'ì, laa ka'á tukuï chu ngasä'ä jì'ì, ló'o tukuï chu nkuisä'ä jì'ì tsá'jnyä. Tatyia tsá nde ndi nu kuati'na ló'o ketsana tsú' nane' ndákuï nu 'në tsá'äna ndo kityi.

Nga'nē tsá'ä kityi nde, le' nyá'ä sä'ä kuinyákuë le' kikui' laa tsá' ndetaa.

Nu lyaka tyukua kuitsana ló'ö kya'a kyéku Tsö kya'a natē' shi takana, nu tsalaa shi ndykui kuenta kitsë Kya'a Tii shi ndykui' kuenta, tatyíá ñájä ndyika ta'a shi ndyē'ëü ndulakyaü le'e nduloóü jñē nu ka tso'ólāa shi takaü kya'a kyéku shi takaü. Bisa', ndyu'útö tsaka komitee nu 'nē kaka nu ndiji tatyíá laa kinijnyä le' tyu'úsukua laa ndetarikyeü, bisa' chu laa komitee ndykui jnyäyu ló'ö tya'aló'ö nu chaa kityi chu'u tsá' jì'ì nyatē nu taká shaa kya'a kyéku nu tsaäü shi tyē'ëü kulakyaü.

Kikuì' le' kisetë'ë tsá' nu nchakuì nchaa tsú' ndo.

Tula nde'nëü nchaja ndo shi ntsä'ä kuinyákuëë.

Tukuì lashu'ú tsá' nchui' kityi uá.

Akuá ndyinijnyä kityi nu laa loo.

Tukuì chu ndusä'ä jì'ì.

Kuinyä'äsä'á kityi uá le' 'nē tsä'ä jī'ī. Ngatukuá yakö tsa' nū
leeru' ndu'úkoloo ntsä'ä ndoo kityii.

Tyë'ë jlyuna ta'a nkuityaa sukuela.

Tyë'ë jlyuna kulákiana

Tsö kya'a natē' 9 ndetä'ä koo satyia,
Kueá nu tyejna lonu ta nga la 9 ndetä'ä ora tsu tela
tone'e sukuela.

Shi tyë'ë mastro nu naa

Kennys

Chasu: tsalo kajarina

Kataka tyatyikala lo'o chaja laki'i lue

Ka taka chu ku'yakuenta ndoti'

Ngasä'ä ndo leta ndu'ū tsú' jlakui tukuj tsá nu leeru ndu'ukoloo
ntsu'ū ndo kityi uá.

Tulaa nakue shi laa ndyejnä ndo kityi uá.

Tukuǐ tsá' ndeletsá ló'ǒ tukuǐ tsá' nchakuǐ' kityi uá.

Kuityarikye ja...

Ja **tsaka kityi kityi nu ketsani'i** laa tsaka kityi nu ndetaa tsá jǐ'i nyatë le'ǎ chukui laa kuati'ü tukuǐ tsá' ntsu'ǔ jǐ'ina shi takana bi le' laa ka'á ti nchati'na kujuina tukuiiru' nu taká jǐ'ina nu kakya jǐ'ina nchati'na le'ǎ kuati nyatë. Taká tyityö lashu'ú kityi ua ja taká nu ndetsá' shi kaka ta'a, taká ka'á nu ndetsá' shi tyë'ëú kulakyaü, bi le' laa ka'á shi ndeyujuiü tukuiiru'. Nuja ndi tókuentana lónu kusä'ǎna jǐ'i:

Lakua sëë kaka: Ndi nū tunü tunüri kusä'ǎna ndoo le'ǎ ná kena'a tsá' chu'u jǐ'i.

Tsá' nu nchati'na kuati'ü: Nde kusä'ǎna tsa kuekú tsá' nu nchati'na kuati nyatë ti ndeyujuina tukuiiru' laa ka'á uala nchakyaá ló'ǒ lyalaa nu ncha kyaa.

Taká lya nchaa kityi nu tyakä' shi ntsä'ä: ló'ó ndyisä'ä tsá' nu tso'lo kenē kii chu nde'nē tsá'ä jì'ì, laa ndiina “Kuäüä”, “kaku kuea'”, “tyisö'” “ja taká tatyíá”, “ja tyikala'”, “tì' ngutu'ú”, laa ka'á taká chu ndusä'átsaa kuinyäkuē laa nchatì'na kakya jì'íng.

Ngasä'ä tsaka kityi nu ndetsä'ì.

Tone'e sukuela jì'ì kitsē kya'á tii, chu laa komitee ló'ó tatyíá juti nkuitsä sukuela, nchatì'ü kutukuá yaköü ló'ó jüü kikuá nkyala' jí tone'e sukuela ja le nde'nē tyikö nya'nē kishē', le'e lyaka nu ná 'nē ndakö jì'ì nkuitsä sukuela bisa' kutukuá yaköü jì'ì. Nuja ti kui'yariú, ná kyeeü kototsäü jì'ì, bisa' ndii nu kujnyäü tsaka kityi shi ketsäü jì'ì nyatē nu tyotyukuaü chu'u ló'ó nu nchatì'ü chu'u tsäa tumingu 5 ndetä'ä koo jlyala.

Nu laa nchatì' nu 'nēü komitee jì'ì tatyíá juti nkuitsä laa:

Kujnyäü jì'ì...

1. Ndoo kyaa, bi laa ka'á shii' yuu shi tyakä nu kaka 'nē tsá'ä nyatē jì'ì.

Taká lya ndo kityi nde ndusä'äü tatyíá laa nu ndii shi ntsu'u shi kaka...

2. Tsä, ñájä, koo, kuea' ló'ó shi kaka laa nchatì'na kuati' nyatē nu ntsu'ü shi kaka.

Nu tsá nu ná kuliji ndo kityi chu'u tsá' nde laa...

3. Jlyani' chu nchaku' jnyä nu ngusä'ä kityi nu ndeletsä' bi laa ka'á ndetsä' lyalaa tsaa chu nchatì'ü tsaa.

Shi kusä'átsaana kityi nu ndetsä'...

4. Ndeletsaya.

Tukuí tsá' ndeyu'u shi ndeletsáú.

Tukuí tsää kototsáú jüü kikuá nkyala bíi' tone'e sukuela.

Itsö leta ndu'u nde ngasá'ä lyalaa kujnyä tsaka kityi shi ketsa' jii' nyatë tukuirú' tsá ntsu'u jii'.

Kuinyá'ä_{sä}'ä kityi nu ngasä'ä chukui laa nchakuĩ' nchaa tsú' ndoo.

A ntsä'ä jlyani chu yakui jnyä nkyá kityi uá.

Ajá ()

Á'ä ()

A ntsä'ä tukui tsá ndeletsá' jĩ'i nyatē ndo kityi nu ngajnyä.

Ajá ()

Á'ä ()

A ntsä'ä tsää, ló'ó uala bi ló'ó kueá nu chótē'ē nyatē ndo kityi uá jĩ'i.

Ajá ()

Á'ä ()

A ntsä'ä firmä jĩ'i chu ngaloo jnyä nu nkyáa na kityii jĩ'i.

Ajá ()

Á'ä ()

**Kui'nitso'ó kityii jĩ'i shi ná tso'ó laa ngusä'ä jĩ'i ti laa jnĩkya'a.
Nikuē jĩ'i tyá'a nde'nē tsä'ä kikui shi ngasä'ä le'e kunĩtsa jĩ'i:**

Lya ndiiüä, a le' tatyíá laa ndyisä'ä ndo kityi chu'u tsá' ngasä'ä üä.

A ta ndyinijnyá kityi laa loo nu ndetsá' tulaaru' nchaka o nu ti' kaka kya'a kyéku shi taká, kuishiká tsaka tsá' le'e kujnyá tsaka kityi nu ndeletsá tsá' nu kuati'ü nchatí', chukui laa ta ngasä'ä tsú' nane' ndákuí ndo tsá'ä nde.

[illegible]

➤ 'nē chakuana kityi ◀

Nde nganǎ'ǎ sǎ'ǎna kityi nu nchaa lónu nchótě'ě nyatě bi le'
laa ka'á ngana'ana kityi chu'u tsá' tulaarú' kaka sha sě'ě.
Kuetsani mashĩ tsuna lashu'úri shi laa tsaka tsaka na kityi uá.

Kityi nchaa lónu nchótě'ě nyatě

Kityi nu ndetsá'

Ngsǎ'ǎ ló'o kikuĩ'.

Lyakuá ná tsatu'ua laa kityi uá.

Uala ló'lo akuá' ndyiniinyá tsaka tsaka na kityi uá.

Tukuj tsá ndusá'äü j'i'i.

➤ Taarikyena shitsána ◀

Kuityaná nane' lo'ó nkyala' ndee tatyia tu'ua tsá nu ntsä'ä
nane' shi ntsä'ä tyi'í nu kuää, jlyal'ue ló'ó un kajnyä.

kuela

kuelá

koo

koó

koo

tií

tii

tij

r	t	k	t	r	s	y	ch	nd	ng	sh
l	p	k	u	e	l	a	j	l	k	p
k	s	j	k	l	m	n	ñ	f	s	r
r	y	k	u	e	l	á	j	l	e	a
i	k	l	a	p	r	t	s	p	m	b
f	r	k	o	o	b	k	o	ó	n	a
t	ó	ä	ï	y	t	r	s	f	ü	ñ
b	n	m	ts	k	o	o	sh	r	t	u
ch	j	k	s	t	p	r	s	y	m	ñ
j	k	ë	t	i	í	a	j	p	ʼn	k
k	y	ñ	t	i	i	t	ly	k	sh	t
l	ä	nk	t	i	ï	ty	l	s	r	p
m	r	p	g	nd	ty	ly	t	jly	jl	l
n	ñ	p	r	s	ty	y	s	e	a	t

Kuishikä tsaka tsaka tsá chukui laa nu ntsä_ä tyi'li. Kuinyä'ä_{sä}'ä laa ta ntsä'ä_ä kueá tsú' jlakui.

Tsá nu kuää tyi'li (´)	Na ntsä'ä kueá tyi'li	Tsá nu kajnyä tyi'li (—)
kueló	laa	lusu

Kuetsa' nii laa ndyi'ie kuëë, lyakuá ná tsatu'ua laa tsaka tsaka na itsá uá, lyakuá ndekutsä'ä tyi'li (´), (—).

Ngatöleta shi ndyijĩ'ĩ tsaka tsaka tsá' ntsä'ä ndee ló'ó jlyaniĩ
Kuinyákuë ndu'u ndoo kityi ndee.

koó

koó

koo

Nga'në tsä'ä tso'ó le'le kuityaná tyilí laja itsá nu ta ntsä'ä ndo kityi nde. Kuisä'átsaa rabatu (✓) jī'ī chukui laa shi ndyijī'ī jī'ī.

Tsá	(^)	Tyilí jlyá'ue jlyá'ue	(_)
jnyá'ä			
jnyä'ä			
nyä'ä			
jlyá			
jlya			
kuelá			
kuela			
yuá			
yua			
lusu			
suela			
nkuekuä			
nkuékuä			
chatá			
chata			
koo			
koó			
koo			

Ngasä'ä tyi'ì jì'ì tsaka tsaka tsá shi ndelijí jì'ì, chukui la ata ndyoti ndyisä'ä. (´), (_) ló'o na ntsä'ä kueá tyi'ì.

Kya'a kyéku Säperu

Nde kikuì lolaa kya'a kyeku shi takana.

Säperu naa ti kya'a kyeku shi takana, le ta tso'o la aja le ta jlya itya ndetyikua, ja bii' ndyä'ä tatyia nyatë ndyä'ä keta, bi laa ka'a ja tayia nkuitsä bii' ndyä'ä ketaü, ja le ta jlya itya taka.

Ja ti sa'ne ja bii' nchatë choo nga, bi ti nyi ja ndetaa jnyä bii, ja lyikuirä, tya kitsë tsö tya ntyä'ä nyatë bi ja nashi'ì laa nga ti sa'në.

Nuja mashi la aja taka ti nyatë nu tso'orikye nu ndyiniijnya jna itya bii, ja lo'o nue' ndyiniijnya lonu nchataü yajnyi, laa ndiina, yamagu, yantsatë, lyijia, ntsëë kilyityu', yangä, yango'o, yaua'a jlya, yantsutëë', bi ja kakua kya'a kyeku nde ntsu'u tsaka tyakela nu naa tokela Säperu, bii' ka'a kena'a nyatë nchu'u nu ndeloo yusë, le'e kaja jné nu kaja tukuiru' ndeliji jì'üü tonë'ë, bi ndotyä bii le kenä'ä kuee kela nchu'u, ja bii' ntutusu ü jì'ì lo'o ntuu', nu ndyakui lo'o luti nkitya ja nue le ta tiji nu na ndushu'u kueku itya kela jì'ì, bisa' luti nkitya ndyinyijnyä.

Bi ja tayia nu tsa tso'o ntsu'u ndotyä na tyaa ti ku'yakuentana jì'ì, bisa' lo'o ntuuri ndurusu ti nyatë jì'ì kuee kela, le'e chukui laa' na tyaa, ja tsakua nu tunuri ndyilyaü tya tonë'ë.

Ja ti nkuitsä ja tatyia ndyika ndyisuti itya, ja tsalo ti kuela 'ne lonu ndeyu'u ndotyä kela mashi jlya ti itya kela ja na tutsëü, ja cuenta bii ndejniüü, bi le' laa ka'a mashi nyatë kusu' ja ndyikaü ndyisutiü itya mashi ki'yu kunä'äü ndyikaü ndyisutiü itya.

Bi taka ka'a nyate nu jñe jnyä nu ndutukua ntsukua, ndutukua, ndaa, ja tayia nyatë laaü chu lee 'ñe jyä.

Laa ndyikää

Ngasä'ä itsö letaa ndákui ndee laa 'ñe yukui nu ndyoti' tukui tsá' nchakui tsaka kityi, tsu' nene' ndákui nu 'ñe tsä'ä ndoti' j'i'i.

Ngatukuá yakö' tsa sè'è tsa sè'è jì'ì tsaka kityi nu nyä'äsä'ä yukui tsu nane' ndakuì nu 'nè tá'ä ndoti jì'ì.

TSA SÈ'È SHI TAKAÜ
KITSÈ KIA'Á TII, JÌ'Ì LONDA'Á

SHI NDYIKUI JNYÄ: TONE'E JNYÄ
TSALASHU'Ú: SHI NCHAA KITYI
LAA NCHAA: 158
LAA CHAYU'UKO'O: 2013

Tsä nu nchakuì: Kityi nu ndetsá' shi takana ló'ö shi ngulana.

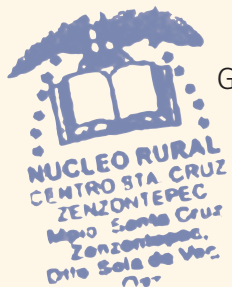
JÌ'Ì CHU NDYIKUI KUENTA:

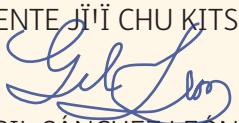
Ná nu chu jnyä jì'ì nyatë kitsè Kya'a tii, nu ndyikui jnyä jì'ì Natë' Michë, ló'ö Kitsè Londa'á, nu jlye'e nde'nè kakaya jnä jnyä nde.

NDA SHITSÄ'Ä

Nu Chu' **Marina Martínez López**, nu ntsä'ä sukua kye chu' ndo kityi nde, laa chu nyatë nde y laa ka'á le' nde ngula ló'ö ndöo lyityi chu nu tatyíá nyatë ntsu'ü ndo jì'ì chu', nu laa chu' nyatë kitsè kya'a tii, nu ndyikui kuenta natë' Michë, ló'ö kitsè Londa'á, bi kua 26 ndetä'ä koo ndetaa ñájá ngula chu jì'ì ñájä 1953.

Laa jnyä nu kaka kityi nde nchatí' chu, ndaaya jna kityi nde ndo tone'e jnyä jì'ì chu kitsè, kia'á tii, natë' michë, ló'ö Londa'á shi ndyikui' kuenta, kua' 7 ndetä'ä koo mayu ñájä 2013.

CHU JNYÄ Jì'ì
GENTE JÌ'Ì CHU KITSÈ

GIL SÁNCHEZ LEÓN

Nga'në tsä'ä kityi ndee le'ë kuisetë'ë tsa' nu nchakui' j'i'i.

TSA SË'Ë SHI TAKAÜ KITSË KIA'Á TII

Kityi nu ndaaü lónu ndu'yaü tukuiiru'

Chu laa, Melitón Bautista Juárez, kia'á kyéku nde kitsë kya'a tii, nde ngulayu, nde takayu, si ndyikui kuenta natë Michë lö'ö kitsë Londa'á shi ndyikui kuenta, le tsá miní ngayujuí tsaka uata nga'a nu j'ä, nu nga'ya chu laa Raúl Sánchez León, chu kitsë nde laa ka'áyu.

Nu nyajné nde nyä'ä ja lee laa: tsaka uata nga'a nu ñukü ndukuá yakye le'ë ndákui tsú' ndo, le'ë ntsä'ä kueá j'i'i lö'ö tsaka M lö'ö B tsú' kuëë itsö tyashikyë, bi le' laa ka'á kueá ntsä'ä ndo kityi nde.

CHU NGAYUJUI'

MELITÓN BAUTISTA JUÁREZ

Kityi tso'lo: Nu kityi nde le nu tsá miní nchakui tatyíá laa ntsä'ä j'i'i, laa ka'á ná ntsä'ä sha kueá j'i'i lö'ö chulya jnyä ndukuá tyijiu ja kuenta nalaq, le'ë ngusä'a tsaka kueá lö'ö 66 nu ngusä'ä ndo kityi ntsukua tone'e jnyä nde.

Kia'á kyéku shi taká nyatë kitsë kia'á tii, natë michë, lö'ö Londa'á shi ndyikui' kuenta, kua' 14 ndetä'ä koo _____ ñájä 2013.

CHU JNYÄ J'I'Ï ÑÁJÄ NDE.

CHU LAA GENTE

Gil Sánchez León

GIL SÁNCHEZ LEÓN

1. Tulaa nakuě shi ntsä'ä tsá ntsu'u ndoo kityi uá.

2. Tukuĩ jĩ'ĩ chu kityi nu nchakui' tsá' shi ngutu'úyu.

3. Akua' ló'ó uala ngula chu nyatě nu nchakui' na kityi uá.

Ngatöleta shi ntsä'ä itsá' nu minyĩ nchakui'.

1. Lónu lee 'ně tyi'ina kikuina ndoo kityi, ndii nu tso'ó 'ně tyi'ing, le'e chukui laa:

a) Kil'ie kuěeng itsá' nu taa chu ngasä'ä kityi uá ndiiyu.

b) Kikui ndoti'na ló'ó tyi'ing le'e chukui laa kil'ie kuěe chu ndesä'äñaka nchakuing ndoo kityi.

ch) Chukui laa kusä'äñakä tso'o chu ntsoně'ě ló'ó lonu nchakui ndoo kityi.

2. Laḡ 'neng le'e chajána tsá ndu'ú koloo nu ntsu'u ndoo kityi ndii nḡ:

- a) Kikui'ng lee ntsu'u lajari nstu'u lajari itsá ntsu'u ndoo kityi.
- b) Kikuina lee 'né tyiina jlyá jlyári ndoo kityi.
- ch) Kikui'ng lee 'në tyi'ing ndoo kityi, tókuentana tso'o 'në tu'uana tsa tu'ua tsa tu'ua tsá', le'e kil'iekuëëna tukui tsá' nchakui tsa kityi.

Ngasá'ä tsaloo ti ndelíjiti' laḡ ka'á tsaloo ti ndelala laḡ ta ntsu'u tsú' jlakui.

Kuaa' nkuiya ti ki'yu kaka, bi
kunä'á laa.

Ngataki sate' yanë nu tso'óláa jïá,
kuetsa' jïá tulaa nga'në ló'ḡ.

A ta nkuichäá kitsë.

Ná kikui loo jïá.

Nga'në tsá'ä ló'ḡ tókuenta tsa' nu nchakui' le'e kotööleta shi minyi nchakui'.

Kitsë kya'a tiḡ ngasä'átsaa tsaka kityi sëë shishí nu ndeletsá' jï'i nyatë kitsë nu chääü nu katsä'äü kikuiü tukuá lashu'ú itsá'. Nu'ḡ nchatí' tsaa nuja ta nkuati' tatyia laa ndenaná nu ló'o kityi jlyani' ndii le'e kuati'ü le' nyatë kitsë tyiing laa bi jlye'e nyi' tsea nalaa kityi uá jï'í. Tukui nu kityi nu ntsä'ä tsu' ndoo ndee kinijnyä ti nalaa kityi nu ngula bi le' laa ka'á ndetsa shi ngutu'u. Tatyia laa ndenaná.

- a) Kityi nu ndunaná
- b) Kityi nu ndetsa' shi ngutu'ú
- ch) Kityi nu ndetsa' nu ntsu'u shi kaka
- e) Kityi jĩ'ĩ nya'ně
- i) Kityi nu nchatöö shi nchótě'ěü

Kuetsa' tsuná lashu'ú shilaa tsaka tsaka na kityi ndee.

Kityi nu nchaa lónu nchótě'ě nyatě

Kityi nu ndetsá'

Kityi nu kunaná nĩ'íng

Kityi chu'u tsá' shi takana ló'lo shi ngulana

Kityi chu'u tsá' laa nchaa súkua

Ngasä'ä itsö letä nu ndákuì tsu' jlakui kuekú tsá ló'lo itsa' nu ntsä'ä leeru' la jlakui, nu 'në keta'a tso'o laa nikuë nchatì.

_____ ndyika minyì tukui chu jì'í tsaa, tulaa nikuëng jì'í, lyalaa nikuëng jì'í bì lyalaa kaka nu kityi nu nchatì'na chaa'.

- a) Lonu tso'ó laa nkyá kityi.
- b) Taarikyé luena lag ntsu'u ndoo kityi.
- ch) Taarikyena kolo lag chaa kityi nu laa kusä'äna.
- e) Kuityaná tukui lashu'ú kityi laa.

Nga'ně tsä'ä ló'ó tókuenta laḡ tsa' ntsu'ú ndoo kityi ndee le'e 'ně laḡ nchakui' ló'ó ndenaná jì'í.

Nyì' jute' Paulina, laani' nyatě jì'í Kitsě Kya'á Tii, nchatì'nì kutejèni'
taska kityi nu ketsa' laḡ nchaa súkuḡ ndoo tójo. Kuityotyukuá
jì'inì nu chaa na kityi uá.

Kuityaarikye tukui kityi kujnyä.

1. Tukui lashu'ú kityi chaa'.

2. Tukui tyaa tsá' tsä'ä ndoo.

Kuinyä'äsä'á lue kityi nu ngajnyä uá le'e kusä'ä itsá' nu na tii
nkyanü jī'í.

Ti nu laa jniákya'a, kuitsä'átso'o jnyä jnä kityi uá.

[illegible]

[illegible]

I'ne tsá'í'ä ló'lo kusä'í'ä shitsä'ä. Tsá'í'nyä

Laka' ta nga

Jlyani' chu tsá'í'nyä

Ny koloo ndukuá ke jlyani'

Ny ndykug ndukuá ke jlyani'

Jlyani'

Ngasä'í'ä kueg lolaa ndee ✓ tsá'í'ä nu ta nkueta'la j'i'í' le' nu ndoti' j'i'í' tsa lashu'ú tsa lashu'ú tsá'í'ä.

RFE o CURP

Tsa lashu'ú tsá'í'ä

Nnchu'u ndoo tyityö lashu'ú kityi laa ndiing kityi nu ndyisha'la j'i'ina, kityi nu kulyani'í'ing, kityi chu'lu tsá, kityi nu ndetsa', kityi nu ndulootöo, lag ka'á kityi un ndetsa' shi ka ta'la.

Nchaja ndoo laa ntsä'í'ä tsa' ntsu'lu ndoo kityi laa ndiing kityi ny kulyani'í'ina, kityi chu'lu tsá, kityi un ndetsa' shi ka ta'la.

Ndyi'ie kuëë kityi nu nga'në tsá'í'ä ndoo tsa lashu'ú tsa lashu'ú tsá'í'ä.

Ta nchaja ndoo kityi tatyá laa nga'në tsá'í'ä ló'lo tyi'i shitsa' ndoo tsa lashu'ú tsá'í'ä ndee.

Tsä

Nda shitsä le' ny nkuéta'la tso'lo tsalashu'lu tsá'í'ä nde.

Jlyani' ló'lo firmá j'i'í' chy ndusu'lu

Ndyikua' lashu'ú tsá'í'ä

Ta ndyoti' akua', ló'lo uala ndyiniinyá kityi nu nga'në tsá'í'ing ndoo tsalasu'lu tsá'í'ä.

Ndusä'í'ä tatyá laa ndyisä'í'ä ndoo kityi laa ndiina, kityi ny ndunaná, kityi nu ndetsa' laa nchaa súkug, ló'lo kityi nu ndetsa', ndoo tsa lashu'ú tsá'í'ä.

Ndyika nchaja ndoo tsa' nu ndii nu ntsu'lu ndoo kityi laa ndiina. Kityi nu ndetsa' shi takana ló'lo shi ngulana, kityi nu ndaaü' lónu ndulyana tukuiiru' ló'lo kityi nu nchatö shi ndyka tsatu'ua tsá'í'ä.

Ta nchaja ndoo kityi tatyá laa nga'në tsá'í'ä ló'lo tyi'i shitsa' ndoo tsa lashu'ú tsá'í'ä ndee.

Tsä

Nda shitsä le' ny nkuéta'la tso'lo tsalashu'lu tsá'í'ä nde.

Jlyani' ló'lo firmá j'i'í' chy ndusu'lu

!ne tsǎ!ǎ ló!o kusǎ!ǎ shitsǎǎ. Tsǎ!jnyǎ

Laka ta nga

TAA KUENTA LAKUÍRǎ TSǎ!ǎ NU TSA NTYAA

Tukui nga tsǎ!ǎ

Laa ndyikǎǎ

<div></div>	<div></div>
<div></div>	<div></div>
<div></div>	<div></div>

Firmǎ j!i! chũ nde!nǎ tsǎ!ǎ

Shi ndetsa! laa nga

Tsǎ

Shi nkyasǎ!ǎ ndoo kityi nde

Jlyani lóo firmǎ j!i! chũ ngalyǎ kuenta

En este material encontrarás actividades de gran utilidad que te ayudarán a poner en práctica el conocimiento que tienes sobre la lectura y la escritura de nuestra lengua chatino, a través del trabajo con diferentes tipos de textos. La finalidad de este material es que sigas interesándote por aprender más sobre la lectura y escritura en tu lengua.

Te invitamos a que descubras todo lo que puedes conocer a través de este módulo.

Ndo kityi nde chaja tsa' nu tyotyukuá j'i'í ló'lo tsá' nu ta ndyika nu 'në tsä'ä ló'lo nu kusä'ä Tsá'jnyá, ló'lo tyityö lashu'ú itsá nu ntsu'u ndo kityi. Nu laa nchat'i ti na kityi nde ja 'në ti' nu tya' 'në tsä'ä kityi shi ntsu'u shitsáng.

Bisa' ndi la'á nu tyanä tsa' tso'lo nu ntsu'u ndo tsa lashu'u kityi nde.

DISTRIBUCIÓN GRATUITA

Kityi ndutetsá luáü

Este programa es público, ajeno a cualquier partido político.
Queda prohibido su uso para fines distintos a los establecidos en el programa.

Tsá'jnyá • Cha'ño • Chakña • Cha'jna'a • Chaño • Kitse Cha'lnio • Chatino

